

UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY

im. Komisji Edukacji Narodowej

WYDZIAŁ GEOGRAFICZNO – BIOLOGICZNY

INSTYTUT BIOLOGII

PRACA DOKTORSKA

Katarzyna Nieszporek

**Działania prośrodowiskowe elementem
zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym**

Promotor: **prof. dr hab. Małgorzata Grodzińska-Jurczak**
Promotor pomocniczy: **dr hab. Katarzyna Potyrała prof. UP**

KRAKÓW 2017

*Dziękuję każdemu, za dobre słowo i zrozumienie przez cały czas powstawania tej pracy.
Przede wszystkim dziękuję mojej Profesor Małgorzacie Grodzińskiej-Jurczak, za jej nieocenione
wsparcie podczas realizacji pomysłu badawczego,
poświęcony czas, humor i inspiracje do podejmowania kolejnych wyzwań.
Serdeczność mi okazaną trudno jest mi wyrazić słowami.
Wdzięczność wyrażam Profesor Katarzynie Potyrale za życzliwość
i pozytywną motywację w realizacji tego przedsięwzięcia.
Wielkie dzięki całemu Zespołowi Ochrony Przyrody, Badań Łowieckich i Edukacji Środowiskowej
Uniwersytetu Jagiellońskiego za wsparcie i wyrozumiałość.
Ukłony kieruję w stronę Pani Marii Lignar i wszystkich respondentów,
którzy wzięli udział w badaniach.
Dziękuję mojej siostrze za uwagi do pierwszego tekstu.
Bez humoru, sarkazmu i niekończącego wsparcia Męża oraz dojrzałego zrozumienia Syna
- nie udałooby mi się przejść tej drogi.
Oboje są niezastąpieni i cieszę się, że udało nam się dzielić ten czas razem.
Wreszcie, dziękuję moim Rodzicom
- bez nich nie byłabym tym, kim jestem dzisiaj.
Dziękuję!*

„Ludzie, którym zależy na sprawach środowiska muszą zdobyć możliwość politycznego działania, aby móc żądać i pomagać we wprowadzaniu skutecznych środków zaradczych w przypadku problemów ekologicznych w miejscach ich zamieszkania”

(Al Gore „Ziemia na krawędzi”, Ethos, Warszawa 1996)

Abstrakt

Następujące w ostatnich dekadach doskonalenie regulacji prawnych, zaangażowanie i współdziałanie władz lokalnych w często wspólnie realizowane inwestycje oraz generalny trend wzrostu poziomu świadomości ekologicznej społeczności lokalnych dają podstawy do możliwości powstrzymania degradacji środowiska naturalnego i zachowania zasobów naturalnych dla przyszłych pokoleń zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*, ang.). Zrównoważony rozwój rozumiemy tu jako szeroko pojęte procesy i instytucje poprzez które społeczeństwa podejmują decyzje dotyczące środowiska naturalnego, gdzie planowanie i realizacja działań ma następować w sposób interdyscyplinarny.

Niniejsza praca – to unikatowy materiał badawczy analizujący funkcjonowanie związków gmin na poziomie lokalnym w zakresie działań prośrodowiskowych. Pokazano w niej jakie działania o charakterze prośrodowiskowym – jako element zrównoważonego rozwoju – realizowane są w gminach zrzeszonych w związkach gmin (1), poddając przy tym: (2) ocenie zaangażowanie związków gmin jak też sposób ich funkcjonowania, (3) analizie na ile działania komunalnych związków gmin wpisują się w modele współzarządzania lokalnym środowiskiem przyrodniczym oraz w jaki sposób ich funkcjonowanie przyczynia się do sprawnej realizacji zadań ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce. Efektem badań jest uzyskanie materiału badawczego pomocnego do (4) opracowania wzorów pozytywnych przykładów (*case study*, ang.) działań prośrodowiskowych przyczyniających się do sprawniejszej ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce skierowanych do przedstawicieli gmin.

Niniejsza praca, zgodnie z kanonem prowadzenia tego typu badań, ma charakter interdyscyplinarny zarówno w podejściu merytorycznym jak i metodycznym. Obejmuje zagadnienia przyrodnicze (trzy problemy środowiskowe dotyczące gospodarki wodno-ściekowej, gospodarki odpadami komunalnymi i odnawialnych źródeł energii) jak i społeczne (udział społeczności lokalnych w zrównoważonych działaniach realizowanych przez komunalne związki gmin i wspomaganie wspomnianych działań edukacją dla zrównoważonego rozwoju). Konsekwentnie przy realizacji badań korzystano z metodyki badań społecznych oraz przyrodniczych, stosując zarówno podejście jakościowe, jak i ilościowe.

W badaniach przyrodniczych wykorzystano metodologię mieszaną (*mixed-mode methodology*, ang). Badania prowadzono w okresie 2012–15 i składały się one z czterech etapów. Etap **pierwszy** obejmował inwentaryzację działań gmin o charakterze prośrodowiskowym. Analiza 312 statutów związków gmin pozwoliła na zdiagnozowanie celów środowiskowych realizowanych przez te związki. **Drugi** etap to badania przy użyciu techniki obserwacji uczestniczącej, którą użyto do oceny zaangażowania gmin w działania na rzecz poprawy środowiska przyrodniczego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Kolejny, **trzeci** etap badań, stanowiły indywidualne wywiady pogłębione, które pozwoliły poznać zasady i charakter oraz dalsze możliwości działań gmin należących do związków. Wśród respondentów znaleźli się przedstawiciele badanych związków gmin oraz pracownicy lokalnych samorządów należących do związków gmin. Przeprowadzono 16 wywiadów pogłębionych z przedstawicielami 11 związków gmin wybranych

na podstawie różnorodności efektywnie prowadzonych działań. W ostatnim, **czwartym** etapie zrealizowano badania ilościowe metodą sondażu diagnostycznego. Badania te przeprowadzono wśród pracowników urzędów gmin specjalizującymi się w sprawach środowiskowych i należących do związków gmin na terenie całego kraju. Spośród 371 wysłanych ankiet elektronicznych wypełniło ją i odesłało 97 osób.

Interdyscyplinarność i metodyka badań umożliwiły prześledzenie i analizę działań z zakresu środowiska mających ewidentny wpływ na stan środowiska naturalnego, jak też pokazały efektywność ich realizacji w oparciu o związki gmin. Współpraca gmin okazała się korzystna w wielu aspektach, zarówno przy ubieganiu się o środki finansowe, jak też możliwości podejmowania dużych inwestycji. Działania realizowane przez badane związki gmin były oparte na współpracy ze społecznością lokalną. Poprzez nieformalne działania edukacyjne związki gmin angażowały społeczności lokalne do postępowania zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Wykazano wiele zależności pomiędzy badanymi zmiennymi o charakterze przyrodniczo-społecznym i edukacyjnym. Najbardziej istotne to zależność pomiędzy rozwojem infrastruktury środowiskowej, wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii (OZE) a podejmowaniem przez związki gmin kampanii informacyjno-edukacyjnych oraz ilością pozyskanych przez nie funduszy. Ogólna poprawa jakości środowiska, w tym głównie powietrza w badanych gminach jest warunkowana zaangażowaniem mieszkańców w realizację projektów z wykorzystaniem OZE, podczas gdy racjonalna gospodarka wodno-ściekową wpływa na promocję walorów turystycznych regionu. Metody i sposoby działań związków gmin na rzecz zrównoważonego rozwoju prowadziły do wdrożenia innowacyjnych rozwiązań i osiągnięcia postawionych przez prawodawców celów.

Realizacja niniejszych badań, dzięki zastosowaniu podejścia interdyscyplinarnego, pozwoliła na połączenie tematyki przyrodniczej i społecznej, a to z kolei na określenie jak działalność związków gmin – wciąż nowego w Polsce tworu administracyjnego - wpływa na jakość środowiska naturalnego.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, związek gmin, edukacja środowiskowa, działania prośrodowiskowe

Abstract

Improvement of legal regulations during the last few decades, involvement and cooperation of local authorities to joint investments and general upward trend of ecological awareness among local communities give basis to stop degradation of natural environment and conservation of natural resources for future generations following the rules of sustainable development. Sustainable development is understood here as a set of processes and institutions that local communities leverage to make decisions regarding natural environment where planning and implementation of activities have to take place in interdisciplinary manner.

This thesis - it is unique research material - analyzing the functioning of association of municipalities at the local level in the field of pro-environmental activities. It was shown what pro-environmental activities - as part of sustainable development - are implemented by municipalities associated in unions (1) while assessing level of their commitment and way of work (2), analyzing how activities of association of municipalities fit into models of natural environment management and how they contribute to efficient implementation of environmental protection tasks in Poland (3). Result of the study is set of recommendations for association of municipalities regarding implementation of pro-environmental activities according to the principles of sustainable development.

This thesis, according to the canon of this type of research is interdisciplinary in both methodological and substantive approach. It covers both natural issues (regarding water and sewage management, municipal waste management and renewable energy sources) and social issues (participation of local communities in sustainable activities implemented by unions of municipalities and supporting these activities by education for sustainable development). Consequently, both social and natural methodologies were used during the research. A qualitative and quantitative approach was used. Natural research was based on mixed-mode methodology.

Research was conducted in the period of 2012-2015. They were consisted of four parts. The **first** stage included inventory of pro-environmental activities. Analysis of 312 municipality statutes allowed to identify environmental objectives pursued by association of municipalities. The **second** part was study using technique of participating observation. It was used for evaluation the action to improve natural environment according to rules of sustainable development. **Third** part was individual in-depth interviews that revealed the principles and further possible activities of municipalities belonging to association of municipalities. There were union representatives and employees of local governments among the respondents. There were 11 in-depth interviews conducted with representatives of 11 association of municipalities chosen in base of diversity of activities implemented. In the last, **fourth** part of the study the diagnostic survey was performed. This research was carried out among employees of municipal offices specialized in environmental issues and belonging to association of municipalities. Out of 371 questionnaires, 97 were filled and returned.

Interdisciplinarity and methodology of the research allowed investigation and analyzing environmental activities clearly having impact to natural environment condition. Effectiveness of their implementation in base of association of municipalities was shown. Cooperation of municipalities has turned out to be beneficial in many aspects, including pursuit of the funds and possibility of realization of large investments. Activities implemented by surveyed association of municipalities was based on cooperation with local communities. Through informal education, association of municipalities involved local communities in following the rules of sustainable development.

It was shown there is correlation between many nature, social and educational variables. The most important dependency is one between (1) development of environmental infrastructure, (2) use of renewable sources of energy and (3) conducting educational and information campaigns by associations of municipalities and amount of funds received. Overall improvement of environment quality (mostly air) in the surveyed communes is conditioned by inhabitants involvement in projects related to renewable sources of energy while rational water and sewage management affects the promotion of tourism.

Methods and ways of functioning association of municipalities towards sustainable development have led to the implementation of innovative solutions and achievement of expected goals. Discussed research, thanks to using interdisciplinary approach, allowed to combine nature and social themes and that in turn to define how activities of association of municipalities - still new organization unit in Poland - influences condition of natural environment.

Key words: sustainable development, association of municipalities, environmental education, pro-environmental activities

Spis treści

1	Wstęp	1
1.1	Koncepcja zrównoważonego rozwoju – geneza i historia	1
1.2	Działania lokalne a zrównoważony rozwój	4
1.3	Współdziałanie międzygminne	6
1.4	Problemy środowiskowe w Polsce	9
1.5	Interdyscyplinarność w badaniach naukowych	14
2	Cele badań	17
2.1	Problemy i hipotezy badawcze	18
2.2	Problem badawczy	19
2.3	Problemy szczegółowe	19
2.4	Hipoteza	20
2.5	Hipotezy szczegółowe	20
3	Materiał i metody	21
3.1	Schemat i metodyka badań	21
3.2	Badania jakościowe - metodyka	23
3.2.1	Metoda analizy danych zastanych	24
3.2.2	Technika obserwacji uczestniczącej	24
3.2.3	Metoda pogłębionego wywiadu indywidualnego	25
3.3	Metoda badania ilościowego	28
4	Analiza danych	32

4.1	Przegląd danych zastanych	32
4.2	Przeprowadzone obserwacje uczestniczące	33
4.3	Zrealizowane pogłębione wywiady indywidualne	34
4.4	Sondaż diagnostyczny w badaniach	36
5	Wyniki	39
5.1	Aktywność związków gmin a środowisko naturalne	39
5.2	Zaangażowanie gmin zrzeszonych w komunalne związki gmin w działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego	48
5.3	Działania komunalnych związków gmin a modele współrzędzenia lokalnym środowiskiem przyrodniczym - analiza	53
5.4	Przynależność lokalnych samorządów do związków gmin i korzyści działania w związku gmin na rzecz zrównoważonego rozwoju	57
6	Dyskusja wyników	61
6.1	Realizacja lokalnych zadań prośrodowiskowych	61
6.2	Współpraca gmin a działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego	66
6.3	Współrzędzenie lokalnym środowiskiem przyrodniczym	70
6.4	Udział społeczności lokalnych w działaniach środowiskowych	72
7	Wnioski i rekomendacje	78

Rozdział 1

Wstęp

Kluczem do odwrócenia obecnego modelu niszczenia i rozpoczęcia procesu regeneracji i ochrony jest spowodowanie dramatycznej zmiany poglądów i usunięcie stałej ekspansji na środowisko, spowodowanej wzrostem populacji, zachłannością, krótkofalowym myśleniem i wprowadzaniem nierozważnych modeli rozwoju.
(Al Gore „Ziemia na krawędzi”, Ethos, Warszawa 1996)

1.1 Koncepcja zrównoważonego rozwoju – geneza i historia

Dynamiczny rozwój światowej gospodarki, wzrost liczby ludności i niekontrolowana eksploatacja zasobów naturalnych w XIX i XX wieku przyczyniły się do postępującej degradacji środowiska przyrodniczego (Metzger i in. 2008; A. Pawłowski i L. Pawłowski 2008; Płachciak 2011) oraz wyniszczania powszechnie dostępnych odnawialnych zasobów przyrody (Goudie 1981; Hardin 1968) stając się sygnałem do wprowadzania zmian. Badania i opracowania globalnych problemów świata wniósł - od momentu powstania w 1968 roku - Klub Rzymski, który w swoim raporcie przedstawił pesymistyczną prognozę dla ludzkości wynikającą z zanieczyszczenia środowiska, wyczerpywania się zasobów naturalnych oraz wzrostu uprzemysłowienia na skutek przyrostu populacji ludzkiej i zwiększenia produkcji żywności (Meadows i in. 1972). Debata na temat ekorozwoju miała swój początek w roku 1969, kiedy to ukazał się tzw. raport U'Thanta „Człowiek i jego środowisko”. W raporcie tym po raz pierwszy przedstawiono dane wskazujące na degradację stanu środowiska naturalnego i niekorzystne konsekwencje jego zniszczeń. Zagadnieniem łączącym rozwój gospodarczy i społeczny zajmowały się grupy międzynarodowych specjalistów. Pierwsze dokumenty

prawne dotyczące ochrony środowiska w Unii Europejskiej weszły w życie ponad czterdzieści lat temu, po pierwszym posiedzeniu Rady Europejskiej w Paryżu w 1972 roku. Od tego czasu Komisja Europejska ogłasza wieloletnie programy działań w zakresie środowiska. W 1972 roku w czasie konferencji ONZ, w Sztokholmie po raz pierwszy pojawił się w dokumentach termin *ekorozwój*. Przyjęto wtedy założenie mówiące, że: „Człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości, odpowiednich warunków życia w środowisku. Dobra jakość tego środowiska pozwala na życie w godności i dobrobycie. Stąd też człowiek ponosi wielką odpowiedzialność za ochronę i polepszenie środowiska, tak dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń”. Koncepcja ekorozwoju została sformułowana w 1975 roku, podczas III Sesji Zarządzającej programem Ochrony Środowiska (UNEP). Znalazła ona swój wyraz również w dokumentach ONZ, które określały cele ochrony żywych zasobów dla trwałego rozwoju (Światowa Strategia Ochrony Przyrody - 1980) oraz zasady, które sformułowano w 1982 roku w Światowej Karcie Przyrody (Kozłowski 2002).

Określenie koncepcji i zasad ekorozwoju dla Polski datuje się na późne lata 80-te XX wieku. W 1987 roku przedstawiono kodeks ekorozwoju obejmujący zasady ochrony środowiska przyrodniczego, kultury gospodarowania i organizacji działania (Zaufal 1987). Wówczas zamiast terminu *ekorozwój* zaczęto stosować określenie *sustainable development* (ang.), czyli *rozwój trwały*. Definicja *rozwoju zrównoważonego* została detalicznie przedstawiona w 1987 roku podczas Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ, w dokumencie „Our Common Future” („Nasza Wspólna Przyszłość”), zwanym „Raportem Brundtland” od nazwiska przewodniczącego Komisji. Mówi ona o trwałym rozwoju zarówno w kontekście zaspokajania potrzeb bieżących, jak i przyszłych pokoleń (Pezzey 1989; Strange i Bayley 2008). Szczególną uwagę zwrócono wtedy na powiązanie celów społecznych z gospodarczymi i ekonomicznymi. Parę lat później polityka ekologiczna została przekonywująco przedstawiona na tak zwanym Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro, w 1992 roku, w kontekście światowych przemian gospodarczych i społecznych (Folmer, Gabel i H. Opschoor 1996; ONZ 1991). Reprezentanci 179 krajów, w tym Polski, podpisali tzw. „Deklarację z Rio” („Rio Declaration”, ang.) oraz sformułowali Globalny Program Działań z myślą o XXI wieku zwany „Agendą 21” (Agenda21 2016). Przyjęto wówczas wzorcowy program opisujący sposób opracowania i wdrażania zasad rozwoju zrównoważonego zarówno na poziomie global-

nym, krajowym, jak i lokalnym. Zrównoważony rozwój to podstawowy cel polityki Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska i racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi (Galli i in. 2012; Kiełczewski 2009; Komisja Europejska 2016).

Chociaż Komisja Brundtland początkowo ilustrowała zrównoważony rozwój jako model w oparciu o wymiar środowiskowy i rozwojowy, to zawiera on i integruje wymiar środowiskowy, ekonomiczny i społeczny (Pope, Annandale i Morrison-Saunders 2004). Dla wszystkich krajów Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Polski, stał się jednym z nowych zagadnień polityki środowiskowej (Jansky i in. 2004). Polska formalnie stowarzyszona z Unią Europejską od 2004 roku, sukcesywnie dostosowywała swoje prawodawstwo do norm obowiązujących w Unii Europejskiej, ratyfikując dokumenty międzynarodowe i ustanawiając krajowe prawodawstwo w tym zakresie. W języku polskim posługujemy się terminem *zrównoważony rozwój*, nawiązującym do *sustainable development* (ang.) i używanym także w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zasada zrównoważonego rozwoju została tam oficjalnie zapisana (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm), a zdefiniowana w Prawie Ochrony Środowiska (Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.). Określa się ją jako: „*rozwój społeczno-gospodarczy, w którym zintegrowane działania polityczne, gospodarcze i społeczne realizowane są w celu zaspokajania potrzeb obywateli i przyszłych pokoleń z zachowaniem równowagi przyrodniczej*”.

W dotychczasowym dorobku różnych dyscyplin naukowych podejmuje się temat koncepcji rozwoju zrównoważonego, trwałego, samopodtrzymującego lub ekorozwoju w odniesieniu do środowiska przyrodniczego, kulturowego i ekonomicznego, określonego przez Borysa (Borys 2011) jako ład zintegrowany. Problematyka zrównoważonego rozwoju znajduje się w centrum uwagi współczesnego świata, a interdyscyplinarne, a nie stricte biologiczno–przyrodnicze podejście pozwala poznać dogłębnie jego potrzeby (Bridger i Luloff 1999). Meppem i Gill (Meppem i Gill 1998) zwrócili uwagę na wagę podejścia aspektów socjologicznych, filozoficznych, prawnych i ekonomicznych w prawidłowym funkcjonowaniu naturalnego środowiska i rozwoju cywilizacyjnego w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju. Stanowią one wyzwanie dla naukowców, polityków, przedsiębiorców i obywateli (Kerkhoff i Lebel 2006). Według Skowrońskiego (Skowroński 2006) można mówić o dwóch podejściach do zrównoważonego rozwoju w holistycznym ujęciu. Pierwsze to wzrost praktyczno–gospodarczy uwzględniający uwa-

runkowania ekologiczne. Drugie spojrzenie ma charakter ideologiczno–historiozoficzny, który koncentruje się na nowych celach społecznych w kontekście rozwoju cywilizacyjnego. Zrównoważony rozwój to cel strategiczny różnego typu dokumentów planistycznych, takich jak strategie, programy, polityki, opracowywanych na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym oraz wdrażanych jako konieczność sprostania wyzwaniom XXI wieku i integrowania ładu gospodarczego, społecznego, środowiskowego i przestrzennego (Borys 2010b; McAlpine i in. 2009; Roseland 2000). W polskiej literaturze główne cele ekorozwoju sformułowane przez Kozłowskiego (Kozłowski 1983; Kozłowski 1985) to: *„bezpieczne dla zdrowia ludzkiego środowisko, równowaga ekologiczna w podstawowych ekosystemach, niezbędne warunki odnowy sił człowieka i możliwości dalszego rozwoju gospodarczego, dla których przedstawiono propozycje realizacji tych celów: wielkość wydobycia surowców mineralnych, gospodarki wodnej, rolnej i zasobami leśnymi, sieci osiedleńczej oraz ochrony przyrody”*. Koncepcja zrównoważonego rozwoju ma charakter wielowymiarowy obejmując różne aspekty ekologiczne, ekonomiczne, polityczne i społeczne, które dotyczą kwestii (1) odpowiedzialności człowieka za innego człowieka i przyrodę, (2) ochrony przyrody i krajobrazu, (3) nowych technologii z czystsza produkcją, (4) prawa ochrony środowiska, (5) bezrobocia, (6) formułowania strategii rozwoju zrównoważonego i innych zagadnień ważnych dla człowieka i środowiska (A. Pawłowski 2007).

1.2 Działania lokalne a zrównoważony rozwój

Sposób zarządzania środowiskiem przyrodniczym wpływa na jego stan. Kardos (Kardos 2012) koncentruje się na roli i znaczeniu zarządzania środowiskiem na różnych poziomach administracyjnych, od krajowego do lokalnego. Przy opracowywaniu planów zarządzania (szczególnie zasobami przyrodniczymi) nie można nie uwzględnić zasad zrównoważonego rozwoju zgodnie z ujęciem, w których ma się on odbywać (Muro i Jeffrey 2008). Dotyczy to planów praktycznie dla każdego poziomu od krajowego do lokalnego (B. Poskrobko i T. Poskrobko 2012; Tuszyńska 2015), tak w podejściu teoretycznym jak i praktycznych działań decydenckich (Griggs i in. 2013; Paavola, Gouldson i Kluvánková-Oravská 2009; Tuszyńska 2015). Pomaga w tym odpowiednio skonstruowana legislacja (np. wymóg spełnienia norm określanych przez wskaźniki

postępu w kierunku zrównoważonego społeczeństwa) i powoli, choć sukcesywnie, wzrastająca świadomość zasadności takiej polityki (Galli i in. 2012; Gutowska i Śleszyński 2011; Mitchell, May i McDonald 1995). Efektywne korzystanie z zasobów naturalnych to inicjatywa przewodnia strategii „Europa 2020” jako podstawy do funkcjonowania gospodarki europejskiej i światowej mającej wpływ na jakość naszego życia i życia przyszłych pokoleń (Komisja Europejska 2016).

Praktyczny obowiązek dopełniania wymogów dotyczących zasad zrównoważonego rozwoju w politykach środowiskowych spoczywa na decydentach różnych poziomów administracyjnych. Władze gmin pełnią kluczową rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym społeczności lokalnych i także są zobligowane do działania w zgodzie ze zrównoważonym rozwojem (Tuziak 2008). W tym celu lokalne jednostki samorządu terytorialnego opracowują adekwatne do wymagań sposoby działania, a jednym z nich staje się współpraca międzygminna (Hausner i in. 2013). Polska współpraca międzygminna to partnerski model samorządu terytorialnego, gdzie współpraca (1) dotyczy obszaru uznanego przez partnerów za wspólny obszar działań, (2) ma na celu definiowanie i osiąganie wspólnych celów (rozwiązywanie problemów uznanych za wspólne), (3) polega na wspólnej realizacji zadań umożliwiających osiągnięcie wyznaczonych celów, (4) jednoczy różnych partnerów, często także spoza sektora publicznego, (5) odbywa się w rozmaitych (dostępnych) formach prawnych i (6) następuje z wykorzystaniem zasobów (w tym środków finansowych) z różnych źródeł (Czajkowski i in. 2013). Często realizacja wspólnych celów, to wspólne zarządzanie i dzielenie się zasobami m.in. finansowymi i informacyjnymi (Banat 2012), głównie w sytuacjach, gdy nałożone na gminę zadania są nieproporcjonalne do ich możliwości. Dotyczy to często także działań w zakresie zrównoważonego rozwoju (Ofiarska 2000). Badania podkreślają istotną rolę władz lokalnych - jako odpowiedzialnych decydentów na szczeblu lokalnym - w podejmowaniu i wdrażaniu innowacyjnych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju (Otto-Zimmermann 2012).

Działania prośrodowiskowe na rzecz zrównoważonego rozwoju, podejmowane na poziomie lokalnym, to jeden ze sposobów praktycznej realizacji celów krajowej polityki środowiskowej. Szczególnie w ostatnich dwudziestu latach takie działania stały się obiektem różnorodnych badań, głównie ze względu na ich rosnącą ilość, skalę, jak też wymogi legislacyjne i społeczne konieczności podążania społeczności lokalnych w

kierunku zrównoważonego rozwoju (Borys 2003; Goodstein 2011; Goodstein i Polasky 2014; Kardos 2012; Komisja Europejska 2010; Kozłowski 1997; Kozłowski 2002; Ministerstwo Środowiska 2008; B. Poskrobko 1998). Zadania dotyczące aspektów środowiskowych, w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju, najczęściej dotychczas były podejmowane przez współpracujące i realizujące wspólne cele gminy (Kozłowski 2002).

1.3 Współdziałanie międzygminne

Współdziałanie międzygminne w Polsce ma długą tradycję. Historia polskiego samorządu terytorialnego sięga początków XX wieku, od czasu odzyskania niepodległości w 1918 roku. Konstytucja marcowa w 1921 roku wprowadziła, na terenie całego kraju, trójstopniowy podział administracyjny w postaci województw, powiatów oraz gmin miejskich i wiejskich. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 roku podtrzymała trójszczeblowy podział na województwa, powiaty i gminy i dodatkowo zapisano w niej, że *„samorządy mogą być łączone w związki dla wykonywania zadań szczególnych”*, o czym mówił artykuł 75 ustawy zasadniczej (Dz. U 1935, nr 30, poz. 221). Rozwój samorządności został przerwany II wojną światową, a pojęcie *„samorząd terytorialny”* istniało wtedy tylko w obiegu urzędniczym i propagandowym. Związki międzygminne zniesiono w 1950 roku w ramach tzw. reformy terytorialnej, aby po upadku ustroju socjalistycznego na mocy ustawy o samorządzie terytorialnym je reaktywować w III Rzeczypospolitej w 1990 roku (Bułajewski 2013; Dz.U. 1990 Nr 16 poz. 95, z późn. zm.; Góral 2010; Kołsut 2012). Związki międzygminne zostały przez ustawodawcę zdefiniowane jako *„forma dobrowolnego współdziałania gmin stosowana w celu wspólnego wykonywania zadań publicznych gminy, zwłaszcza podejmowania przedsięwzięć przekraczających możliwości gminy”* (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 2003 roku - I CK 265/02). Związek nabywa osobowość prawną po zarejestrowaniu z datą ogłoszenia statutu, który jest swoistym aktem prawa miejscowego i zawiera zapisy postanowień, tj. zasad przyjętych przez rady gmin tworzących związek (Ofiarska 2012). Organem stanowiącym i kontrolnym związku jest zgromadzenie związku (art. 69 ust. 1), a uchwały podejmowane są bezwzględną większością głosów. Organem wykonawczym związku jest zarząd, powoływany i odwoływany przez

zgromadzenie spośród jego członków (art. 73 ust. 1 i 2). Związek wykonuje zadania publiczne w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność (art. 65 ust. 1). Do utworzenia takiego związku może dojść tylko w drodze porozumienia dwóch lub większej liczby gmin. Z chwilą uzyskania przez związek osobowości prawnej, majątek powstały z wkładów wniesionych przez zainteresowane gminy staje się majątkiem związku (Wyrok Sadu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 2003 roku - I CK 265/02).

W niniejszej pracy terminy *związek gmin* i *związek międzygminny* traktowane są zamiennie. W literaturze używane są zamiennie (Boć 1996; Furmankiewicz 2002; Ofiarska 2000). Związki powoływane były ze względu na cele, które służyły realizacji zadań publicznych i często były określane jako związki celowe (Karankowski 1996; Ofiarska 2000). Zadaniom związków gmin w większości przypadków towarzyszył rozwój infrastruktury, czy organizacji gospodarki odpadami komunalnymi. Związki te były określane jako komunalne związki gmin (Ofiarska 2000).

Związki gmin to nie jedynie inwencja władz RP. Trudno o całkowicie paralelne porównania z innymi krajami ze względu na specyfikę każdego z nich. Warto jednak przytoczyć parę przykładów. Pierwsze wzmianki o współpracy międzygminnej pojawiły się w pracy Delcampa (Delcamp 1997) - prezesa i założyciela Stowarzyszenia Badań Władz Lokalnych w Europie (de l'Association de Recherche sur les Collectivités Locales en Europe (ARCOLE) w 1997 roku (Wikipedia 2016). Tak późne opracowania z tego zakresu wynikają z różnic pod względem struktur administracyjnych, politycznych, prawnych i kulturowych w poszczególnych krajach europejskich (Ofiarska 2008).

Obecnie współpraca międzygminna jest coraz częściej spotykana w różnych krajach, w ramach lokalnych reform (Bel, Fageda i Mur 2013). Lokalne jednostki administracyjne, zwykle powiązane gospodarczo i społecznie, zawierają porozumienia o takiej współpracy (Hulst i Montfort 2007). I tak na przykład, we Francji już w latach 90-tych XX wieku powstały wspólnoty interesów (syndykaty), które początkowo były jednozadaniowe. Zakres uprawnień syndykatów zwiększał się i obejmował szkolnictwo, planowanie inwestycji, utrzymanie zieleni, utrzymanie dróg oraz usługi techniczne. Syndykaty, tworzone na czas określony, mogą w granicach prawa podejmować samodzielnie decyzje o wykorzystaniu środków pieniężnych i reprezentować interesy społeczności lokalnych (Choraży 2013; OECD 2010; Zacharko 2012). W Szwajcarii w tym okresie również znana była współpraca międzygminna, która miała charakter

dobrowolny i zasadami funkcjonowania odpowiadała polskiemu związkowi. W kantonach (odpowiednik polskiego powiatu) w Szwajcarii zagadnienia dotyczące ochrony środowiska, w tym eliminacji odpadów komunalnych, oczyszczania wody, zaopatrzenia w wodę oraz zagospodarowania przestrzennego i oświaty należą do najczęściej podejmowanych właśnie w związkach międzygminnych (Boć 1996). We Francji, Hiszpanii, Austrii czy Grecji nadal funkcjonuje duża liczba bardzo małych jednostek gminnych (Waniewska-Bobin 2013), które chętnie współpracują ze sobą. Badania dotyczące wspólnego gospodarowania odpadami komunalnymi w jednym z hiszpańskich regionów dowiodły, że mniejsze samorządy współpracują częściej razem (Bel i Costas 2006). Względy organizacyjne, a co za tym idzie łatwe porozumiewanie się oraz obniżenie kosztów wspólnych działań sprawiają, że małe gminy chętniej przystępują do współpracy (Bel, Fageda i Mur 2013). Municipia funkcjonujące w Hiszpanii mogą podejmować działania i świadczyć usługi publiczne, niezbędne do zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej (Rachwał, 2012). Postanowienia Konstytucji Hiszpanii (art. 141 ust. 1 Konstytucji Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 roku) pozwalają tworzyć związki gmin. Obecnie zarejestrowanych jest tam 1027 takich związków. Najczęściej zajmują się one usługami z zakresu odbioru nieczystości, zaopatrzenia w wodę, promocji turystycznej i ekonomicznej (Rachwał 2012). Również w Portugalii i Szwecji znajdujemy dobre przykłady współdziałania gmin. Przedstawione badania przez Mascarenhas i in. (Mascarenhas i in. 2010) w południowym regionie Portugalii, z udziałem wszystkich gmin regionu Algarve, opisują lokalne inicjatywy i wspólne cele dla tego regionu. W Szwecji 290 gmin wzięło odpowiedzialność za lokalną realizację celów krajowych (Wi Beck i in. 2006). Ponieważ priorytety krajowe i lokalne odnośnie jakości środowiska mogły się różnić, oczekiwano tam od gmin podjęcia konkretnych kroków niezbędnych do osiągnięcia celów postawionych i określonych na poziomie krajowym (Eckerberg i Mineur 2003). Kentnowska (Kentnowska 2012) zwraca uwagę na współczesne formy współpracy samorządów na poziomie międzynarodowym. Działania gmin w wyniku dynamicznego rozwoju współpracy międzynarodowej podniosły poziom gospodarczy i kulturowy oraz wpłynęły na zaangażowanie społeczności lokalnych w zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym.

W niniejszych badaniach przyjęto, że na poziomie lokalnym w Polsce funkcjonuje związek gmin. W sensie badawczym działanie i rola związków gmin, w tym na polu

ochrony środowiska, jak dotychczas praktycznie nie zostało zeksplorowane. Niniejsza praca ma za zadanie wypełnić tę lukę. Związek gmin jest tworzony przez samorządy gmin na podstawie przepisów ustawy o samorządzie gminnym, w drodze porozumień zatwierdzanych uchwałami rad tychże gmin (Dz.U. 2015 poz. 1515, z dnia 1 października 2015 roku). W podziale terytorialnym związki gmin mają charakter pomocniczy (Kaczmarek 2005), a ich wspólnym celem w przypadku działań prośrodowiskowych są działania dla zrównoważonego rozwoju społeczności lokalnych jako formy zarządzania i współrzędzenia środowiskiem przyrodniczym (Gorlach, Adamski i Klekotko 2008).

1.4 Problemy środowiskowe w Polsce

Obecnie najbardziej istotne problemy środowiskowe w skali całego kraju dotyczą: (1) gospodarki wodno-ściekowej, (2) racjonalnej gospodarki odpadami komunalnymi i (3) wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE). Z planów inwestycyjnych gmin na lata 2007–2013, przede wszystkim tych należących do związków gmin realizujących projekty finansowane z różnych programów wspierających w zakresie działań prośrodowiskowych do roku 2020 (Ministerstwo Środowiska 2012) wynika, że około:

- 73% środków finansowych będzie przeznaczony na gospodarkę wodno-ściekową,
- 42% na gospodarkę odpadami komunalnymi,
- 33% na działania dotyczące efektywności energetycznej,
- 27% na działania dotyczące ochrony przyrody i edukacji ekologicznej,
- 23% na działania dotyczące OZE,
- 19% na działania dotyczące ochrony przed powodzią i zagrożeniami,
- 12% na działania dotyczące ochrony powietrza.

Zasoby finansowe przeznaczone na realizację przedsięwzięć służących ochronie środowiska będą pochodzić ze środków krajowych, takich jak budżety własne gmin, fundusze ekologiczne, budżet państwa oraz budżety samorządowe. Ponadto wykorzystane zostaną środki pochodzące z pomocy zagranicznej, w szczególności z Unii Europejskiej, do których należą Fundusz Spójności i fundusze strukturalne (B. Poskrobko i T. Poskrobko 2012). Większość tych zadań nie może być spełniona, przeważnie ze względu na skalę lub koszt, przez pojedyncze gminy, a tylko przy współpracy w ramach związku

gmin. W niniejszej pracy problem gospodarki wodno-ściekowej, gospodarki odpadami komunalnymi i odnawialnych źródeł energii traktuje się jako przykład działań lokalnych, które są realizowane przez związki gmin.

Gospodarka wodno-ściekowa to zadanie wymagające wspólnego zaangażowania jednostek samorządu lokalnego i społeczności lokalnych. Ścieki powodują zanieczyszczenie i degradację zasobów wodnych, dlatego kluczowym zadaniem jest poprawa jakości wód i doskonalenie procesów zbierania i oczyszczania ścieków. Zapisy Traktatu Akcesyjnego zobowiązały Polskę do redukcji zanieczyszczeń biodegradowalnych (do 2015 roku). Środki finansowe pozwalające na realizację Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK) to oprócz krajowych funduszy ekologicznych i środków własnych, także środki Unii Europejskiej, które są przeznaczone na monitoring, budowę lub rozbudowę i modernizację systemów kanalizacyjnych oraz oczyszczalni ścieków komunalnych. Działania komunalnych związków gmin wspomagają realizację dużych projektów, dzięki którym zwiększa się sieć wodno-kanalizacyjna wraz z infrastrukturą w postaci oczyszczalni ścieków. W trosce o poprawę gospodarki wodno-ściekowej i stanu środowiska naturalnego w latach 2007-2013 w Polsce wydano 55% istniejących środków na gospodarkę wodną-ściekową będącą priorytetem polityki Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej 2011). Nowe perspektywy finansowania gospodarki wodno-ściekowej na lata 2014-2020 to Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Regionalnego Programu Operacyjnego i Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej dedykowane na nowoczesne technologie indywidualne i lokalne systemy oczyszczania ścieków. Według danych GUS (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2015b) największe nakłady w 2014 roku poniesiono na gospodarkę ściekową i ochronę wód 44% i wyniosły one 6,3 mld zł, z czego 74% przeznaczono na budowę sieci kanalizacyjnej, a 26% na oczyszczanie ścieków. Liczba oczyszczalni obsługujących gminy wiejskie w Polsce w 2014 roku wzrosła w stosunku do roku poprzedniego i wynosiła 2574, z czego 82% stanowiły oczyszczalnie biologiczne. Udział ludności korzystającej z przydomowych oczyszczalni ścieków wzrosła o 11,9% z około 181 tys. w 2014 roku do około 203 tys. w 2015 roku (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2016b).

Nieustający problem racjonalnej **gospodarki odpadami komunalnymi** to następne z istotnych zadań do rozwiązania, głównie na poziomie lokalnym. Konieczność działań w tym zakresie wynika zarówno z rekomendacji Unii Europejskiej zawartych w dyrektywie ramowej oraz w celach Polityki Ekologicznej Państwa, jak też z realnych uwarunkowań na poziomie gospodarstwa domowego. To właśnie tutaj powstają odpady komunalne, ale również zostają wstępnie unieszkodliwione poprzez powtórne użytkowanie, segregację i recykling. Także tutaj ogranicza się ilość wytwarzanych odpadów. Odpowiednia polityka odpadowa gminy przy wsparciu związku gmin powinna doprowadzić tak do zmniejszenia strumienia odpadów, jak i racjonalnego ich unieszkodliwiania (Shaw i Maynard 2008). W ustawie z dnia 28 listopada 2014 roku o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r. poz. 87) przyznano związkom międzygminnym uprawnienia do egzekwowania opłaty za gospodarowanie odpadami, co pozwala na większą kontrolę w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi. Strategia zrównoważonego rozwoju Unii Europejskiej (European Commission 2016b) oraz siódmy ogólny unijny program działań w aspekcie środowiska naturalnego do 2020 r. (European Commission 2016a) określają podejście Unii Europejskiej do gospodarowania odpadami, który opiera się na zmniejszaniu ilości wytwarzanych odpadów, maksymalizacji recyklingu i ponownego wykorzystywania oraz rezygnację z nieoszczędnych i szkodliwych praktyk, na przykład składowania odpadów na wysypiskach. Ilość odpadów komunalnych wytworzonych w 2014 roku w Polsce uległa zmniejszeniu o 9% w stosunku do roku 2013, jednak wciąż jesteśmy krajem, który składowuje aż 157 kg w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Plasuje to Polskę na 14 miejscu w Europie za Szwajcarią (0 kg/1 mieszkańca), Niemcami (1 kg/1 mieszkańca) czy Szwecją (3 kg/1 mieszkańca), które pozostają w czołówce krajów nie składujących odpadów komunalnych (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2015b; Eurostat 2016). Z najnowszych danych GUS (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2016b) wynika, że w Polsce w 2015 roku zwiększyła się ilość zebranych odpadów komunalnych o 5,2% w porównaniu do roku 2014, przypada więc średnio 283kg/1 mieszkańca, czyli o 15 kg więcej niż w 2014 roku. W 2015 roku osiągnięty został 26,4% poziom recyklingu czterech frakcji - papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła. Należy jednak pamiętać, że według Krajowego Planu Gospodarki Odpadami 2022 (uchwała nr 88 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2016 r. - M.P. poz. 784) oraz unijnej dyrektywy o odpadach (Dz. Urz.

UE L 312 z 22 listopada 2008 r.) do 2020 roku Polska powinna osiągnąć 50-procentowy poziom recyklingu, który wymagać będzie zdecydowanej poprawy poziomu selektywnej zbiórki. W 2015 roku do odzysku przeznaczono ok. 55% ilości zebranych odpadów komunalnych, 16,1% zostało skierowanych do biologicznych procesów przetwarzania - kompostowania lub fermentacji, natomiast 12,1% przeznaczono do przekształcenia termicznego z odzyskiem energii (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2016b).

Stale rosnący popyt na wykorzystanie **odnawialnych źródeł energii (OZE)** oraz programy gospodarki niskoemisyjnej gmin jest uzasadniony i celowy z uwagi na kwestie środowiskowe, zwłaszcza ograniczenia emisji dwutlenku węgla - CO₂, który jest emitowany w znacznej mierze podczas spalania paliw kopalnych. OZE to energia słoneczna, wiatrowa, wodna, geotermalna, biomasa i biopaliwa. Energia promieniowania słonecznego przetwarzana jest na ciepło lub energię elektryczną z zastosowaniem przede wszystkim kolektorów słonecznych oraz ogniw fotowoltaicznych. Do przekształcania energii wiatru na energię mechaniczną, a następnie energię elektryczną wykorzystywane są turbiny wiatrowe, które stawiane obok siebie na lądzie lub na morzu tworzą tzw. farmy (parki) wiatrowe. Społeczna akceptacja nowych technologii ma kluczowe znaczenie na zmianę polityki energetycznej kraju (Dovi i in. 2009; Wüstenhagen, Wolsink i Bürer 2007). Opracowanie strategii rozwoju danego obszaru zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju ma wpływ na korzyści, koszty i świadomość konsekwencji z wprowadzenia tego typu technologii energetycznych (Huijts, Molin i Steg 2012). Rozważania nad polityką energetyczną w Niemczech i przejściem na gospodarkę niskoemisyjną z zastosowaniem dwóch technologii turbin wiatrowych i ogniw słonecznych prowadzono już dekadę temu (Jacobsson i Lauber 2006). Rzetelna informacja, wsparcie rządu przez świadomą koalicję na rzecz polityki dla odnawialnych źródeł energii oraz odpowiednie ramy regulacyjne uchroniły rząd mimo sprzeciwu opozycji będącej za interesami jądrowymi i węglowymi. Okazało się, że wykorzystanie odnawialnych źródeł energii może być uzasadnionym wyborem mogącym odegrać istotną rolę w ciągu kilku dziesięcioleci.

Zasoby OZE są niewyczerpalne, a ich wykorzystanie jest przyjazne dla środowiska (Acikgoz 2011; Łucki i Misiak 2011). Do inwestycji i wspierania OZE zachęca polityka Unii Europejskiej, która zobowiązała wszystkie kraje członkowskie do zwiększenia udziału energii wytworzonej z OZE do 20% w całkowitym bilansie zużycia energii

do roku 2020. Polskim celem strategicznym redukcji emisji gazów cieplarnianych jest osiągnięcie do roku 2020 15% poziomu energii wytworzonej z OZE. W 2014 roku Polska znajdowała się na 19 pozycji wśród krajów Unii Europejskiej z 11,9% poziomem zużycia energii z OZE (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2015a), a w 2015 roku poziom zużycia energii z OZE wyniósł 12,7% (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2016a). W końcowym zużyciu energii elektrycznej udział energii ze źródeł odnawialnych w 2014 roku wyniósł 12,4% (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2016a).

Wszystkie trzy opisane powyżej problemy środowiskowe, powinny być rozwiązywane na poziomie lokalnym poprzez zrównoważone działania komunalnych związków gmin. Niniejsze badania to próba określenia zasadności tych działań w ramach zadań komunalnych związków gmin. Działania te wspomagane są edukacją dla zrównoważonego rozwoju. Jak pisze Cichy (Cichy 2014) przemiany cywilizacyjne stają się wyzwaniem dla edukacji, a eliminowanie negatywnych skutków tych przemian pozwoli na wprowadzenie edukacji zrównoważonego rozwoju. Choć wiele się o niej mówi, w rzeczywistości nie jest realizowana na poziomie tradycyjnej szkoły. Zdaniem Tuszyńskiej (Tuszyńska 2010) wysoki procent nauczycieli nie zna pojęcia zrównoważony rozwój, który został słabo przyjęty w polskim systemie edukacji. Raport Jacques'a Delors'a z 1998 roku określa cztery filary będące podstawą edukacji przez całe życie i zawiera takie kierunki edukacji traktowanej holistycznie, nie tylko skupiając się na edukacji formalnej. Według wskazań Potyrały i Tuszyńskiej (Potyrała i Tuszyńska 2016) punktem wyjścia powinna być aktywność zarówno nauczyciela jak i ucznia w procesie zdobywania i pogłębiania wiedzy. Według stanowiska Potyrały i in. (Potyrała, Czerwiec i in. 2016) strategia nauczania to element towarzyszący każdemu transferowi wiedzy. Stanowi określony zespół metod i środków używanych w procesie dydaktycznym dla zwiększenia jego skuteczności. Współczesny system edukacyjny oprócz tradycyjnej edukacji formalnej stawia na włączanie jednostek i grup społecznych w różne formy edukacji pozaszkolnej. W opinii Potyrały i Walosik (Potyrała i Walosik 2011) zmiany edukacyjne dotyczą konieczności dostosowania edukacji środowiskowej do potrzeb i oczekiwań społeczeństwa. Formy te stosowane są coraz powszechniej w działaniach jednostek samorządu terytorialnego do realizacji programu zrównoważonego rozwoju gminy na rzecz środowiska naturalnego (Tuszyńska 2006). Potrzeba skutecznej edukacji w tym zakresie i ustawowy obowiązek realizacji zadań informacyjno-edukacyjnych

spoczywa na gminach, które zrzeszone w komunalne związki gmin przekazały im to zadanie. Komunalne związki gmin w ramach nieformalnej edukacji realizują działania, które wpływają na poziom świadomości środowiskowej i zmianę postaw społeczności lokalnych. Szczególnie istotne są sposoby działań i podejmowania decyzji na poziomie lokalnym (Banas 2010; Nieszporek i Grodzińska-Jurczak 2013).

Włączanie społeczności lokalnych przede wszystkim poprzez edukację do realizacji podejmowanych przez związki gmin działań, choć organizowanych na małą skalę jest wyjątkowo skuteczne, bo zaplanowane dla konkretnej grupy odbiorców i zorientowane na określony problem. Dobór metod do prowadzenia tych działań zależy najczęściej od samorządów lokalnych, posiadających najlepszą wiedzę o specyfice danego obszaru (Grodzińska-Jurczak, Tomal i in. 2006; Karna 2011; Nieszporek i Grodzińska-Jurczak 2014). Według badań Theiss (Theiss 2012) ogólnodostępne uniwersalne działania dla społeczności lokalnych zależą od kondycji społeczno-gospodarczej gminy. Większe możliwości na realizację postawionych sobie zadań środowiskowych i większe szanse na powodzenie ich przeprowadzenia mają gminy zrzeszone w związkach gmin. Gminy te razem, w ramach związku gmin, mogą starać się o środki niezbędne do realizacji wspólnych projektów infrastrukturalnych z funduszy krajowych i zagranicznych. W Polsce obecnie istnieje 35 komunalnych związków gmin współpracujących z Ogólnopolskim Stowarzyszeniem Komunalnych Związków Gmin i zrzeszających 380 gmin, dla których podstawowym priorytetem jest realizacja zadań międzygminnych w celu poprawy stanu środowiska przyrodniczego i wdrożenia zasad zrównoważonego rozwoju (Misztal i Zybala 2008).

1.5 Interdyscyplinarność w badaniach naukowych

Obecne dążenia do poprawy stanu środowiska przyrodniczego i szukanie przyczyn zmian w nim zachodzących wymaga odpowiednich ram koncepcyjnych i zaangażowania różnych dziedzin badawczych, zarówno tych o charakterze podstawowym (*base science*, ang.) jak i stosowanym (*applied science*, ang.), w tym głównie nauk przyrodniczych, społecznych i ekonomicznych (Bennett i in. 2017). Aldo Leopold (Leopold 1966) już w latach 30-tch XX wieku rozpoznał znaczenie zarówno społecznych jak i przyrodniczych aspektów ochrony przyrody, postulując przy ich badaniu konieczność

łączenia badań społecznych i przyrodniczych. Podejmowanie zarówno klasycznych badań podstawowych i stosowanych przy ostatnio coraz bardziej docenianym podejściu interdyscyplinarnym pozwala rzetelnie i syntetycznie analizować oraz zrozumieć różnorodne zmiany przyrodnicze mające wpływ na jakość życia człowieka (Kareiva i Marvier 2012). Techniki i narzędzia powszechnie wykorzystywane w badaniach społecznych są stosowane także w badaniach przyrodniczych, a jasno sformułowane cele w badaniach przyrodniczych powiązane z naukami społecznymi pozwalają zrozumieć znaczenie badań interdyscyplinarnych (Bennett i in. 2017). Różnorodność metod i narzędzi badawczych wynika z charakteru realizowanych w niniejszej pracy badań, które mają charakter interdyscyplinarny i stosowany. Te ostatnie rozwiązują określone problemy społeczno–przyrodnicze. Wykorzystywane są do kontroli działań antropogenicznych mogących wpływać na środowisko przyrodnicze. Z uwagi na siłę oddziaływania człowieka na środowisko naturalne takie właśnie podejście jest uzasadnione i ma coraz szersze zastosowanie (Degórski 2009; Manfredo i in. 2014). Badania naukowe Manfredo i in. (Manfredo i in. 2014) dotyczące zmian zachodzących w przyrodzie, spadku poziomu różnorodności biologicznej, zmian klimatycznych nie są już traktowane jako badania niezależnych zjawisk. Interdyscyplinarne podejście i badania wpływu interakcji społecznych na przyrodę zyskują coraz więcej zwolenników tego typu badań. Badania interdyscyplinarne popularne w obszarze środowiskowych nauk społecznych (*environmental social science*, ang.) oraz w społecznym zarządzaniu zasobami przyrodniczymi (*human dimension of natural resource management*, ang.) opisują uzupełniające się i nachodzące na siebie sfery społeczne i ekologiczne w naukach przyrodniczych (Bennett i in. 2017).

Działania na rzecz zrównoważonego rozwoju nie są możliwe przy wcześniejszym rozeznaniu poprzez stosowanie konwencjonalnych i okrojonych badań. W opinii Liu i in. (Liu i in. 2015) systemy społeczno–ekologiczne są zintegrowane i wpływają na określony region, w którym prowadzone są badania, a podejmowane trafne decyzje według Charnleya i in. (Charnley i in. 2017) są lepsze dla środowiska i ludzkiego samopoczucia (*well-being*, ang.). Według Cox (Cox 2015) przyrodnicze badania empiryczne w naukach społecznych (*environmental social science (ESS)*, ang.) są bardzo zróżnicowanym, interdyscyplinarnym i często stosowanym obszarem badań obejmującym wiele podejść naukowych, w tym ekologii, ekologii politycznej, geografii, antropologii, ana-

lizy działań samorządów i złożonych systemów społeczno–ekologicznych. Charakter tych badań, choć przynosi korzyści dla badaczy, stawia przed nimi wyzwania dotyczące wyboru metodologii stosowanej także w badaniach przyrodniczych.

Zdaniem Gibbsa (G. Gibbs 2011) głównym założeniem badań jakościowych jest silny nacisk na zgłębienie specyfiki poszczególnych zjawisk. Konecki (Konecki 2000) z kolei uważa, iż w celu przeprowadzenia rzetelnych badań najlepiej zastosować wiele technik zbierania danych empirycznych. Zastosowanie zarówno metod jakościowych jak i ilościowych w jednym badaniu stało się powszechne w wielu dziedzinach nauk społecznych i przyrodniczych już od prawie trzydziestu lat (Maxwell i Loomis 2003). Zgodnie z propozycją Silvermana (Silverman 2007; Silverman 2008) zagadnienia wynikające z badań jakościowych były eksplorowane przez badania ilościowe. Argumentował to niemożnością dogłębnej analizy i zrozumienia działań ludzi wyłącznie na gruncie nauk społecznych. Domagał się, co znalazło akceptację, traktowania jakościowych nauk społecznych na równi z jakościowymi naukami przyrodniczymi (Silverman 2008). Pionierski, interdyscyplinarny charakter niniejszych badań pozwala zastosować mieszaną metodologię badań (*mixed-mode methodology*, ang), którą opisali Maxwell i Loomis (Maxwell i Loomis 2003). Maxwell i Loomis (Maxwell i Loomis 2003) wyjaśnili, że w naukach przyrodniczych, takich jak etologia, biologia ewolucyjna, paleontologia i geologia, zasadna jest integracja jakościowych oraz ilościowych metod i podejść badawczych.

Rozdział 2

Cele badań

Niniejsza praca stanowi połączenie zagadnień biologicznych i społecznych. Prezentuje interdyscyplinarne podejście do zagadnień z zakresu ochrony środowiska z uwzględnieniem treści związanych ze zrównoważonym rozwojem badanych obszarów. Zarówno w naukach społecznych jak i przyrodniczych zdaniem Apanowicza (Apanowicz 2000) dąży się do wskazywania celu, do którego dane zdarzenie prowadzi. Celowość działań związków gmin prowadzi do poprawy stanu środowiska przyrodniczego. Inwentaryzacja tych działań pozwala zdiagnozować ważne dla środowiska przyrodniczego tematy. W ustawie z dnia 9 października 2015 r. o zmianie ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015 poz. 1936) od 1 stycznia 2017 roku wprowadzono inwentaryzację przyrodniczą, jako jedno z ważniejszych narzędzi wykorzystywanych przy ocenie oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko. Inwentaryzacja jest często stosowana w naukach przyrodniczych, dlatego głównym celem badań było zidentyfikowanie działań prośrodowiskowych, jako elementu zrównoważonego rozwoju realizowanego na poziomie lokalnym w gminach zrzeszonych w komunalne związki gmin.

Opis sformuowanych poniżej szczegółowych celów badawczych przyjęto zgodnie z następującymi propozycjami stosowania:

1. wg Malarskiej (Malarska 2010) kryterium badań jakościowych i ilościowych, wśród których wyróżnia się badania podstawowe (cele poznawcze, teoretyczne) i stosowane (cele empiryczne, praktyczne), badania diagnostyczne i predyktywne,

2. wg Apanowicza (Apanowicz 2000) kryterium podstawowych funkcji badań naukowych, wg których wymienia się badania, których cele można zdefiniować jako teoretyczne, metodologiczne i praktyczne,
3. kryterium badań, które dzieli prace naukowe, zgodnie z przyświecającymi im celami (Pieter 1975).

Cele szczegółowe:

Teoretyczne :

1. Inwentaryzacja działań prośrodowiskowych realizowanych na poziomie lokalnym przez komunalne związki gmin.

Poznawcze :

1. Ocena zaangażowania gmin zrzeszonych w komunalne związki gmin w działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego.
2. Analiza, na ile działania komunalnych związków gmin wpisują się w modele współzarządzania lokalnym środowiskiem przyrodniczym oraz w jaki sposób ich funkcjonowanie przyczynia się do sprawnej realizacji zadań ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce.

Praktyczne :

1. Wzory pozytywnych przykładów (*case study*, ang.) działań prośrodowiskowych przyczyniających się do sprawniejszej ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce skierowanych do przedstawicieli gmin.

2.1 Problemy i hipotezy badawcze

Teoretyczna analiza zagadnień dotyczących działań lokalnych dla zrównoważonego rozwoju oraz współdziałal w dotychczasowych działaniach poświęconych tej tematyce były punktem wyjścia dla sformułowania problemów i hipotez badawczych.

2.2 Problem badawczy

Jakie działania prośrodowiskowe, jako element zrównoważonego rozwoju realizowane są na poziomie lokalnym w gminach zrzeszonych w związkach gmin?

2.3 Problemy szczegółowe

Problemy szczegółowe przedstawiono poniżej:

Teoretyczne :

1. Ile projektów prośrodowiskowych zrealizowano i czego dotyczyły?

Poznawcze :

1. Jakie działania prośrodowiskowe i w jakiej formie są podejmowane przez komunalne związki gmin i inne instytucje z nimi współpracujące dla zrównoważonego rozwoju społeczności lokalnych i równowagi na poziomie człowiek – przyroda?
2. Jakie są cele i sposoby działań władz lokalnych, lokalnej szkoły, aby przyspieszyć zrównoważony rozwój społeczności lokalnych i osiągnąć równowagę na poziomie człowiek – przyroda?

Praktyczne :

1. Jak przynależność do związku gmin wpływa na rozwój lokalny pod względem poprawy stanu środowiska przyrodniczego? Jakie respondenci widzą wady i zalety działania w komunalnym związku gmin w odniesieniu do ochrony środowiska?
2. Jak wyglądają nieformalne działania edukacyjne komunalnych związków gmin i ich współpraca ze szkołami, organizacjami pozarządowymi i innymi instytucjami działającymi na badanym obszarze?

2.4 Hipoteza

Działania prośrodowiskowe należy rozpatrywać na podłożu interdyscyplinarnym ze względu na czynniki społeczne, ekonomiczne i środowiskowe jako elementy zrównoważonego rozwoju realizowanego na poziomie lokalnym w gminach zrzeszonych w związki gmin.

2.5 Hipotezy szczegółowe

Hipotezy szczegółowe, które założono aby zweryfikować cel pracy przedstawia Tabela 2.1.

Tabela 2.1: Hipotezy szczegółowe

	Hipoteza szczegółowa	Cel pracy weryfikowany za pomocą hipotezy
1	Zakłada się, że związki gmin realizują liczne zadania środowiskowe finansowane ze środków krajowych i zagranicznych, które wpływają na lokalny rozwój gospodarczy i społeczny	Cel teoretyczny, nr 1
2	Gminy zrzeszone w związki gmin wykazują zaangażowanie w działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju	Cel poznawczy, nr 1
3	Gminy zrzeszone w związki gmin wpisują się w modele współrządzenia lokalnym środowiskiem przyrodniczym, ich funkcjonowanie przyczynia się do sprawnej realizacji zadań ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce i przyspiesza osiągnięcie równowagi na poziomie człowiek-przyroda	Cel poznawczy, nr 2
4	Przynależność lokalnych samorządów do związków gmin sprawia, że społeczności lokalne chętnie biorą udział w projektach środowiskowych i dostrzegają korzyści działania w związku gmin dla zrównoważonego rozwoju	Cel praktyczny, nr 1

Rozdział 3

Materiał i metody

3.1 Schemat i metodyka badań

W celu weryfikacji poszczególnych hipotez badawczych zastosowano różnorodne metody i narzędzia badawcze. Ich szczegółowy opis wraz z kalendarzem badań przedstawia Tabela 3.1. Badania obejmowały cztery etapy: trzy pierwsze o charakterze jakościowym (1) analiza danych zastanych, (2) obserwacja uczestnicząca, (3) wywiady pogłębione i jeden o charakterze ilościowym (4) kwestionariusz ankiety.

W **pierwszym etapie** zgodnie ze wskazaniem Łobockiego (Łobocki 2010) metodę analizy danych zastanych przeprowadzono w celu weryfikacji hipotezy szczegółowej numer 1. Uporządkowano i interpretowano treści zawarte w dokumentach. Dokonano przeglądu 312¹ statutów gmin należących do związków gmin, w celu dowiedzenia się jakie cele stawiają związki gmin, aby wpłynąć na poprawę stanu środowiska przyrodniczego.

Drugim etapem badań była obserwacja uczestnicząca, czyli bezpośredni udział w spotkaniach z lokalną społecznością i konsultacjami z decydentami w wybranych gminach należących do komunalnych związków gmin. Ten etap badań pozwolił na weryfikację hipotezy szczegółowej numer 1 i 2 poprzez diagnozę bieżącej sytuacji i sporządzeniu notatek w formie opisu wydarzeń (Pilch i Bauman 2001). Badania eksploracyjne w formie diagnozy lokalnej pozwoliły poznać środowiska lokalne i zaobserwować jak gminy

¹Ostatni utworzony związek w dniu 13 stycznia 2016 roku, był 313 związkiem umieszczonym w wykazie z dnia 30.06.2017 roku na stronie Biuletynu Informacji Publicznej nie uwzględnionym w analizie (<https://bip.mswia.gov.pl/download/4/29304/WYKAZZWIAZKOWMIEDZYGMINNYCH.pdf>).

Tabela 3.1: Zakres czasowy i praktyczny danych zebranych różnymi metodami

Metody i techniki badawcze	Zrealizowane działania	Narzędzia badawcze	Przedział czasowy realizacji	Ilość zrealizowanych działań
Analiza danych zastanych	Inwentaryzacja działań podejmowanych przez badane związki gmin, osiągnięcia już zrealizowanych zadań i cele stawiane przez związki gmin wpływające na poprawę stanu środowiska przyrodniczego	przewodnik do analizy treści	2012-2013	312 statutów związków gmin
Obserwacja uczestnicząca	Aktywny udział w kampaniach informacyjno-edukacyjnych w zakresie gospodarowania odpadami komunalnymi w wybranych gminach województwa małopolskiego i podkarpackiego	badania eksploracyjne – diagnoza lokalna	2009 i 2013	6 obserwacji uczestniczących
Wywiady pogłębione	Opracowanie autorskiego przewodnika wywiadu dla przedstawicieli władz związków gmin	Przewodnik wywiadu	2013-2014	16 wywiadów pogłębionych
	Przeprowadzenie wywiadów w wybranych związkach gmin			
	Transkrypcja wywiadów			
	Kategoryzacja			
	Analiza wyników badań jakościowych			
Sondaż diagnostyczny	Opracowanie bazy respondentów i kwestionariusza ankiety dla decydentów z poszczególnych gmin należących do 35 polskich związków gmin	kwestionariusz ankiety	2014-2015	371 gmin
	Przeprowadzenie pilotażu ankiety			4 ankiety
	Przeprowadzenie właściwych badań sondażowych			97 ankiet
	Wprowadzenie wyników do bazy			
	Analiza wyników badań ilościowych			

radzą sobie z problemami środowiskowymi (Frankfort-Nachmias 2001).

Zastosowanie indywidualnych wywiadów pogłębionych, zgodnie z wytycznymi Silvermana (Silverman 2008), stanowiących **trzeci** etap badań pozwoliło na obszerną analizę wieloaspektowego kontekstu eksplorowanego tematu. Badanie to przeprowadzono w celu weryfikacji hipotez szczegółowych numer 2 i 4. Wywiady miały pokazać charakter i zasady działania gmin, a równocześnie stanowić próbę oceny dalszych możliwości współdziałania gmin.

Uzupełnieniem badań jakościowych był **czwarty** etap badań, czyli sondaż diagnostyczny, zrealizowany w celu weryfikacji hipotezy szczegółowej numer 3. Badanie przy pomocy ankiety, opracowanej zgodnie z wytycznymi Babbiego (Babbie 2003) i Silvermana (Silverman 2007), w ramach metodologii badań przyrodniczych, miało na celu sprawdzenie, które z działań związków gmin wpisują się w modele współrzędzenia lokalnym środowiskiem przyrodniczym, a ich funkcjonowanie przyczynia się do sprawnej realizacji zadań ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

3.2 Badania jakościowe - metodyka

Podjęte badania rozpoczęto od analizy danych zastanych (*desk research*, ang.) (Łobocki 2010), które były podstawą do dalszych etapów badań. Najczęściej stosowanymi metodami jakościowymi są: pogłębiony wywiad indywidualny (*individual in depth interview*, ang.), zogniskowany wywiad grupowy (*focus group interview*, ang.) oraz obserwacja uczestnicząca (*participant observation*, ang.). Metody wywiadu grupowego i indywidualnego są uzupełniające (Kaplowitz i Hoehn 2001), dlatego w niniejszych badaniach wybrano metodę pogłębionego wywiadu indywidualnego i obserwacji uczestniczącej.

W poprzednim podrozdziale przedstawiono schemat badań z zastosowaniem kilku technik badawczych. Do najczęściej stosowanych technik w teorii ugruntowanej, czyli spójnego systemu metod jakościowych, Konecki (Konecki 2000) w kolejności zalicza: obserwację, wywiad swobodny i wywiad narracyjny. Obserwacje pozwalają badaczowi stanąć wewnątrz badanej rzeczywistości, a uczestnictwo dostarcza mu materiałów badawczych. Wywiad swobodny, zwany pogłębionym ma charakter rozmowy, pozwala badaczowi na zmianę kolejności pytań oraz aranżowanie pytań w kontekście zaistniałych okoliczności i pojawiających się nowych aspektów. Natomiast w wywiadzie narracyjnym badacz jest głównie słuchaczem, bez możliwości przerywania opowiadającemu (Babbie 2003; Konecki 2000; Lindlof 1995). Jakościowa analiza danych to analiza o charakterze analiz wyników badań społecznych bez sprowadzania ich do formatu liczbowego (Babbie 2003).

Wyniki uzyskane za pomocą badań metodami jakościowymi pozwalają na precyzyjne poznanie specyfiki jeszcze nie zbadanych zagadnień i obszarów jakie obejmują niniejsze badania (Łucki i Misiak 2001). Badania tymi metodami pozwoliły na zbudowanie teorii lokalnych działań, poznanie opinii na tematy dotyczące działań istotnych dla społeczności lokalnych i ważnych dla środowiska przyrodniczego, które wpływają na zrównoważony rozwój badanych terenów. Kaplowitz i Hoehn (Kaplowitz i Hoehn 2001) sugerują, że indywidualne wywiady pogłębione mogą ujawnić istotne spojrzenie na niektóre tematy, które mogą być nieobecne w wywiadach grupowych. Przewodnik do wywiadu uwzględnia wszystkie aspekty w ramach realizowanych badań. Odpowiednio opracowany przewodnik wywiadu pozwala badaczowi dopytać respondenta o

zagadnienia, które pojawiają się w trakcie prowadzonego wywiadu. W badaniach jakościowych respondenci dobierani są w sposób celowy, to osoby posiadające obszerną wiedzę z zakresu tematyki badań.

Zastosowanie metod jakościowych pozwoliło na eksplorację tematu przez poznanie opinii respondentów oraz ich przekonań i motywacji. Z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych wyłoniono aspekty, które wykorzystano w badaniach ilościowych i skonstruowano pytania, które miały potwierdzić aktywność związków gmin w działaniach środowiskowych.

3.2.1 Metoda analizy danych zastanych

Analiza danych zastanych (*desk research*, ang.) pozwoliła przyjrzeć się założeniom jakie stawiały przed sobą związki gmin przed rozpoczęciem prac badawczych (Babbie 2003). W opinii Bednarowskiej (Bednarowska 2015) dane zastane są istotnym elementem badań, stanowią uzupełnienie nie tylko na etapie projektowania badań, ale także ich realizacji. Analiza danych to efektywna wartość dla pierwotnych badań. Podstawę tej analizy stanowią dokumenty statystyki publicznej, sprawozdania, analizy i publikacje, roczniki statystyczne raporty z realizacji projektów środowiskowych. Analiza dokumentów według Łobockiego (Łobocki 2010) umożliwia badanie takich zmiennych, jak: potrzeby, motywy działań, a także dążenia do określonych celów i polega na uporządkowaniu i interpretacji zawartych w nich treści pod kątem problemu badawczego. Stanowi też jedno z ważniejszych źródeł dotarcia do historii życia jednostki. W niniejszych badaniach dokonano analizy 312 statutów związków gmin.

3.2.2 Technika obserwacji uczestniczącej

Technika **obserwacji uczestniczącej** (*participant observation*, ang.) umożliwia badaczowi aktywne uczestniczenie w działaniach badanej grupy. Pilch i Bauman (Pilch i Bauman 2001) zdefiniowali ją jako gromadzenie danych drogą spostrzeżeń. Polega ona na bezpośrednim obserwowaniu i aktywnym uczestniczeniu w działaniach i spotkaniach pracy badanej grupy dla celów badań naukowych (M. Schwartz i C. Schwartz 1955; Bernard 1994). Według wskazań Zelditcha (Zelditch 1962) towarzyszą temu również nieformalne wywiady dokumentowane jako opis rozmów oraz analiza

dostępnych źródeł internetowych. Interpretacja, kilkakrotnie obserwowanych działań, zjawisk, czy faktów prowadzi najczęściej do przedstawienia wstępnych wniosków z obserwacji. Zastosowanie takiej techniki pozwala poznać poglądy obserwowanych, ich motywacje, zakres działań i może być wstępem do dalszych etapów badań.

3.2.3 Metoda pogłębionego wywiadu indywidualnego

Metoda **pogłębionego wywiadu indywidualnego** (*in-depth interview*, ang.) jest często wykorzystywana do pogłębienia informacji dotyczących poglądów i zachowań badanych grup.

Do badania opinii władz 11 związków gmin wykorzystano metodę bezpośredniego pomiaru sondażowego w formie wywiadów pogłębionych (G. Gibbs 2011; Kaplowitz i Hoehn 2001; Kvale 2010). Na podstawie analizy danych zastanych (Załącznik 1) oraz obserwacji działań gmin (Załącznik 2) wyłoniono prężnie działające związki i stanowiące przykłady dobrych działań na rzecz lokalnego środowiska przyrodniczego. Wywiady pogłębione prowadzone były z pracownikami wybranych związków gmin, ekspertami i decydentami. Za kryterium wyboru związków gmin przyjęto prężność prowadzonych działań, poprzez analizę stron internetowych związków międzygminnych oraz różnorodność realizowanych projektów i zadań zapisanych w statucie związku finansowanych ze środków krajowych i zagranicznych na rzecz poprawy środowiska lokalnego dla zrównoważonego rozwoju. Przy wyborze respondentów do badań jakościowych zastosowano metodę nielosową, celową (Babbie 2003). Łącznie zrealizowano 16 wywiadów pogłębionych (Tabela 3.2).

Tabela 3.2: Wykaz związków, które wybrano do badań (opracowanie własne na podstawie <https://bip.mswia.gov.pl/download/4/29304/WYKAZZWIĄZKOWMIEDZYGMINNYCH.pdf>)

Lp.	Nazwa związku i jego siedziba	Liczba gmin w związku	Pierwsza data ogłoszenia statutu	Zadania związku	Ilość wywiadów pogłębiennych
1	Związek Międzygminny ds. Ekologii z siedzibą w Żywcu (woj. śląskie)	12	Dz. Urz. Woj. Bielskiego Nr 18 z 9.09.1991r., poz. 161	modernizacja istniejących i budowa nowych oczyszczalni ścieków i przepompowni, budowa sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, opracowywanie planów rozwojowych w zakresie ochrony środowiska, zbiorowe odprowadzanie ścieków - http://www.zmge.zywiec.pl/zmge/statutzwiazku.pdf	2
2	Związek Gmin Wyspy Wolin z siedzibą w Międzyzdrojach (woj. zachodniopomorskie)	3	Dz. Urz. Woj. Szczecińskiego Nr 12 z 1.09.1991r., poz. 177	zadania z zakresu ochrony środowiska: budowa i modernizacja ujęć wód, stacji uzdatniania wód i sieci wodociągowych, oczyszczalni ścieków i kanalizacji, gazyfikacja, promocja turystyki - http://www.bip.zgww.eu/dokumenty/menu/11	1
3	Komunalny Związek „Dolina Redy i Chylonki” z siedzibą w Gdyni (woj. pomorskie)	8	Dz. Urz. Woj. Gdańskiego Nr 21 z 16.12.1991r., poz. 147	wykonywanie zadań z zakresu wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków bytowych i przemysłowych, ochrony wód podziemnych i powierzchniowych, gospodarki zasobami wodnymi, ciepłownictwa, utrzymania czystości i porządku w gminach, ochrony środowiska, informacji i edukacji - https://kzg.pl/o-nas/statut-kzg/	3
4	Związek Gmin Karkonoskich z siedzibą w Bukowcu (woj. dolnośląskie)	6	Dz. Urz. Woj. Jeleniogórskiego Nr 9 z 4.04.1992r., poz. 80	ochrona wód, ziemi, powietrza i krajobrazu będących bazą dla rekreacji i turystyki, działalność oświatowo-wychowawcza, sportowa, kulturalna oraz wydawniczo-informacyjna, składowanie, segregacja, utylizacja odpadów komunalnych i ich unieszkodliwianie, edukacja ekologiczna - http://www.karkonosze.eu/?site_id=25	1
5	Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Koninie (woj. wielkopolskie)	12	Dz. Urz. Woj. Konńskiego Nr 22 z 30.12.1992r., poz. 265	eksploatacja urządzeń zbiorowego zaopatrzenia w wodę oraz urządzeń odprowadzania ścieków, zagospodarowywanie odpadów, działalność promocyjna i szkoleniowa w zakresie problematyki użyteczności publicznej oraz ochrony środowiska - http://zmiczkonin.pl/uchwaly/2014/zgromadzenie/kwiecien/uchwala_Nr007.1z25marca2014_zal_nr1.pdf	1

6	Związek Gmin Dorzecza Górnej Raby i Krakowa z siedzibą w Mszanie Dolnej (woj. małopolskie)	15	Dz. Urz. Woj. Krakowskiego Nr 1 z 16.01.1995r., poz. 4	utrzymanie w czystości wód zlewni Raby, gospodarka wodno-ściekowa, gospodarka odpadami komunalnymi i ochrony powietrza, rozwój infrastruktury turystycznej, ochrona środowiska naturalnego, edukacja ekologiczna - http://bip.malopolska.pl/zgdgrikmszanadoIna/Article/id,95891.html	1
7	Ekologiczny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi „EKOGOK” z siedzibą we wsi Gać (woj. dolnośląskie)	5	Dz. Urz. Woj. Wrocławskiego Nr 17 z 30.12.1996r., poz. 159	realizacja inwestycji pn. „Zakład Utylizacji Odpadów Komunalnych oraz Składowisko Odpadów Komunalnych we wsi Gać” i prowadzenie Zakładu, prowadzenie i finansowanie inwestycji na rzecz wsi Gać, tj. zwodociągowanie, gazyfikacja, oczyszczalnia ścieków i budowa drogi do stacji PKP we wsi Lipki., ochrona środowiska i ekologia - http://www.ekogok.sisco.info/?rejestr=1&id=303&idr=606	1
8	Celowy Związek Gmin CZG-12 z siedzibą w Długoszynie (woj. lubuskie)	13	Dz. Urz. Woj. Gorzowskiego Nr 11 z 22.12.1997r., poz. 129	wspólne planowanie i wykonywanie zadań z zakresu ochrony środowiska, przyrody w szczególności (1) realizacja kompleksowego regionalnego programu gospodarki odpadami, wybudowanie Zakładu Utylizacji Odpadów Komunalnych, a następnie jego eksploatacja - http://bip.i-res.pl/gfx/czg/files/KMBT35020110309120124.pdf	2
9	Związek Gmin Dorzecza Wisłoki z siedzibą w Jaśle (woj. podkarpackie)	20	Dz. Urz. Woj. Krosnońskiego Nr 24 z 1.12.1997r., poz. 177	ochrona środowiska, poprawa jakości wody w zlewni rzeki Wisłoki, badania i studia w zakresie racjonalizacji korzystania ze środowiska, zaopatrzenie w wodę, budowa zbiornika retencyjnego Kąty-Krempna na rzece Wisłoce, prowadzenie inwestycji: oczyszczalni ścieków, kanalizacji, stacji uzdatniania wody, wodociągów, zakładu utylizacji i przetwarzania odpadów, propagowanie ekologii, promocja turystyki regionalnej - http://www.wisloka.bip.info.pl/dokument.php?iddok=1354&idmp=15&r=o	2
10	Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina” z siedzibą w Kaliszu (woj. wielkopolskie)	22	Dz. Urz. Woj. Kaliskiego Nr 3 z 27.02.1998r., poz. 17	wybudowanie i eksploatacja Zakładu Unieszkodliwiania Odpadów Komunalnych „Orli Staw”, przetwarzanie odpadów komunalnych, prowadzenie działalności edukacyjnej - http://www.orlistaw.pl/bip/inne/pobieranie/statut_zkg/statut_jednolity_2013.pdf	1

11	Związek Międzygminny „Gospodarka Komunalna” z siedzibą w Chrzanowie (woj. małopolskie)	3	Dz. Urz. Woj. Katowickiego Nr 10 z 1.10.1991r., poz. 163	zaopatrzenie w wodę i odprowadzanie ścieków, gospodarka odpadami komunalnymi, promocja Związku, edukacja ekologiczna, przedsięwzięcia na rzecz ochrony środowiska i gospodarki wodnej - http://www.mzggk.chrzanow.pl/prezentacja-zwiazku/statut-zwiazku	1
----	--	---	--	---	---

Wywiady przeprowadzono na podstawie autorskiego przewodnika wywiadu. Utworzony scenariusz składał się z 38 pytań podzielonych na trzy części. Na początku zadawano trzy pytania wprowadzające, a potem przechodzono do pierwszej części dotyczącej finansowania prowadzonych działań. Część ta zawierała 10 pytań, druga 8 pytań i dotyczyła współpracy pomiędzy gminami oraz partycypacji społecznej, czyli aktywnego uczestniczenia w wydarzeniach realizowanych przez związek gmin, a trzecia świadomości społeczności lokalnych w zakresie stanu środowiska przyrodniczego i zawierała 17 pytań (Załącznik 6). Pytania przygotowano tak, aby zawierały treści dotyczące każdej z form udziału respondenta w lokalnych działaniach środowiskowych dotyczących obszaru (1) gospodarki odpadami komunalnymi, (2) gospodarki wodno-ściekowej, (3) wykorzystania OZE, (4) ochrony przyrody, (5) programu Natura 2000 oraz (6) promocji walorów turystycznych regionu. Zadawane pytania pozwalały osobie badanej na skoncentrowaniu się na działaniach, które były podejmowane na terenie gminy należącej do związku gmin. Prowadzone wywiady miały charakter swobodny (Konecki 2000), pozwalały badaczowi na zadawanie dodatkowych pytań, a respondentowi na zatrzymanie się na aspektach istotnych w danej kwestii i trwały od czterdziestu pięciu minut do półtorej godziny. Przed rozpoczęciem wywiadu respondenci otrzymali od badacza list intencyjny z zapewnieniem, że wywiad jest anonimowy, a zebrane dane poufne i będą wykorzystane do celów naukowo-badawczych (Załącznik 4). Po otrzymaniu zgody respondenta, prowadzone wywiady nagrywano za pomocą dyktafonów.

3.3 Metoda badania ilościowego

Badania ilościowe, do których zalicza się badania sondażowe stosuje się do określenia czynników mających wpływ na badane zjawisko i jak określają Pilch i Bauman (Pilch i Bauman 2001) opierają się na badaniu specjalnie dobranej próby reprezenta-

cyjnej. Metoda sondażu diagnostycznego pozawala na określenie zjawisk społecznych poprzez wyrażenie opinii i poglądów przez reprezentantów celowo wybranej grupy respondentów. Badanie sondażowe miało na celu sprawdzenie, które z działań związków gmin wpisują się w modele współrzędzenia lokalnym środowiskiem przyrodniczym oraz czy przynależność gmin do związku przyczynia się do sprawnej realizacji zadań ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W badaniach przyrodniczych, zwłaszcza z zakresu ochrony środowiska wielu badaczy wykorzystuje właśnie ten rodzaj metod, technik i narzędzi (Blicharska i in. 2016; Grodzińska-Jurczak, Tomal i in. 2006; Gutowska 2015; Tuszyńska 2013).

Zgodnie ze wskazaniem Babbie'go (Babbie 2003) właściwe badania sondażowe poprzedzono badaniem próbnym – pilotażem przygotowanego kwestionariusza ankiety. Pilotaż ankiety został przeprowadzony w 4 gminach: Sucha Beskidzka, Zabierzów, Radłów oraz Mykanów. Respondenci ocenili ankietę jako profesjonalne narzędzie do ilościowego pogłębienia wątków dotyczących działalności związków gmin. Pilotaż, jak i właściwe badania sondażowe zostały przeprowadzone zgodnie z regułą metod społecznych i przyrodniczych (Gutowska 2015; Tuszyńska 2013). Nieliczne sugestie respondentów uwzględniono w ostatecznej wersji ankiety.

Ostatecznie ankietę (Załącznik 7) w ramach czwartego etapu badań, wraz z listem przewodnim zawierającym informacje o poufności danych (Załącznik 5), załączono do listu mailowego i wysłano pocztą elektroniczną do 371 gmin należących, do 35 związków gmin działających w ramach Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Komunalnych Związków Gmin (OSKZG) - https://www.facebook.com/pg/OSKZG/about/?ref=page_internal (Rycina 3.1), (Załącznik 2). Spośród gmin, do których wysłano ankietę, 19 należało jednocześnie do dwóch związków działających w OSKZG. Ankieta była skierowana do wóldarzy gmin lub pracowników urzędów gminnych zajmujących się sprawami środowiskowymi. Ankiety zostały sukcesywnie odsyłane elektronicznie pocztą zwrotną. W celu uzyskania jak najwyższej stopy zwrotu trzykrotnie (w dwumiesięcznych odstępach) zostało wysłane ponaglenie do gmin, które nie odpowiedziały w przewidzianym terminie. Łącznie spośród 371 wysłanych ankiet wypełniło ją i odeślało 97 osób. Ostateczna zwrotność ankiet wyniosła 26%. Całość ankiety stanowiło łącznie 25 pytań, w tym 13 pytań zamkniętych i 12 pytań otwartych o charakterze szczegółowym będących uzupełnieniem pytań głównych. Pytania dotyczyły głównie po-

odpowiedzi. W kwestionariuszu pojawiły się też 3 pytania (nr 2, 3 i 4 dotyczące ocen skuteczności działań związków gmin na rzecz lokalnego środowiska przyrodniczego i oceny współpracy z innymi gminami w ramach związku gmin) z użyciem skal opisowych w ujęciu liniowym, gdzie uwzględniono stopnie krańcowe. Zdaniem Łobockiego (Łobocki 2010) ten rodzaj skali stosuje się do rzetelnego szacowania. W badaniach dzięki tej skali dokładnie określono kryteria ocen.

Rozdział 4

Analiza danych

4.1 Przegląd danych zastanych

W ramach analizy danych zastanych dokonano przeglądu 312 statutów gmin należących do związków gmin. Do dzisiaj w Polsce działa 214 związków gmin, z których 53 to związki międzygminne zajmujące się problemami pośrednio związanymi z ogólnie pojętą ochroną środowiska przyrodniczego. Najczęściej powtarzające się terminy związane tematycznie z działaniami prośrodowiskowymi i ze zrównoważonym rozwojem w analizowanych statutach związków gmin wybrano i stworzono dla nich odpowiednie kategorie, które zestawiono w Załączniku 1, a omówiono w pierwszym rozdziale kolejnego działu.

Dogłębna analiza statutów badanych związków gmin zawierająca listy zadań dotyczących działań prośrodowiskowych na rzecz zrównoważonego rozwoju pozwoliła wyłonić związki do dalszych etapów badań. Wyniki tych analiz wykorzystano także podczas wywiadów pogłębionych i określono zaangażowanie społeczności lokalnych w zadania wpisane w statutach. Materiał badawczy stanowiły:

1. Statut Celowego Związku Gmin CZG-12 z dnia 29 grudnia 2000 r.,
2. Statut Ekologicznego Związku Gospodarki Odpadami Komunalnymi „EKOGOK” z siedzibą we wsi Gać z dnia 30 grudnia 1996 r.,
3. Statut Związku Komunalnego Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina” z siedzibą w Kaliszu, Dziennik Urzędowy Województwa Wielkopolskiego z dnia 13 lutego

2013 r., poz. 1500,

4. Statut Komunalnego Związku Gmin „Dolina Redy i Chylonki” z dnia 16 grudnia 1991 r.,
5. Statut Związku Gmin Dorzecza Górnej Raby i Krakowa z dnia 28 grudnia 1994 r.,
6. Statut Związku Gmin Dorzecza Wisłoki z siedzibą w Jaśle. Załącznik do uchwały Zgromadzenia Związku Gmin Dorzecza Wisłoki Nr XVIII/2/2013 z dnia 29 stycznia 2013 r.,
7. Statut Związku Gmin Karkonoskich. Załącznik do Uchwały Nr 159/XXI/02 Zgromadzenia Związku Gmin Karkonoskich z dnia 17 maja 2002 r.,
8. Statut Związku Gmin Wyspy Wolin z siedzibą w Międzyzdrojach. Dziennik Urzędowy Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 20 lipca 2009 r.,
9. Statut Związku Międzygminnego ds. Ekologii z siedzibą w Żywcu z dnia 1 grudnia 2005 r.,
10. Statut Związku Międzygminnego „Gospodarka Komunalna”. Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego z 2006 r. nr 697 poz.4142, zmiany: Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego z 2013 r. poz. 1779,
11. Statut Związku Międzygminnego Wodociągów i Kanalizacji w Koninie. Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 007.1.2014 Zgromadzenia Związku Międzygminnego Wodociągów i Kanalizacji w Koninie z dnia 25 marca 2014 r.

4.2 Przeprowadzone obserwacje uczestniczące

W opisywanych badaniach przeprowadzono 6 obserwacji, w tym 3 obserwacje w czasie konsultacji na terenie Związku Gmin Dorzecza Wisłoki, 2 obserwacje w gminach należących do Związku Gmin Dorzecza Górnej Raby i Krakowa, 1 obserwację w gminie należącej do Związku Gmin Dorzecza Redy i Chylonki oraz 4 na terenie gmin Sanok, Krosno, Zakliczyn, Nowy Sącz. W trakcie obserwacji lub bezpośrednio

po nich sporządzano notatki, które następnie analizowano po kątem działań środowiskowych. Zestawienie informacji z przeprowadzonych obserwacji zamieszczono w Załączniku 2, gdzie zebrano najważniejsze spostrzeżenia dotyczące działań poszczególnych instytucji. Obserwacja objęła również aktywny udział w sześciu kampaniach informacyjno-edukacyjnych. Kampanie te zaowocowały licznymi publikacjami: naukowymi, popularno-naukowymi, poradnikami edukacyjnymi skierowanymi do edukatorów w dziedzinie ochrony środowiska oraz wystąpieniami na międzynarodowych i krajowych konferencjach i seminariach.

4.3 Zrealizowane pogłębione wywiady indywidualne

Przeprowadzone ewaluacje działań związków i form informacyjno-edukacyjnych na rzecz poprawy lokalnego środowiska przyrodniczego podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego pozwoliły wybrać związki gmin do dalszych etapów badań jakościowych 16 wywiadów indywidualnych. Zebrane dane podczas badań jakościowych zostały przeanalizowane w programie QDA Miner (Provalis Research 2009). Nagrane wywiady analizowano, przesłuchując je. Przed przystąpieniem do kategoryzacji wywiadów pogłębionych dokonano analizy semiotycznej pojęcia *związek gmin*, jako metody posługującej się pojęciami Umberto Eco, opartej na jego podejściu do tekstu jako dzieła otwartego, które poddano różnym interpretacjom (Tabela 4.1). Powyższe zestawienia pozwalają na charakterystykę (profil) badanych związków gmin obrazując genezę ich powstania, profil działań (czym się zajmują i jakie korzyści wnoszą w życie społeczności lokalnych, itp.). Dokonano transkrypcji wszystkich przeprowadzonych wywiadów (w sumie 160 stron maszynopisu), a następnie poddano analizie treści poprzez kodowanie otwarte. Zidentyfikowanym problemom przypisano kody, które pozwoliły na przedstawienie wyników w ustrukturyzowany sposób w postaci bezpośrednich cytatów respondentów. Analiza polegała na opisie różnorodności działań i opinii respondentów i wyłonieniu doświadczeń związków. Na podstawie transkrypcji wywiadów pogłębionych dokonano ich kategoryzacji, którą zestawiono w tabeli w Załączniku 4. Utworzono 11 kategorii kodów, do których dopisano nazwy kodów i opisano je.

Ustanowiono poszczególne kategoryzacje: (1) motywacje gmin do tworzenia związków, (2) tworzenie związku, (3) rekomendacje respondentów dotyczące współ-

Tabela 4.1: Pole semantyczne pojęcia *związek gmin* (opracowanie własne)

<p>Asocjacje – wolne skojarzenia</p>	<p>Geneza związku lata 90-te Lokalny komitet obywatelski Płaszczyzna samorządowa Współpraca między gminami Ustawa dopuszcza tworzenie związków międzygminnych Statut związku z zapisami dotyczącymi aspektów środowiskowych Program bogaty w aspekty środowiskowe Korzyści dla środowiska Szerokie grono fachowców, z którymi współpracowano Konsultacje ustaw środowiskowych Możliwość ubiegania się o środki na projekty środowiskowe</p>
<p>Opozycje</p>	<p>Władze gmin Radni gmin Gminy spoza związku Społeczności lokalne</p>
<p>Działania związku gmin</p>	<p>Gospodarka odpadami Gospodarka wodno-ściekowa OZE Kampanie informacyjno-edukacyjne dotyczące aspektów środowiskowych Współpraca z lokalnymi szkołami Projekty zewnętrzne dotyczące aspektów środowiskowych Rozwój infrastruktury związanej z środowiskiem przyrodniczym Nowe miejsca pracy</p>
<p>Działania wobec związku gmin</p>	<p>Zaangażowanie młodzieży w kampanie informacyjno-edukacyjne Aktywny udział nauczycieli lokalnych szkół Udział mieszkańców w realizowanych projektach Składki członkowskie</p>
<p>Ekwiwalent</p>	<p>Nowe projekty środowiskowe Działania prośrodowiskowe Korzyści środowiskowe Rozwój infrastruktury Korzyści działań w związku Wzrost świadomości ekologicznej społeczności lokalnych Promocja gmin Zaangażowanie związku</p>

pracy w ramach związku gmin, (4) realizowane zadania, (5) źródła finansowania, (6) znaczenie funduszy unijnych, (7) ocena poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców, (8) edukacja środowiskowa, (9) sposoby edukacji mieszkańców, (10) współpraca ze szkołami, (11) współpraca z innymi jednostkami. W oparciu o utworzone kody w Tabeli 4.2 zebrano informacje pochodzące z analizy wywiadów pogłębionych.

Najważniejsze cytaty z wypowiedzi respondentów w kontekście celów badawczych, przedstawione w Tabeli 4.3, stały się podstawą do dalszych wyczerpujących analiz przedstawionych w kolejnym rozdziale niniejszej pracy. Zweryfikowano jakie działania, i w jakim zakresie realizują komunalne związki gmin. Dotyczą one głównie problemów, które przyjęto za ważne z punktu widzenia środowiska przyrodniczego.

4.4 Sondaż diagnostyczny w badaniach

Ankiety (97) otrzymano od respondentów w formacie *pdf*. Dane zawarte w ankietach przeformatowano i umieszczono w przygotowanej bazie danych. Do statystycznej analizy danych ilościowych użyto programu IBM SPSS 22 (IBM 2003). Częstość rozmieszczenia odpowiedzi przedstawiono graficznie i tabelarycznie. Wyniki zostały poddane analizie częstości i korelacji testem χ^2 (Pearsona) przyjmując poziom istotności $p < 0,05$. Odpowiedzi zawarte w pytaniach otwartych skategoryzowano. Uzyskane wyniki pozwoliły na ocenę stopnia zaangażowania gmin w działania środowiskowe za pośrednictwem realizowanych projektów przy współudziale z innymi gminami w ramach związku gmin oraz jako samodzielna gmina. Wyniki w dalszej części pracy przedstawiono również w formie tabel i rycin.

Tabela 4.2: Wyniki analizy wywiadów pogłębionych (opracowanie własne)

Geneza powstania komunalnych związków gmin	rewolucja ustrojowa lat 90-tych XX wieku - ustawa o samorządzie gminnym umożliwiła współpracę między gminami
	wspólne cele polityki środowiskowej - powiązania sieciami ciepłowniczymi, wodociągowymi i kanalizacyjnymi
Korzyści w funkcjonowaniu związków gmin	poprawa stanu środowiska przyrodniczego
	łatwiej funkcjonuje się w grupie, łatwiej sięgać po środki krajowe i zagraniczne
	taniej - niektóre inwestycje są kosztowne dla pojedynczej gminy
	efektywniej - gospodarka odpadami dobrze funkcjonuje od czasu powołania związku gmin
Udział środków finansowych przeznaczonych na działania	składki ze strony gmin członkowskich stanowią połowę środków - oddając część zadań muszą zapewnić finansowanie
	znaczący udział środków własnych z działań gospodarczych
	środki zagraniczne (na inwestycje - unijne środki przedakcesyjne, dofinansowanie ze Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy)
	środki krajowe (na działania edukacyjne, promocyjne, dofinansowanie baterii słonecznych, pomp ciepła - WFOŚiGW oraz NFOŚiGW)
Wpływ środków finansowych na rozwój lokalny	więcej pozwoleń na budowę, rozwój małych usług w związku z siecią kanalizacyjną, środki na usuwanie azbestu, dofinansowania baterii słonecznych, nowe pompy ciepła, zarządzanie wodami opadowymi, nowe miejsca pracy
	działania informacyjno-edukacyjne, wzrost świadomości środowiskowej
Formy współpracy	ze szkołami – liczne projekty edukacyjne, duże zaangażowanie szkół w działania związków
	pośród gminami - spotkania wójtów i burmistrzów gmin oraz spotkania zarządu
Formy kontaktu z mieszkańcami	doradztwo bezpośrednie
	akcje towarzyszące kompaniom informacyjno-edukacyjnym (konkursy, wydarzenia takie jak „Słoneczne dni”)
	media - lokalna prasa, radio i TV, internet
	parafie, Uniwersytet Trzeciego Wieku

Tabela 4.3: Wybrane cytaty respondentów dwóch związków gmin w kontekście postawionych celów badawczych (opracowanie własne)

Cel badań	Wybrane cytaty respondentów
Inwentaryzacja działań prośrodowiskowych realizowanych na poziomie lokalnym przez komunalne związki gmin	„(...) zbudowaliśmy też w ramach tego projektu oprócz tych 600 km kanalizacji, było 60 km wodociągów, 14 oczyszczalni ścieków, 2 stacje uzdatniania wody (...) to był skok w XXI wiek jeśli chodzi o technologię (...)” ; „(...) właśnie realizujemy na terenie 5 gmin budowę wodociągów, kanalizacji, modernizację oczyszczalni ścieków (...)” (gospodarka odpadami komunalnymi) ; „(...) to się dzieje cały czas w gminach i to idzie w dobrym kierunku (...)” ; „(...) jeśli chodzi o energię odnawialną (...) zaczęliśmy się obracać ku słońcu no i chyba to nie jest zły kierunek (...)” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki)
Zaangażowania gmin zrzeszonych w komunalne związki gmin w działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego	„(...) zwykle to są nasze pomysły, czyli związku, ale też i zarządu związku (...)” ; „(...) jeden za wszystkich wszyscy za jednego, bo niestety w projektach zawsze sobie tłumaczymy, jak ty nawalisz i nie zrobisz dobrze, to nam się może projekt położyć (...)” ; „(...) współpraca ze szkołami bardzo ważna, my mamy już wypróbowanych nauczycieli w tych szkołach, którzy chętnie uczestniczą w naszych akcjach (...)” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki)
Analiza, na ile działania komunalnych związków gmin wpisują się w modele współrzędzenia lokalnym środowiskiem przyrodniczym	„(...) w ramach POIŚ realizujemy II etap tego programu poprawy czystości i realizujemy go na terenie 5 gmin (...)” ; „(...) badamy skąd można byłoby pozyskać środki, żeby taka wiedza przyciągnąć do naszych gmin, próbujemy rozglądać się za tym tematem, stąd ten udział w tym szkoleniu (...)” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki)
Analiza metod i sposobów działań komunalnych związków gmin na rzecz zrównoważonego rozwoju przyczyniających się do sprawniejszej ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce	„(...) my jako związek prowadzimy w tej chwili działania edukacyjne z zakresu ochrony środowiska (...) współpracujemy z naszymi przedsiębiorstwami komunalnymi ściśle, w tym zakresie nasze przedsiębiorstwa są nasze (...)” ; „(...) zasada jest taka w tej chwili, że wykonujemy na rzecz gmin część zadań, (...) , żeby móc świadczyć te działania dla wszystkich (...)” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki)

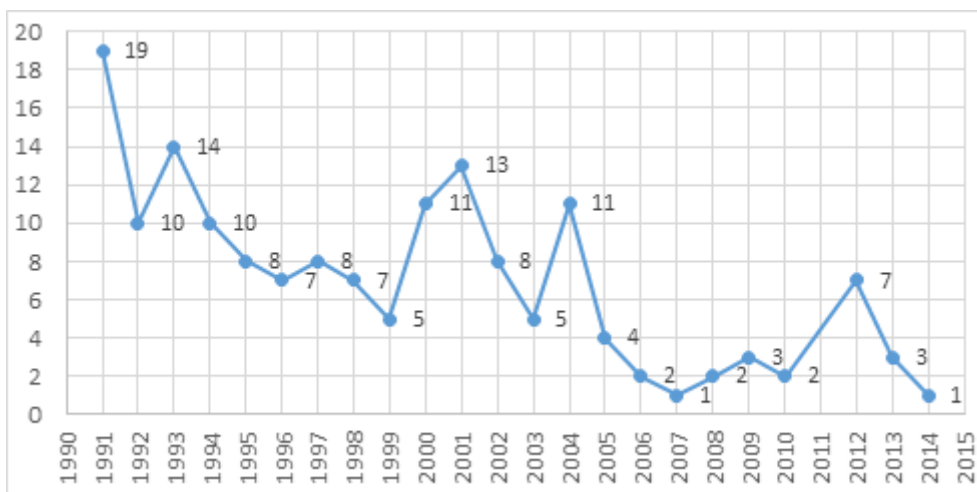
Rozdział 5

Wyniki

Wyniki niniejszych badań przedstawiono poniżej w czterech podrozdziałach odpowiadających kolejnym postawionym hipotezom badawczym. Każdy z podrozdziałów obejmuje szczegółowy opis i prezentacją graficzną wyników uzyskanych przy użyciu metod (ilościowych i jakościowych), które stosowano do weryfikacji hipotez badawczych.

5.1 Aktywność związków gmin a środowisko naturalne

W pierwszej postawionej hipotezie badań założono, że związki gmin realizują liczne zadania środowiskowe finansowane ze środków krajowych i zagranicznych, które wpływają na lokalny rozwój gospodarczy i społeczny. W celu weryfikacji tej hipotezy przeanalizowano 312 statutów związków gmin i podzielono działania prośrodowiskowe na 14 kategorii tematycznych: (1) gospodarka odpadami, (2) gospodarka wodno-ściekowa, (3) ochrona powietrza, niska emisja, OZE, (4) edukacja środowiskowa, (5) turystyka, (6) opieka nad bezdomnymi zwierzętami, (7) transport zbiorowy, (8) modernizacja dróg, (9) opieka nad osobami starszymi, (10) zatrudnianie osób niepełnosprawnych, (11) utworzenie i prowadzenie szkół i przedszkoli, (12) inwestycje telekomunikacyjne, (13) polityka regionalna, (14) sporządzanie planów zagospodarowania przestrzennego. Spośród 312 statutów związków gmin wyłoniono 161 statutów związków gmin. Statuty te zawierały cztery bezpośrednio związane z środowiskiem przyrodniczym kategorie: (1) gospodarka odpadami, (2) gospodarka wodno-ściekowa, (3) ochrona powietrza, niska emisja, OZE, (4) edukacja środowiskowa, które zestawiono w Załączniku 1. Wymieniono tam nazwy analizowanych związków gmin, daty ich powstania,

Rycina 5.1: Liczba komunalnych związków gmin zarejestrowanych w latach 1990-2015 (opracowanie własne na podstawie danych z dnia 30.06.2017 r. ze strony: <https://bip.mswia.gov.pl/download/4/29304/WYKAZZWIAZKOWMIEDZYGMINNYCH.pdf>).

liczbę gmin wchodzących w skład tych związków i zaznaczono, które z analizowanych działaniach prośrodowiskowych są podejmowane. W ostatecznie analizowanych 161 związkach gmin uczestniczyło 1389 gmin. 161 związków gmin, które istnieją do dzisiaj i w swoich obszarach zadań zajmują się aspektami ściśle związanymi z szeroko pojętą ochroną środowiska, zarejestrowano tuż po transformacji ustrojowej w 1991 roku (19 ZG), kolejne 14 ZG w 1992 roku. Liczba rejestrowanych związków malała, aż do roku 2000, kiedy to nastąpił wzrost liczby nowych ZG. W 2001 roku przybyło 13 nowych związków, a w 2004 roku 11 (Ryc. 5.1). Było to spowodowane ówczesną sytuacją polityczną, w obliczu której stanęły gminy. Przyjęta wtedy przez Sejm RP ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym), a następnie potwierdzona przez Trybunał Konstytucyjny (wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lutego 2010 r., sygn. akt P 58/08 (Dz. U. Nr 24, poz. 124), uchyliła miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uchwalone przed 1 stycznia 1995 roku. Wówczas gminy stanęły w trudnej sytuacji planistycznej. Konieczne było tworzenie nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym rozmieszczenie inwestycji o celach publicznych. Gminy zaczęły starać się o dofinansowanie ze źródeł zewnętrznych. Porozumienia z sąsiadującymi gminami pozwoliły tworzyć związki gmin, których zadaniem była realizacja wspólnych celów, głównie środowiskowych.

Analiza statutów wyraźnie wykazała, że działania prośrodowiskowe są tematyką dominującą i częstotliwość występowania zadań z tego zakresu jest najwyższa. Głównym zadaniem większości związków gmin (ZG), które zostały wykazane w Załączniku 1 była gospodarka odpadami komunalnymi (101 ZG) i gospodarka wodno-ściekowa (99 ZG). Ponadto edukacja ekologiczna stanowiła uzupełnienie wymienionych działań w analizowanych dokumentach. Były i są to palące problemy dla zdecydowanej większości gmin, o czym świadczą zapisy w statutach ZG:

- „gospodarka odpadami: budowa, utrzymanie i eksploatacja instalacji i urządzeń do odzysku i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, organizowanie selektywnej zbiórki, segregacja oraz magazynowanie odpadów komunalnych w tym niebezpiecznych, rekultywacja gminnych wysypisk nie spełniających norm ochrony środowiska” (Związek Miast i Gmin Pojezierza Drawskiego z siedzibą w Złocieńcu, woj. zachodniopomorskie),
- „modernizacja istniejących i budowa nowych oczyszczalni ścieków i przepompowni, budowa sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, opracowywanie planów rozwojowych w zakresie ochrony środowiska, zbiorowe odprowadzanie ścieków” (Związek Międzygminny ds. Ekologii z siedzibą w Żywcu, woj. śląskie),
- „eksploatacja urządzeń odprowadzania ścieków, zagospodarowywanie odpadów, działalność promocyjna i szkoleniowa w zakresie problematyki użyteczności publicznej oraz ochrony środowiska” (Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Koninie, woj. wielkopolskie).

Jedna czwarta analizowanych ZG (25%) wskazywała te działania w swoich statutach i przedstawiała je wraz z działaniami edukacyjnymi:

- „zaopatrzenie w wodę i odprowadzanie ścieków, gospodarka odpadami komunalnymi, promocja Związku, edukacja ekologiczna, przedsięwzięcia na rzecz ochrony środowiska i gospodarki wodnej” (Związek Międzygminny „Gospodarka Komunalna” z siedzibą w Chrzanowie, woj. małopolskie)

lub łączyła cztery działania prośrodowiskowe wraz tymi promującymi odnawialne źródła energii:

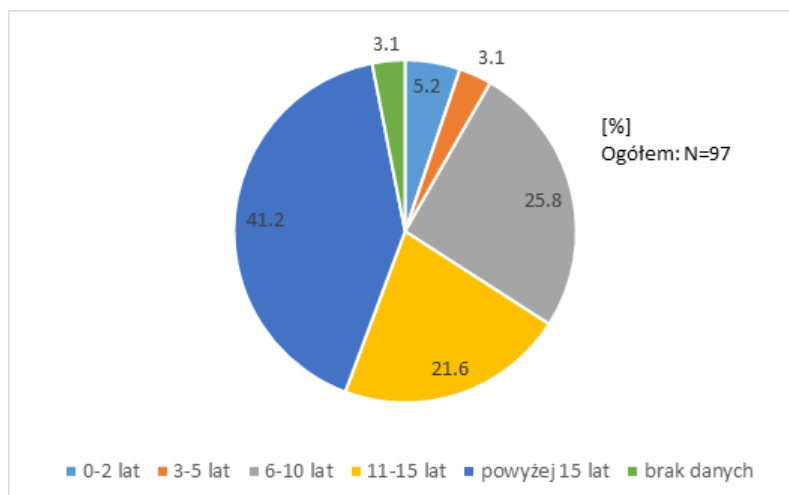
- „gospodarka odpadami, zaopatrzenie w wodę i odprowadzanie ścieków, zapobieganie bezdomności zwierząt (budowa schroniska), opracowywanie planów i studiów zaopatrzenia w energię i paliwa odnawialne, edukacja społeczności lokalnej w zakresie zadań realizowanych przez Związek” (Związek Celowy Gmin MG – 6 z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim, woj. lubuskie).

Przeanalizowane statuty 161 związków międzygminnych stały się podstawą w dalszej analizie wyników. Analiza statutów związków gmin (ZG) wykazała ogromne zainteresowanie lokalnym środowiskiem przyrodniczym gmin należących do związków gmin. Wizja rozwoju każdej gminy powinna uwzględniać dobro środowiska przyrodniczego i potrzeb społeczności lokalnych. Wszystkie podejmowane działania nie mogą zagrażać ani degradować środowiska naturalnego „(...) rekomendujemy pewne zapisy prawa, ponieważ każda gmina jest samodzielna (...) , ale w naszym interesie jest aby te regulaminy były spójne, żeby zasady, pewne rozwiązania były powtarzane, bo wtedy tylko można uzyskać jakiś efekt w skali regionu, czyli związku (...)” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki).

Przeprowadzone w innej części niniejszej pracy wywiady pogłębione z przedstawicielami związków gmin wykazały, że dostępność środków zewnętrznych na realizację projektów dotyczących wymienianych obszarów działań oraz brak infrastruktury i doświadczenia sprawiły, że gminy chętniej wstępowały do związku gmin i starały się o środki na finansowanie inwestycji o charakterze publicznym, ze względu na to, że „tworzenie związków dało możliwość na pozyskanie środków do realizacji inwestycji zrzeszonych gmin” (Związek Gmin Karkonoskich), ponadto „jeszcze trochę środków jest, które można pozyskać, bo to na pewno dobry cel, a nawet bez tych środków realizacja wspólnych przedsięwzięć czy wspieranie się wzajemne, jest niezwykle ważne z punktu widzenia też zagadnień środowiskowych (...). Ważne jest to, że się patrzy na ochronę środowiska z lotu ptaka dlatego że wtedy gdy nie patrzymy tylko w granicach danej gminy to widzimy, że ta oczyszczalnia wystarczy jak stanie na granicy trzech gmin i wspólnie ją dociążać, a nie budować trzech, spojrzenie ekonomiczne” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki). Wspólna idea wdrażania inwestycji ekologicznych oraz kwestie finansowe stanowiły nadrzędną rolę przy powoływaniu związku „gdyby gminy w pojedynkę startowały to marne szanse, aby pozyskały takie środki by zrobić tak duży projekt jak my robimy” (Związek Międzygminny ds. Ekologii w Żywcu), „patrząc przez

pryzmat możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych wydaje mi się, że bez Związku gminy by tego nie pozyskały, nie pozyskałyby tych pieniędzy” (Związek Międzygminny „Gospodarka Komunalna” z siedzibą w Chrzanowie). Ponadto, wartość wniosku o dofinansowanie przygotowywanego wspólnie jest zdecydowanie konkurencyjna „(...) nie było sieci kanalizacyjnej, nie było gazyfikacji, to były trudne tematy i na ten czas kiedy Związek powstawał każda z gmin no jeszcze, że tak powiem nie była wyposażona w osoby, które mogłyby się tematem zająć. I gminy (...) podjęły wspólnie taką decyzję po przedstawieniu (...) koncepcji, że mógłby powstać taki Związek, który zająłby się kompleksowo tematem dla tych gmin. To zawsze korzyści są, prawda chociażby do dzisiaj czuje się, że wspólny wniosek jest silniejszy, a niżeli wniosek jednej gminy bo jest jakiś kompleksowy (...)” (Związek Gmin Wyspy Wolin). W przypadku działań związanych z gospodarką odpadami „(...) zlikwidowaliśmy problem tzw. hot pointów, czyli tych gorących punktów na mapie Polski, które były wskazane przez Unie jako zagrożenie ekologiczne. Wszystkie działania doprowadziły, że pod względem ekologicznym mamy czyste rzeki, mamy skanalizowane w większości tereny miejskie (...)” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki). Okazuje się, że „bez środków unijnych ten zakład wyglądałby zupełnie inaczej o ile by powstał w ogóle” (Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”). Z drugiej strony „(...) co roku (...) inne źródła finansowania (...) unijne, współpraca z innymi partnerami z sąsiednich województw (...) to nie były duże środki, bo to był miękki program, ale zawsze warto korzystać z takich pieniędzy” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki). Równocześnie możliwości wyjazdów do innych państw, szczególnie po 1 maja 2004 roku sprawiły, że związki wzorowały się na dobrych przykładach z krajów, gdzie przykładowo gospodarka odpadami komunalnymi funkcjonowała doskonale.

Znakomita większość gmin (41%) biorąca udział w badaniu ilościowym – następnym etapie prowadzonych badań w ramach niniejszej pracy - przynależała do związku gmin ponad 15 lat, a prawie 22% stanowiły gminy należące do związku od 11 do 15 lat. Zostały w tym okresie zrealizowane zadania w zgodzie ze zrównoważonym rozwojem, służące lokalnej społeczności i poprawiające stan lokalnego środowiska przyrodniczego. Oznacza to, że doświadczenia tych gmin i realizowane zadania wniosły ogromną wartość, zmieniły obraz gmin na nowoczesne i przyjazne środowisku obszary (Ryc. 5.2). Gminy realizowały zadania w ramach współpracy w związku gmin, nieza-

Rycina 5.2: Okres przynależności badanej gminy do związku gmin.

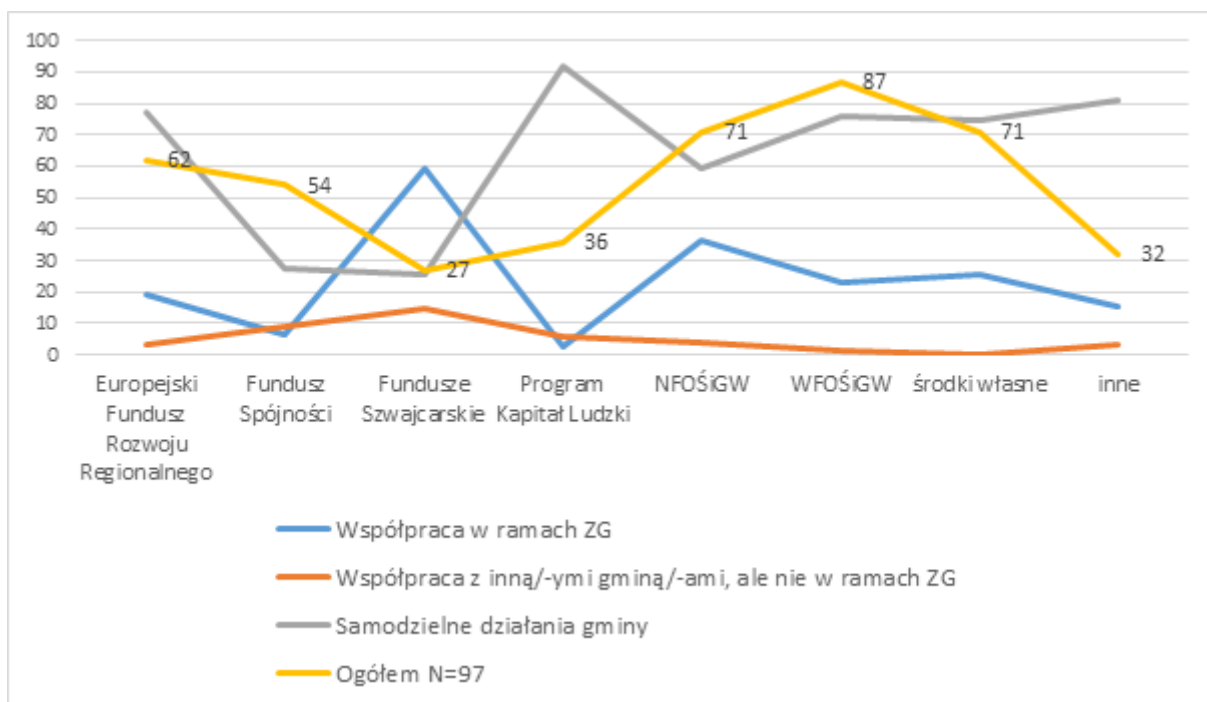
leżnie od związku we współpracy z innymi gminami lub samodzielnie, jako pojedyncza gmina. Działania te były wykonywane przy wsparciu ze strony różnych funduszy, tak zagranicznych jak i krajowych czy własnych budżetów gmin (Ryc. 5.3). Znakomita większość gmin biorąca udział w badaniach realizowała projekty bazując na krajowym wsparciu. Duże projekty były prowadzone w ramach ZG przy wsparciu środków zagranicznych.

Realizowane projekty w przypadku 56,5% gmin, które zbadano, miały wartość powyżej miliona złotych. W ramach tych projektów główne działania to gospodarka odpadami komunalnymi i gospodarka wodno-ściekowa. Przewiduje się, że głównymi źródłami finansowania inwestycji ujętych w Projekcie Piątej Aktualizacji Krajowego programu oczyszczania ścieków komunalnych (AKPOŚK) 2017 będą:

- środki unijne w ramach programów operacyjnych: POIiŚ, RPO,
- krajowe fundusze ekologiczne - NFOŚiGW, WFOŚiGW,
- środki własne gmin.

Znakomitą większość realizowanych projektów finansowania zagranicznego miały działania dotyczące gospodarki wodno-ściekowej, w tym modernizacja oczyszczalni (67,7%), wzrost obszarów skanalizowanych (77,1%) oraz modernizacja już istniejącej kanalizacji (63,3%) (Tabela 5.1). Obiecujące na przyszłość są projekty związane z wykorzystaniem OZE (72%).

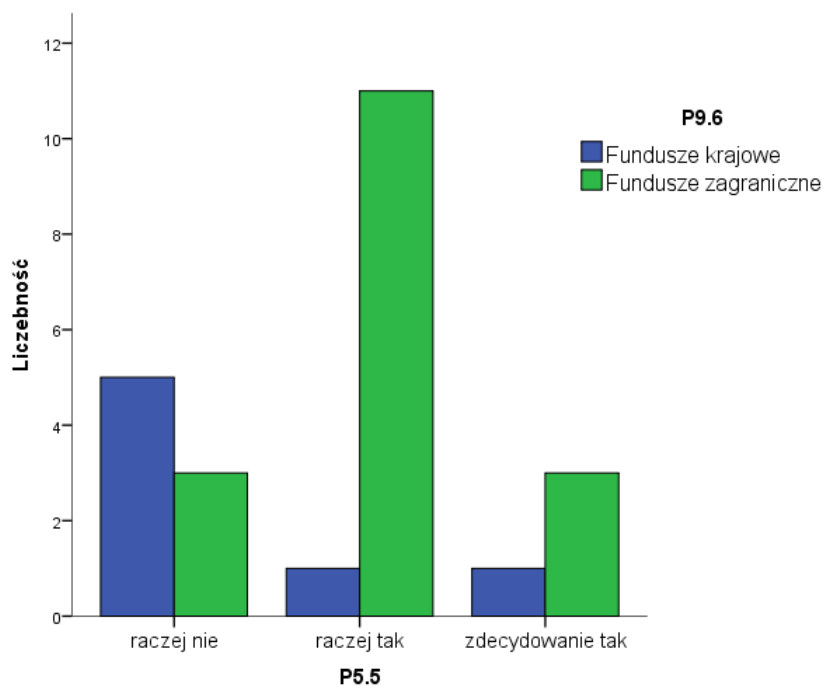
Były to działania wymagające wysokich nakładów finansowych obejmujących

Rycina 5.3: Źródła wsparcia projektów środowiskowych na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych

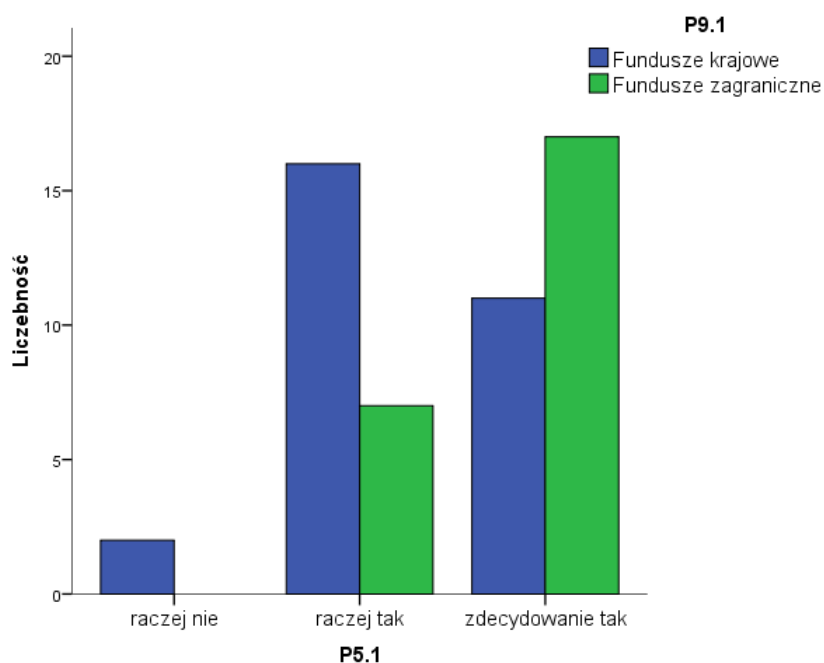
Tabela 5.1: Źródła finansowania projektów realizowanych w ramach związków gmin

Lp.	Tematyka projektów	fundusze krajowe (%)	fundusze zagraniczne (%)	N=97
1.	gospodarka odpadami komunalnymi	54,7	45,3	53
2.	budowa oczyszczalni	41,2	58,8	34
3.	modernizacja oczyszczalni	32,3	67,7	31
4.	budowa kanalizacji	22,9	77,1	48
5.	modernizacja kanalizacji	36,7	63,3	30
6.	wykorzystanie OZE	28,0	72,0	25
7.	projekty związane z ochroną przyrody	85,0	15,0	20
8.	projekty dla obszarów Natura 2000	88,9	11,1	9
9.	promocja walorów turystycznych regionu	60,0	40,0	25
10.	projekty edukacyjne na rzecz środowiska przyrodniczego	86,8	13,2	38
11.	inne projekty środowiskowe	57,1	42,9	25

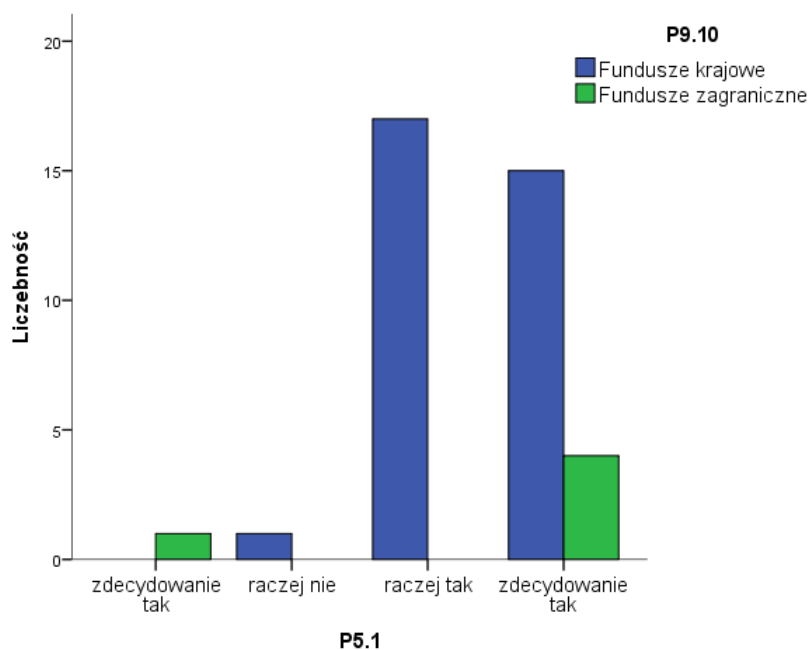

Rycina 5.4: Zależność wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE) w budynkach mieszkalnych w gminie (P5.5) od przyznanych funduszy zagranicznych i krajowych (P9.6) ($\chi^2 = 6,857$; $p < 0,05$)

duży obszar inwestycji. Wykazano istotny związek pomiędzy wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii (OZE) a podejmowaniem przez związki gmin kampanii informacyjno-edukacyjnych oraz ilością pozyskanych przez nie funduszy. Wzrost wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE) w budynkach mieszkalnych w gminie pozostawał zależny od przyznanych na ten cel funduszy zagranicznych i krajowych ($\chi^2 = 6,857$; $p < 0,05$) (Ryc. 5.4). Rozwój infrastruktury środowiskowej opartej na funduszach zewnętrznych zależał od projektów związanych z gospodarką odpadami komunalnymi realizowanych w związku gmin ($\chi^2 = 6,393$; $p < 0,05$) (Ryc. 5.5). Projekty edukacyjne na rzecz środowiska przyrodniczego były finansowane głównie z funduszy krajowych (86,8%). Co ważne, znaleziono zależność pomiędzy rozwojem infrastruktury środowiskowej finansowanej ze źródeł zewnętrznych a projektami edukacyjnymi na rzecz środowiska przyrodniczego realizowanymi w związku gmin w ramach głównie funduszy krajowych ($\chi^2 = 10,364$; $p < 0,05$). Im więcej przyznanych projektów na rozwój infrastruktury środowiskowej tym więcej działań edukacyjnych w tym zakresie (Ryc. 5.6). Spośród niewymienionych w ankiecie działań, wśród działań wskazywanych przez ankietowanych, znalazła się rekultywacja składowisk odpadów finansowana zarówno z środków zagranicznych jak i krajowych. Realizacja zamierzonych działań była wyraźnie skutecz-

Rycina 5.5: Zależność rozwoju infrastruktury środowiskowej (P5.1) od przyznanych środków z funduszy zagranicznych i krajowych w ramach projektów dotyczących gospodarki odpadami komunalnymi (P9.1) ($\chi^2 = 6,393$; $p < 0,05$)

Rycina 5.6: Zależność rozwoju infrastruktury środowiskowej (P5.1) od przyznanych środków z funduszy zagranicznych i krajowych w ramach projektów edukacyjnych na rzecz środowiska przyrodniczego (P9.10) ($\chi^2 = 10,364$; $p < 0,05$)

niejsza przy wsparciu finansowym płynącym z różnych źródeł, co spowodowało rozwój lokalny i przyspieszało osiągnięcie równowagi na poziomie człowiek-przyroda.

5.2 Zaangażowanie gmin zrzeszonych w komunalne związki gmin w działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego

W drugiej hipotezie pracy założono, że gminy zrzeszone w związki gmin wykazują zaangażowanie w działaniach na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju. Hipotezę tę zweryfikowano na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych na próbie 97 respondentów reprezentujących gminy należące do związków gmin, którzy wypełnili i odesłali ankietę.

Zmiany ustrojowe w Polsce i zmiany niektórych ustaw sprawiły, że na gminach spoczywa obowiązek organizacji działań na rzecz zrównoważonego środowiska poprzez uregulowanie stanu gospodarki ściekowej, gospodarki odpadów komunalnych, stawianie na odnawialne źródła energii czy też inwestycje w programy gospodarki niskoemisyjnej gmin. Działania te przy odpowiednim wsparciu finansowym, rozbudowie czy modernizacji infrastruktury były na bieżąco realizowane (93,6%). W badanych gminach system selektywnej zbiórki odpadów został oceniony przez respondentów dobrze (95%), co zostało potwierdzone w badanych gminach, w których to nie występują nielegalne wysypiska odpadów (85%). Skuteczna ochrona walorów przyrodniczych (92%) i dobrze promowane walory turystyczne regionu (85%) to działania gmin na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego. Współpraca ze społecznością lokalną, odpowiednia promocja realizowanych działań ze szczególnym wyjaśnieniem korzyści płynących ze skorzystania z możliwości jakie dają nowe technologie bywają zachętą dla niezdecydowanych do przyłączenia się w realizowane działania. Jak wynika z opinii respondentów, 75% mieszkańców była zainteresowana problemami środowiska lokalnego, a realizowane działania przynosiły zamierzone dobre efekty, bo mieszkańcy aktywnie działali na rzecz środowiska lokalnego (58%). Bieżące oceny i działania realizowane przez badane gminy zestawiono w Tabeli 5.2. Duża rola przedstawicieli związków gmin w zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz własnego środowiska to niezbędny warunek roz-

woju zrównoważonego. Z badań ilościowych wynika, że mieszkańcy aktywnie działają (prawie 55%) na rzecz środowiska lokalnego. W ramach działań związku gmin najwię-

Tabela 5.2: Ocena sytuacji i działań realizowanych przez badane gminy na podstawie badań ilościowych (%)

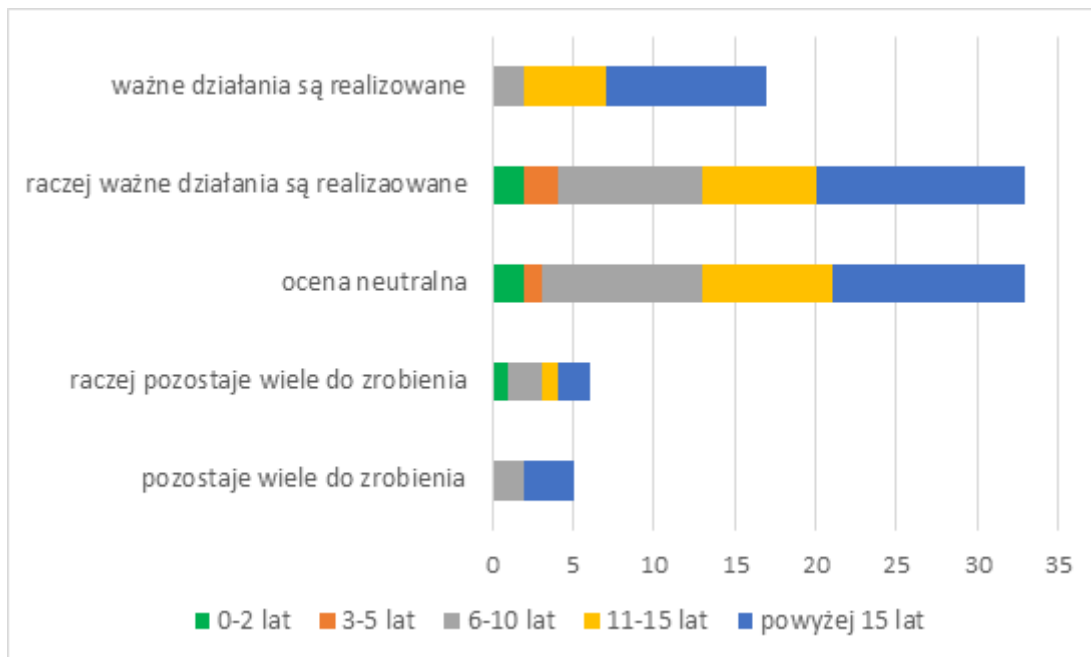
	zdecy- dowa- nie tak	ra- czej tak	ra- czej nie	zdecy- dowa- nie nie
Rozwój infrastruktury środowiskowej jest w dużej mierze oparty na funduszach zewnętrznych	50	43,6	6,4	0
W gminie system selektywnej zbiórki odpadów działa dobrze	40,2	54,6	4,1	1
W okolicy często zdarzają się przypadki spalania odpadów w domowych piecach	3,1	38,5	56,3	2,1
W wielu miejscach w gminie występują nielegalne wysypiska odpadów	1,1	13,7	70,5	14,7
W ostatnich dwóch latach nastąpił duży wzrost wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE) w budynkach mieszkalnych w gminie	9,5	23,2	54,7	12,6
W ostatnich dwóch latach nastąpiła znaczna poprawa jakości powietrza	1,1	31,6	63,2	4,2
Gmina prowadzi skuteczną ochronę walorów przyrodniczych	16,1	76,3	7,5	0
Gmina dobrze promuje walory turystyczne regionu	27,4	57,9	14,7	0
Udział gminy w realizowanych projektach ma przełożenie na lokalny spadek bezrobocia	2,2	30,1	63,4	4,3
Mieszkańcy są zainteresowani problemami środowiska lokalnego	7,4	67,4	25,3	0
Mieszkańcy aktywnie działają na rzecz środowiska lokalnego	3,2	54,7	41,1	1,1
Lokalne organizacje pozarządowe pomagają realizować działania na rzecz poprawy stanu środowiska lokalnego	5,3	38,9	52,6	3,2

cej projektów dotyczyło gospodarki odpadami komunalnymi (52,6%). Towarzyszyły temu również zadania z zakresu edukacji ekologicznej (35,2%). We współpracy z innymi gminami chętnie promowane były walory turystyczne regionu (17,2%). Większość respondentów przyznało, że znakomitą większość działań w wymienionych obszarach zainteresowań gminy realizowały samodzielnie. Zadania związane z obszarami Natura 2000 były prowadzone w większości przypadków samodzielnie, albo w ogóle zdaniem przedstawicieli gmin w badaniach sondażowych, nie dotyczyły ich gminy (Tabela 5.3).

Spośród 11 gmin, które deklarowały realizację innych działań, większość samodzielnie realizowała zadania z zakresu usuwania i unieszkodliwiania wyrobów zawie-

Tabela 5.3: Obszary działań gmin (%)

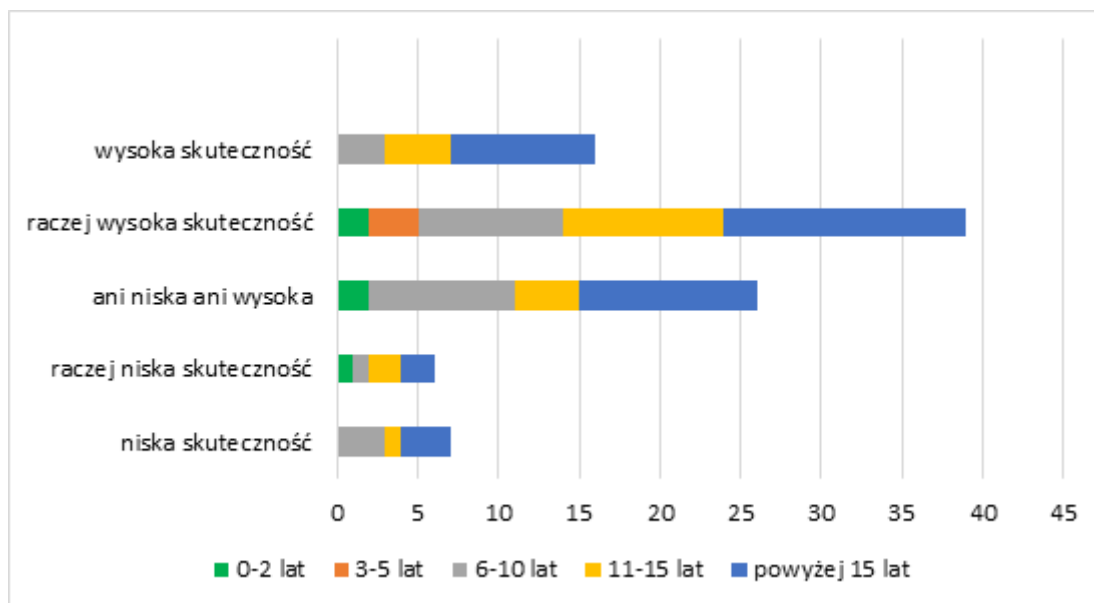
	Działania w związku gmin	Współpraca z inną/-ymi gminą/-ami, ale nie w ramach związku gmin	Samodzielne działania gminy	Gmina nie realizuje działań w tej dziedzinie
gospodarka odpadami komunalnymi	52,6	5,3	42,1	0
gospodarka wodno-ściekowa	23,4	12,8	62,8	1,1
odnawialne źródła energii	19	7,1	22,6	51,2
ochrona przyrody	11	0	73,2	15,9
ochrona powietrza	10,2	6,8	56,8	26,1
ochrona wód	14,1	3,5	58,8	23,5
ochrona gleb	5,3	1,3	50	43,4
program Natura 2000	5,1	7,6	40,5	46,8
edukacja ekologiczna	35,2	3,4	59,1	2,3
promocja walorów turystycznych regionu	12,6	17,2	60,9	9,2
inna	10,3	3,4	24,1	62,1

Rycina 5.7: Działania związku gmin a czas przynależności gminy do związku

rających azbest. We współpracy z innymi gminami zawiązywane były Lokalne Grupy Działania, mające na celu poprawę komunikacji publicznej, budowę schronisk dla zwierząt czy rekultywację wysypisk komunalnych.

Jedno z pytań w ankiecie dotyczyło informacji, czy gminy bez udziału w ZG mogą skutecznie realizować projekty środowiskowe. Okazuje się, że zdaniem 31% respondentów gminy bez udziału w związku gmin nie mogą skutecznie realizować działań w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi, a 32% respondentów twierdzi, że poradziłoby sobie samodzielnie z tym zadaniem. Samodzielne działania były spowodowane głównie indywidualnym podejściem do potrzeb gminy. Spośród innych aktywności niewymienionych w ankiecie respondenci wskazali samodzielnie realizowane zadania dotyczące niskiej emisji, ograniczenia spalania odpadów oraz usuwania pokryć dachowych zawierających azbest. Gminy, które najdłużej należą do związku gmin, oceniają, że ważne działania na rzecz poprawy lokalnego środowiska są skutecznie realizowane. Wiele pozostaje do zrobienia w przypadku gmin należących do związku od 6 do 10 lat (Ryc. 5.7). Długość przynależności gminy do związku gmin nie była jednak związana z oceną działań związków na rzecz poprawy stanu środowiska przyrodniczego ($\chi^2 = 10,027$; $p > 0,05$). Badane gminy dobrze oceniają działania związków, a przez to wpisują się w modele współrzędzenia lokalnym środowiskiem przyrodniczym. Skuteczność działań związku gmin na rzecz ochrony środowiska została oceniona wysoko

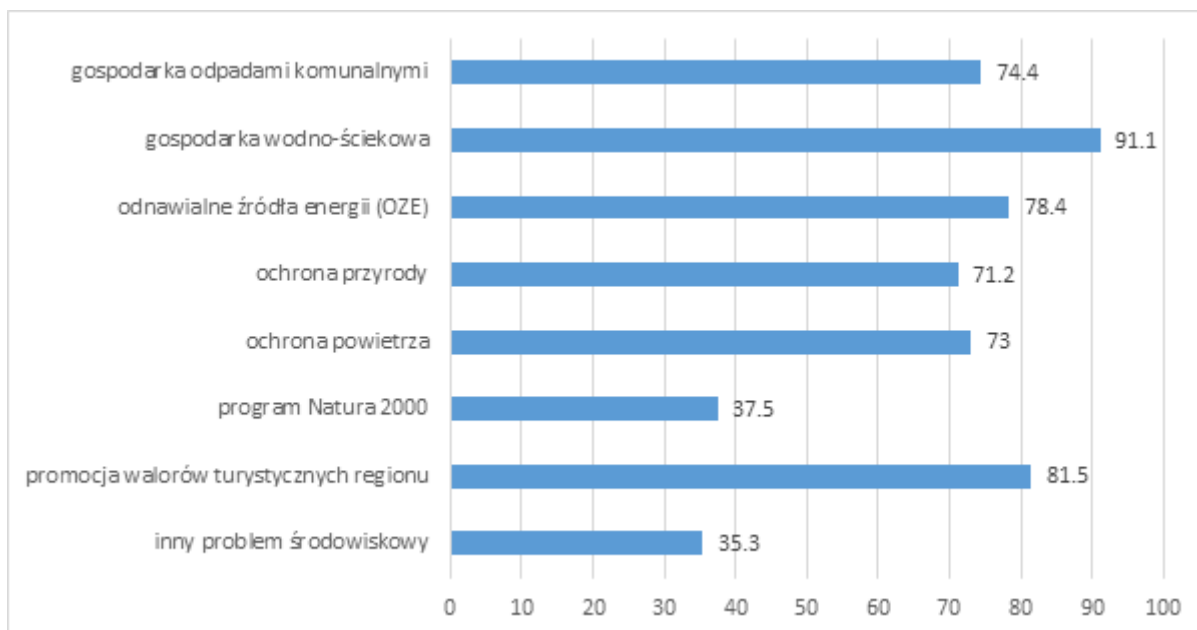

Rycina 5.8: Skuteczność działań w związku gmin na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego a czas przynależności gminy do związku

przez gminy należące do związku gmin 15 lat i więcej. Pomimo tego nie wykazano tu zależności pomiędzy czasem przynależności gminy do związku gmin a skutecznością jej działań ($\chi^2 = 11,595$; $p > 0,05$). Współpraca między gminami w ramach związku gmin w sprawach środowiskowych jest lepiej oceniona w przypadku związku gmin działających od 11 do 15 lat oraz dłużej niż 15 lat (Ryc. 5.8).

Takie gminy chętniej przystępują do wspólnych zadań. Zarząd takiego związku gmin prętnie działa, występuje o dofinansowanie działań, które są priorytetem dla wszystkich członkowskich gmin, a przez to ich funkcjonowanie przyczynia się do sprawnej realizacji zadań ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce.

Z uwagi na środowisko przyrodnicze i społeczne możemy mówić o dużej skali (1) oddziaływania gospodarki wodno-ściekowej, (2) kształtowania nawyków poszanowania przyrody, (3) oszczędnego gospodarowania jej zasobami, (4) wykorzystania niekonwencjonalnych źródeł energii oraz (5) dostosowania polskiej praktyki w ochronie środowiska do standardów Unii Europejskiej. Działania te dotyczące kluczowych obszarów ważnych dla niemal każdej gminy powinny być rozwijane i udoskonalane. Wśród tych działań obok gospodarki wodno-ściekowej (91% wskazań w kwestionariuszu ankiety) znajduje się także promocja walorów turystycznych regionu (81,5%). Racjonalna gospodarka wodno-ściekową istotnie wpływała na promocję walorów turystycznych regionu ($\chi^2 = 5,888$; $p < 0,05$). Dodatkowo sprawdzane były zależności pomiędzy ilością

Rycina 5.9: Potrzeby działań w celu poprawy stanu środowiska przyrodniczego w gminach

projektów promujących walory turystyczne regionu a lokalnym spadkiem bezrobocia, realizacją projektów zewnętrznych związaną z ochroną przyrody a działaniami gmin dotyczącymi skutecznej ochrony walorów przyrodniczych, które okazały się nieistotne statystycznie.

Zdaniem respondentów obszary te są ważne z punktu widzenia przeciętnego mieszkańca. Pozyskiwanie energii z odnawialnych źródeł (78,4%), gospodarka odpadami komunalnymi, ochrona powietrza (73%) zostały równie wysoko ocenione, jako ważne dla poprawy stanu środowiska przyrodniczego. Wśród innych działań pojawiła się przebudowa i modernizacja spalarni odpadów oraz rekultywacja zamkniętego składowiska odpadów (Ryc. 5.9).

5.3 Działania komunalnych związków gmin a modele współzależności lokalnym środowiskiem przyrodniczym - analiza

Kolejna postawiona w badaniach hipoteza określała, że gminy zrzeszone w związki gmin wpisują się w modele współzależności lokalnym środowiskiem przyrodniczym, ich funkcjonowanie przyczynia się do sprawnej realizacji zadań ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce i przyspiesza osiągnięcie równowagi na poziomie człowiek-

przyroda. Hipotezę tę zweryfikowano na podstawie przeprowadzonych wywiadów z przedstawicielami związków gmin oraz wyników nadesłanych ankiet.

Z inicjatywy osób, którym zależało na poprawie jakości środowiska, powstały programy gospodarki odpadami oparte o systemy wielogminne i obejmowały cztery elementy: (1) pilotażowa selektywna zbiórka odpadów komunalnych, (2) docelowa selektywna zbiórka odpadów u źródła, (3) budowa regionalnego zakładu gospodarki odpadami, (4) edukacja ekologiczna. Wsparcie finansowe Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej dla 35 gmin należących do Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Komunalnych Związków Gmin (OSKZG) zaowocowało budową regionalnych instalacji, które funkcjonują do dzisiaj. W tym czasie powstało szereg innych inwestycji, które były wynikiem współpracy międzygminnej, jak np. w Kaliszu, we wsi Gać, czy w Gdyni *„największe związki gmin w Polsce utworzyły OSKZG, gdzie ono nie ma stałej siedziby, tylko porozumiewamy się droga elektroniczną i wspólnie wymieniamy doświadczenia, wspieramy się i mamy ważne miejsce w konsultacjach ustaw (...)*” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki). Współpraca międzygminna jest bardzo trudna i zarazem konieczna. Jako związek *„(...) jesteśmy w stanie zrobić to taniej, lepiej, bo mamy w tym momencie porównanie wyniku z poszczególnych gmin, z poszczególnych sektorów gmin (...) jesteśmy w stanie nie tylko wyciągnąć słupki i przekazać do urzędu marszałkowskiego dane, ale i wyciągnąć określone wnioski patrząc na cel, który jest do osiągnięcia w 2020 roku (...)*” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki). Raczujące działania związków gmin były określane przez respondentów badań jakościowych jako *„dalekosiężne, wizjonerskie w tych czasach, to było wybiegające epokę do przodu”*, aż w końcu *„powstała idea stworzenia, złączenia się gmin w jeden związek i wybudowania zakładu, uzyskania środków, dofinansowania i stworzenia zintegrowanego systemu gospodarki odpadami, takiego na miarę XXI wieku.”* (Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”). Poszanowanie partnera jest ważne do osiągnięcia wspólnych celów. Przyjęto, że aby system gospodarki odpadami był ekonomicznie uzasadniony, powinien obejmować nie mniej niż sto pięćdziesiąt tysięcy mieszkańców i obszar nie mniejszy niż 60km². Zakład obsługujący ten obszar powinien znajdować się w centrum gminy. Modelowy przykład takiego rozwiązania znajduje się w Związku Gmin ds. Ekologii w Żywcu. *„Współpraca międzygminna jest naprawdę szalenie trudna, i tutaj trzeba dużo mądrości samorządowców (...) kiedy jest (...) długi okres oczekiwania na efekty*

to następuje zniecierpliwienie. Następują wzajemne rozliczenia (...) pretensje (...). Ale tym, którym się udało to w formule związku międzygminnego funkcjonują i te instalacje regionalne są jakby sztandarowe” (Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin). Porozumienie stron, kompetentna organizacja pracy w celu poprawy stanu środowiska przyrodniczego to zadanie związku gmin „(...) *my jako ten profesjonalny zespół przygotowujemy jakieś materiały, współpracujemy, na bieżąco robiąc też zgromadzenia w związku, gdzie pojawiają się wójtowie, przedstawiciele gmin. Robimy dla nich spotkania, szkolenia różnego rodzaju (...)*” (Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”). Wielką sztuką było skutecznie skoordynować współpracę międzygminną, tak aby była owocna i aby każda ze zrzeszonych gmin osiągnęła swój cel, bo „(...) *ściśła współpraca to jest duży atut związku, bo w przeciwieństwie do kolegów, którzy łączy gminy w ramach jakiegoś projektu, a nie są związane w związek, który już ma już ugruntowane swoje metody współpracy to jest im ciężiej i jak tak się spotykamy to mówi się, że faktycznie dla nas to związanie, już prawie przeszło 15 lat, to u nas taka zasada funkcjonuje jeden za wszystkich wszyscy za jednego, bo niestety w projektach zawsze sobie tłumaczymy, jak ty nawalisz i nie zrobisz dobrze, to nam się może projekt położyć*” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki).

Zmiany ustrojowe lat 90-tych XX wieku zachęciły gminy do łączenia się w celu realizacji wspólnych celów polityki środowiskowej, przedstawiciele związku mówią „*jesteśmy związkiem gmin i pracujemy na potrzeby naszych gmin (...) nie odmawiamy współpracy (...)*” (Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”). Szybko zaobserwowano wówczas korzyści z funkcjonowania związków gmin, które określano w wywiadach pogłębionych jako efektywniejsze, tańsze, łatwiejsze działanie w grupie, czego skutkiem była poprawa stanu środowiska przyrodniczego. Korzyści mieszkańców i gmin z działania w związkach potwierdzają wypowiedzi respondentów wywiadów (tabela 5.4). Skategoryzowano je w następujące grupy tematyczne: (1) poprawa stanu środowiska przyrodniczego, (2) łatwość funkcjonowania w grupie oraz sięgania po środki krajowe i zagraniczne, (3) edukacja środowiskowa, (4) tańsze i efektywniejsze działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego, według wcześniej zdefiniowanych planów wynikających z ustawowych obowiązków i z zapisów statutowych oraz wspólnie definiowanych zadań i ich realizacji.

Rozwój małych usług w związku z siecią kanalizacyjną, środki na usuwanie

Tabela 5.4: Bezpośrednie cytaty respondentów na temat korzyści w funkcjonowaniu związków gmin

Dla realizacji zadań według wcześniej zdefiniowanych planów	Dla wspólnego definiowania zadań i późniejszej ich realizacji
„(...) czyli po pierwsze taniej, po drugie lepiej, bo pracownicy są nie przygotowywani do takiego zakresu działań, specjalne oprogramowanie informatyczne (...), czyli jest taniej, lepiej i efektywniej (...)” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki)	„(...) osoby, które jakby są nastawione na inwestycje w ramach ochrony środowiska tych dużych projektów: tak, bardzo szybko, natychmiast. I część tych, która się wychowywała z pokolenia na pokolenie z tym: po co? To odbiór jest albo bardzo pozytywny, albo bardzo negatywny (...)” (Związek Gmin Wyspy Wolin)
„(...) związek jest też podmiotem samorządowym, gminy mają określony wpływ zgodnie z ustawą na pewne działania (...)” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki)	„(...) dziecko po przejściu przez ścieżkę edukacyjną, po informacji, szkoleniu wchodzi do domu i ma już ta świadomość ekologiczną. Wie co robić. Po co się segreguje (...)” (Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”)
„(...) jeśli się współpracuje razem to są lepsze korzyści dla środowiska (...)” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki)	„(...) stworzyliśmy określony system, rozbudujemy go, (...) i stworzymy system spójny (...)” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki)
„(...) zależy nam na tym szczególnie patrząc na walory przyrodnicze tego terenu żeby ta świadomość była coraz wyższa (...)” (Związek Gmin Wyspy Wolin)	„(...) od mieszkańców przychodzą sygnały (...) postrzegają nas jako tę instytucję, która się zajmuje tymi zagadnieniami (...)” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki)

azbestu, dofinansowania baterii słonecznych, nowe pompy ciepła, zarządzanie wodami opadowymi, nowe miejsca pracy, to niektóre z wymienianych przykładów rozwoju lokalnego. Wspólne kampanie informacyjno-edukacyjne towarzyszące działaniom związków gmin powodowały wzrost poziomu świadomości środowiskowej społeczności lokalnych poprzez współpracę z lokalnymi szkołami, organizację imprez plenerowych, konkursów i innych akcji promujących realizowane działania w ramach współpracy z innymi gminami: „To się dzieje cały czas w gminach i to idzie w dobrym kierunku (...)” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki).

Pozyskanie środków na rozwój infrastruktury, budowanie nowej lub rozbudowę już istniejącej oraz dążenia do zmiany istniejącego prawa to powody, dla których powstawały związki „(...) wiedzieliśmy, że musimy zmienić dwie rzeczy, że musimy postawić na instalacje regionalne obejmujące swoim zasięgiem minimum 150 tysięcy mieszkańców i z drugiej strony dbać o to, żeby doprowadzić do tego, żeby nasze prawodawstwo było nastawione na właśnie tego typu rozwiązania” (Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin).

Ważnym elementem działań w celu poprawy środowiska przyrodniczego jest

kwestia zatrudniania mieszkańców gmin należących do związków. Dowodem na to są przykładowe wypowiedzi respondentów udzielających wywiadów pogłębionych: (1) „*dajemy zatrudnienie, bo jak rozpoczynaliśmy prace, to jednym z warunków zgody społeczności lokalnej, było zatrudnienie*”, (2) „*my tutaj jesteśmy jednym z większych pracodawców tutaj w regionie*”, również nowe miejsca pracy (3) „*niewątpliwie związane są z utrzymaniem obiektów*” - odpowiednio (1) Ekologiczny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi „EKOGOK”, (2) Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”, (3) Związek Gmin Dorzecza Wisłoki.

Projekty realizowane przez związki gmin są dobrym przykładem dla innych gmin, które rozważają współpracę w ramach związku gmin. Związek Gmin Karkonoskich zorganizował i przeprowadził olbrzymi projekt dotyczący kanalizacji, w Związku Gmin Dorzecza Wisłoki zrealizowano projekt związany z odnawialnymi źródłami energii. W większości przypadków realizowane są te działania, które są „*(...) gminom potrzebne, to co może stanowić o ich rozwoju, to może być podstawą do działań związku międzygminnego*” (Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin). Gdyby nie wpływ funduszy unijnych na poziom rozwoju lokalnego „*większość inwestycji by nie powstała, a my głównie inwestujemy w ochronę środowiska*” (Związek Dorzecza Górnej Raby i Krakowa).

5.4 Przynależność lokalnych samorządów do związków gmin i korzyści działania w związku gmin na rzecz zrównoważonego rozwoju

Postawiona hipoteza czwarta zakłada, że przynależność lokalnych samorządów do związków gmin sprawia, że społeczności lokalne chętnie biorą udział w projektach środowiskowych i dostrzegają korzyści działania w związku gmin dla zrównoważonego rozwoju.

Korzyści z przynależności gminy do związku gmin określono jako środowiskowe, społeczne i gospodarcze. Respondenci przeprowadzonych wywiadów pogłębionych potwierdzali poprawę stanu środowiska przyrodniczego, zaangażowanie społeczności lokalnych w projekty realizowane przy koordynacji związków gmin. Zwracali uwagę

na zaangażowanie społeczności lokalnych badanych związków. Jedni wykazywali pragnienie zmian i poprawy komfortu życia, inni widzieli utrudnienia z przynależności gminy do związku gmin. Przekrój społeczności lokalnych, różnice kulturowe, dążenie do zmian wpływają na działania związku. Młodzi mieszkańcy wykazywali wyraźnie większe zainteresowanie działaniami poprawiające ich jakość życia. Promocja działań, poprzez lokalne media, parafie, organizowane spotkania przyczyniła się do poprawy poziomu świadomości społecznej. Ekonomiczne korzyści, które dostrzegali przy udziale ich gminy w związku często decydowały o zmianie nastawienia na proponowane przez związek działania. Związek miał większy zasięg działań i było łatwiej sięgać zarówno po środki krajowe jak i zagraniczne. Dla pojedynczej gminy inwestycje strukturalne były nieosiągalne. Dzięki takim inwestycjom niektóre z badanych związków zaczynały zajmować się gospodarką odpadami komunalnymi już na początku lat 90-tych „*wspólne działania wokół związku, wokół wspólnego stanowiska, pozwala nam na wielkość, że nasz głos jest słyszalny... są takie działania, które nas spajają, ale są też i różnice (...)* gospodarcze, inne priorytety poszczególnych gmin” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki).

Kampanie informacyjno–edukacyjne prowadzone przy okazji zadań w ramach projektów dotyczących jedynie gospodarki odpadami były prowadzone głównie w ramach działań związku gmin (56,7%). W pozostałych przypadkach, prace były realizowane głównie samodzielnie przez gminy. Tak było w przypadku gospodarki wodno–ściekowej (53,3%), wykorzystania OZE (58,8%), ochrony przyrody (72,5%), programu Natura 2000 (84,2%) oraz promocji walorów przyrodniczych (84%). Wykorzystanie OZE zależy istotnie od ilości przeprowadzonych w badanych gminach kampanii informacyjno–edukacyjnych w zakresie OZE ($\chi^2 = 8,208, p = 0,042$). Istnieje także zależność pomiędzy podejmowanymi w badanych gminach kampaniami informacyjno–edukacyjnymi dotyczącymi ochrony przyrody, a zaangażowaniem mieszkańców badanych gmin związanym z wykorzystaniem OZE ($\chi^2 = 9,411, p < 0.05$).

Z badań sondażowych wynika, że zaangażowanie mieszkańców gmin w realizowane przez związki gmin projekty dotyczące (1) gospodarki odpadami komunalnymi, (2) gospodarki wodnościekowej, (3) wykorzystania odnawialnych źródeł energii, (4) ochrony przyrody, (5) programu Natura 2000, (6) promocji walorów turystycznych regionu było najwyższe w przypadku trzech pierwszych wymienionych działań prośro-

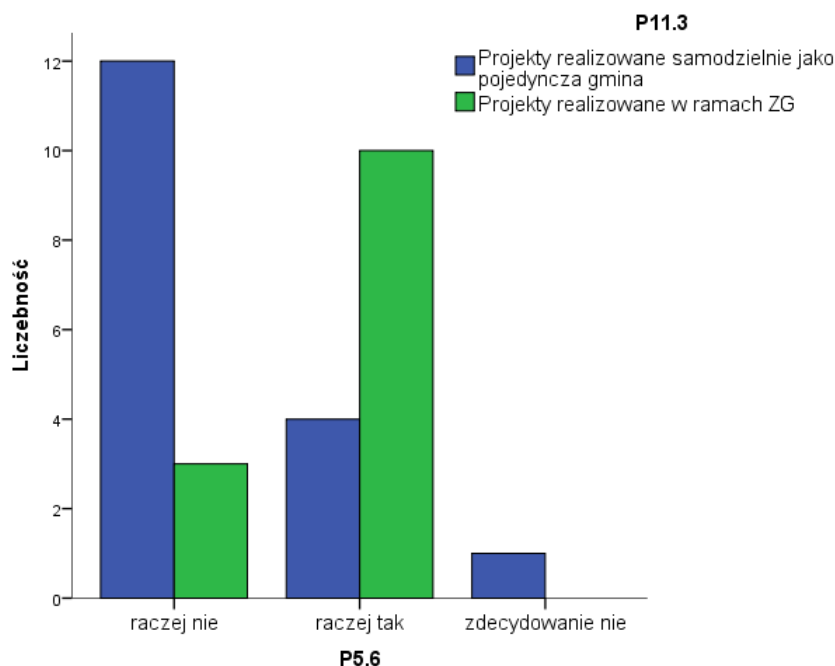

Rycina 5.10: Tematy projektów, które angażowały mieszkańców gminy a dotyczyły wybranych działań prośrodowiskowych

dowiskowych (Ryc. 5.10).

Zainteresowanie społeczności lokalnych i instytucji współpracujących z gminami w realizowane projekty było widoczne wśród obserwowanych związków gmin. Zaangażowanie i deklarowana chęć udziału w proponowane przez związek gmin programy poprawy stanu powietrza atmosferycznego poprzez montaż kolektorów słonecznych czy zanotowany wysoki tonaż segregowanych odpadów komunalnych, przełożyły się na widoczną poprawę stanu lokalnego środowiska przyrodniczego. Zdaniem respondentów podczas badań sondażowych niemal 33% z nich uznało, że w przeciągu dwóch lat nastąpił duży wzrost wykorzystania odnawialnych źródeł energii w budynkach mieszkalnych w gminie. Tyle samo respondentów tych badań zaobserwowało znaczną poprawę jakości powietrza. To korzyści środowiskowe, które zostały wyraźnie podkreślone mimo, że zastosowanie odnawialnych źródeł było w Polsce w trakcie realizacji badań jeszcze niedoceniane. Ogólna poprawa jakości środowiska, w tym głównie powietrza atmosferycznego w badanych gminach jest warunkowana zaangażowaniem mieszkańców w realizację projektów z wykorzystaniem OZE ($\chi^2 = 8,591, p = 0,014$) (Ryc. 5.11). Wykazano również, że zainteresowanie mieszkańców problemami środowiska lokalnego zależne jest od realizacji działań z zakresu edukacji środowiskowej ($\chi^2 = 20,763, p < 0.05$).

Ilość projektów promujących walory turystyczne regionu nie miała przełożenia na lokalny spadek bezrobocia ($\chi^2 = 256; p > 0,05$). Jednak ważną korzyścią z punktu widzenia społecznego jest spadek bezrobocia w gminach należących do związku gmin.

Rycina 5.11: Zależność pomiędzy zaangażowaniem mieszkańców badanych gmin w projekty dotyczące wykorzystania OZE (P11.3) a poprawą jakości powietrza (P5.6) ($\chi^2 = 8,591$, $p < 0.05$)

Taką odpowiedź udzieliło 32% badanych. Wynika to z możliwości jakie dają przykładowo Punkty Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych, tak zwane PSZOK-i. Zatrudniani zwykle bywają mieszkańcy gmin należących do związku. Zadowolenie społeczności lokalnych rośnie w miarę rozwoju infrastruktury komunalnej. Określono w tym przypadku korzyści społeczne, środowiskowe i ekonomiczne jako elementy samouzupełniające się. W miarę wzrostu pojawiają się inwestycje infrastrukturalnych na terenach związków pojawiły się możliwości zatrudnienia okolicznych mieszkańców oraz zmiany w systemie zbiórki odpadów komunalnych co bezpośrednio wpływa na środowisko przyrodnicze. Korzyści ekonomiczne widoczne zaś były w przypadku deklaracji segregacji odpadów. W przypadku działań związanych z gospodarką wodno-ściekową określono wachlarz korzyści społeczno-środowiskowych poczynając od zmniejszenia bezrobocia po coraz rzadziej występujące nielegalne pozbywanie się ścieków. Ma to przełożenie na poprawę warunków życia społeczności lokalnych. Podobnie w przypadku montażu kolektorów słonecznych, które pozwalają na ogrzewanie wody widoczne są zdecydowane oszczędności osób, które zdecydowały się na ich montaż, poprawę jakości powietrza, którego zanieczyszczenie wpływa na zdrowie ludzi i jakość spożywanych pokarmów.

Rozdział 6

Dyskusja wyników

*We live in a wasteful culture in which,
we not only waste stuff, but also people*

(Pope Francis)

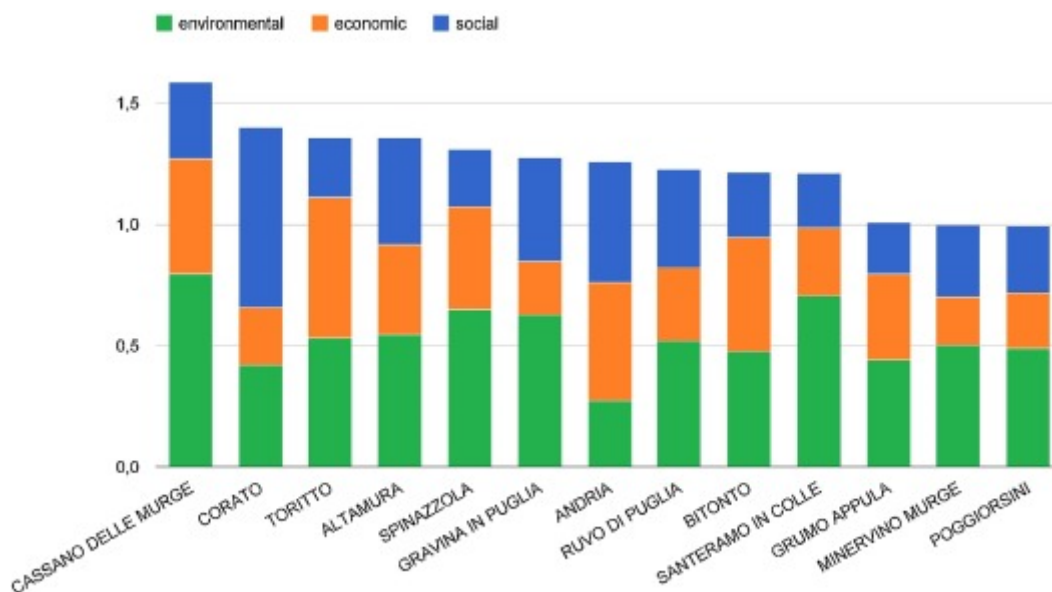
*Nie mogę wprowadzić powiedziec, czy będzie lepiej, gdy będzie inaczej,
ale tyle rzec mogę, że musi być inaczej, jeśli ma być dobrze.*

(Georg Christoph Lichtenberg)

6.1 Realizacja lokalnych zadań prośrodowiskowych

Nieliczne opracowania krajowe i zagraniczne dotyczące działalności związków gmin skłoniły mnie do skupienia uwagi nad zagadnieniami dotyczącymi działań prośrodowiskowych na poziomie lokalnym i przyjrzenia się problemom środowiskowym, które przy pomocy tej formy współpracy gmin udało się rozwiązać.

W ostatnich latach na skutek złożonych interakcji między zasobami naturalnymi, produkcją rolniczą i społecznością lokalną, w opinii Pašakarnis i in. (Pašakarnis, Morley i Malienė 2013) dążenie do zrównoważonego rozwoju stało się ważnym tematem dotyczącym również obszarów wiejskich. Decydenci zaczęli planować i realizować politykę rozwoju obszarów wiejskich Unii Europejskiej. Lokalne Grupy Działania (LGD) na terenie trzynastu gmin wiejskich położonych w regionie Apulii (południowe Włochy) realizowały cele zrównoważonego rozwoju (Palmisano i in. 2016). Gminy należące do tej samej jednostki krajobrazowej, ale zarządzane przez pięciu różnych decydentów

Rysunek 6.1: Kombinacja liniowa indeksów zrównoważonego rozwoju środowiskowego, gospodarczych i społecznych na terenie 13 gmin włoskich (Palmisano i in. 2016 <http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.08.002>)

reprezentujących LGD przygotowały Lokalną Strategię Rozwoju w celu alokacji środków finansowych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wybrano tam po sześć wskaźników zrównoważonego środowiska, zrównoważonego rozwoju gospodarczego i zrównoważonego rozwoju społecznego, a następnie porównano gminy z uwzględnieniem rolnictwa i leśnictwa, środowiska naturalnego i terenów rolniczych, jak również jakości życia i zarządzania działalnością gospodarczą na obszarach wiejskich (Komisja Europejska 2005), które zapewniają zintegrowaną strategię zarządzania. Na podstawie tamtejszych badań (Ryc. 6.1) wskazano gminę Cassano delle Murge jako najlepszą gminę pod kątem zrównoważenia środowiskowego (*environmental*, ang.) z wynikiem 1.57, najbardziej zrównoważoną gminę gospodarczo (*economic*, ang.) Toritto, z wynikiem 0.57 oraz najlepszą gminę zrównoważonego rozwoju społecznego (*social*, ang.) Corato (0.74).

Powyższe wyniki zostały omówione z przedstawicielami LGD, a to pozwoliło na wyodrębnienie 16 zasad dotyczących równowagi ekologicznej, przykładowo kamieniołomów czy energii odnawialnej. Spośród tych zasad jedna oznaczała konieczne przeprowadzenie odzysku i przekwalifikowania nieczynnych i opuszczonych kamieniołomów, aby zmniejszyć tego typu obszary w tej gminie, a inna zachęcała do wdrażania odnawialnych roślin energetycznych poprzez konkretne projekty. Alternatywnym rozwiązaniem mogłaby być realizacja kampanii skierowanych do rolników w celu poinformowania ich

o znaczeniu tych form energii i ich wpływie na środowisko w zakresie produkcji roślinnej. Okazuje się, że te i inne zasady dotyczące ofert edukacyjnych w gospodarstwach rolniczych czy wzrost ilości przybywających turystów powodują zrównoważony rozwój badanych gmin i przemyślane lokowanie środków na konkretne potrzeby danej gminy. LGD spełniały tu nadrzędna rolę w wyciąganiu wniosków i promowaniu koniecznych dla danego obszaru działań. Taką rolę w podejmowaniu decyzji w imieniu gmin w Polsce pełnią komunalne związki gmin. W ciągu 26 lat (w latach 1990-2016) w Polsce powstało – jak wskazują niniejsze badania - 312 takich związków gmin, które były tworzone w celu realizacji określonych zadań z zakresu ochrony środowiska, głównie (1) gromadzenia, unieszkodliwiania i wykorzystania odpadów komunalnych, (2) gospodarki wodnej, zaopatrzenia w wodę, (3) edukacji ekologicznej, (4) promocji turystyki. Gminy sąsiadujące uzgadniały ze sobą zakres zadań, zrzeszały się w związki i dążyły do realizacji wspólnych celów. Wyniki przeprowadzonych badań ilościowych i jakościowych potwierdzają, że gminy chętnie powierzają związkom gmin zadania o takim charakterze. Potwierdzają to w szczególności wypowiedzi respondentów Związku Gmin Dorzecza Wisłoki czy Związku gmin Dorzecza Górnej Redy i Chylonki. Fundusze zdobyte na te inwestycje i koordynowane przez związki projekty były pozyskiwane zarówno ze źródeł krajowych jak i zagranicznych. W przypadku projektów dotyczących gospodarki odpadami komunalnymi część finansowania pochodziła z środków krajowych (54,7%), a pozostała z funduszy zagranicznych.

Niniejsze badania pokazują, jak wiele działań realizowanych jest w ramach racjonalnej gospodarki odpadami, gospodarki wodno-ściekowej oraz ochrony powietrza, a w tym gospodarki niskoemisyjnej i odnawialnych źródeł energii. Intensywne działania na rzecz poprawy stanu środowisk przyrodniczego mogą skutecznie zapobiec degradacji środowiska naturalnego. Zmiany warunków ekologicznych wpływają na liczebność populacji roślin, zwierząt. Odczuwalne są one na poziomie wszystkich organizmów żywych (Kłyś 2012; G. Gabryś, Jerzak i B. Gabryś 2013). Według Biegańskiej i Ciuły (Biegańska i Ciuła 2011) wielkie systemy produkcyjne, w których woda zamienia się w ścieki, inne składniki zostają przetworzone w odpady, a energia przekształcana jest w energię elektryczną i ciepłą wspomagającą rozwój przestrzeni użytkowanej i eksploatowanej przez społeczności lokalne. Nowe prawodawstwo oraz wymagania jakie stawia krajom wspólnotowym Komisja Unii Europejskiej

(http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/comm_en.pdf) sprawiają, że działania dotyczące prawidłowego gospodarowania odpadami, gospodarki wodno-ściekowej oraz dążenia do poprawy jakości powietrza są wciąż najważniejszymi zadaniami, jakim gmina jest zobowiązana sprostać (Eriksson i in. 2005). Podczas rozmów z przedstawicielami związków gmin poruszano tematy dotyczące podejmowanych przez związki działań. Koncentrowali się oni głównie na zadaniach związanych z gospodarką odpadami, jak i gospodarką wodno-ściekową. Wiązało się to z potrzebami społecznymi jak i środowiskowymi poprzez nacisk na budowę i modernizację infrastruktury, jak i nakłady na edukację nieformalną. Respondenci zapytani o plany na działania w przyszłości w większości stawiali na poprawę jakości powietrza, czyli zadania związane z niską emisją zanieczyszczeń oraz dążenie do spełnienia norm unijnych w ramach działań związanych z gospodarką odpadami. Według najnowszego raportu Najwyższej Izby Kontroli polski system gospodarowania nie działa tak jak powinien. Cele ustawy z dnia 11 lipca 2011 roku o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2011 Nr 152, poz. 897) nie zostały w pełni zrealizowane, nadal za dużo odpadów jest składowane (Krawczyk 2015). Przeprowadzone badania potwierdzają jednak, że są gminy gdzie zarządzanie środowiskiem przyrodniczym w zgodzie ze zrównoważonym rozwojem jest realizowane kompleksowo. Gospodarowanie odpadami komunalnymi w tych gminach przebiega z uwzględnieniem zasad ekologii, ekonomii i potrzeb lokalnych społeczności, zapewniając efektywną gospodarkę odpadami komunalnymi. Działania te są zatem zgodne z tym jakie strategie rozwoju nakłada na decydentów Unia Europejska, która zobowiązuje do konstruowania europejskiej strategii rozwoju. Dokument programowy „Europa 2020” wskazuje między innymi na rozwój zrównoważony, czyli wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej. Zarówno Wspólna Strategia Działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013-2016 z perspektywą do 2020 roku jak i Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030, Trzecia Fala Nowoczesności (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji (MAiC) 2013), czy Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku (Ministerstwo Gospodarki (MG) 2009) przykładają nadrzędną rolę we wdrożenie programu rozwoju ekoinnowacyjnych technologii środowiskowych (Stec-Rusiecka i Sobkowiak 2013), modernizację infrastruktury na obszarach wiejskich niezbędnej do rozwoju

lokalnego i podniesienia jakości życia społeczności lokalnych, poprzez realizację krajowego programu oczyszczania ścieków komunalnych, bardziej efektywne korzystanie z zasobów naturalnych, rozwój energii odnawialnej, czy stworzenie narzędzi finansowych na podniesienie świadomości ekologicznej obywateli.

W trosce o poprawę gospodarki wodno-ściekowej i stanu środowiska naturalnego w latach 2007-2013 w Polsce wydano 55% istniejących środków na ten cel. Jest to priorytet polityki Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW 2015)). Rozwój infrastruktury środowiskowej jest w dużej mierze oparty na funduszach zewnętrznych (50% odpowiedzi badanych respondentów). Na podstawie przeprowadzonych wywiadów wnioskuje się jak wygląda lokowanie środków na poszczególne działania. Najwięcej środków przeznacza się na gospodarkę wodno-ściekową. Są to inwestycje kosztowne i wymagają wsparcia finansowego przede wszystkim ze źródeł zagranicznych. Inwestycje realizowane na obszarze badanych związków gmin prowadzą do ochrony jakościowej i ilościowej zasobów wodnych, a racjonalne i oszczędne gospodarowanie zasobami wodnymi stanowi istotny element ochrony środowiska. Zarówno projekty dotyczące gospodarki odpadami komunalnymi, wykorzystania OZE jak i projekty edukacyjne na rzecz środowiska przyrodniczego są zależne od wsparcia finansowego ze źródeł zewnętrznych i wpływają na rozwój infrastruktury środowiskowej.

Zasoby energetyczne kraju, w postaci tradycyjnych złóż surowców nieodnawialnych, są na wyczerpaniu, dlatego zarówno gminy jak i związki gmin poszukują środków finansowych na alternatywne rozwiązania i promują działania związane z energią odnawialną. Gminy dążą do redukcji niskiej emisji CO₂, CO, SO₂, NO_x, metali ciężkich (ołów, arsen, nikiel, kadm), wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych, dioksyn, a także pyłów zawieszonych PM₁₀, PM_{2,5} poprzez wspieranie procesu zwiększania udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych w bilansie energetycznym kraju, czyli docelowo dla Polski 15% w 2020 roku. Dotychczas projektów związanych z odnawialnymi źródłami energii było mniej, niż tych dotyczących gospodarowania odpadami czy gospodarki wodno-ściekowej, ale pojawiają się one na liście zadań ważnych do zrealizowania. Władarze gmin wiedzą, że są to tematy raczkujące, ale niezwykle istotne zarówno dla środowiska przyrodniczego jak i społeczności lokalnych. Realizacji projektu związanego z instalacją systemów energii odnawialnej na

budynkach użyteczności publicznej i budynkach mieszkalnych podjął się Związek Gmin Dorzecza Wisłoki w Jaśle w ramach pieniędzy pozyskanych ze środków Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej (Nieszporek i Grodzińska-Jurczak 2014). Władze lokalne zdołały wdrożyć ten system, a projekt został uznany przez środowisko lokalne jako bardzo dobra i oczekiwana inwestycja. Korzyści płynące z realizacji tego projektu to głównie - jak sami jego autorzy określają - (1) poprawa jakości życia tysięcy osób poprzez zmniejszenie o 4,5 tys. ton zanieczyszczeń pyłowych w skali roku, (2) ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego dla przyszłych pokoleń ze szczególnym uwzględnieniem terenów cennych przyrodniczo jak rzeki Wisłoki, ważnego elementu ekosystemu, (3) podniesienie poziomu świadomości i wiedzy ekologicznej mieszkańców, (4) zwiększenie udziału energetyki ze źródeł odnawialnych, poprzez instalacje 6 tys. kolektorów słonecznych na budynkach prywatnych i 105 na obiektach użyteczności publicznej o łącznej powierzchni 31 tys. m², (5) wzrost ekonomiczny poprzez racjonalizację zużycia energii, surowców i poprzez zastosowanie proekologicznych technologii, (6) poprawa stanu środowiska naturalnego i wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru objętego projektem (Grodzińska-Jurczak, Nieszporek i in. 2009, <http://www.solary.wisloka.pl/index.php/pl/o-projekcie/korzysci-zwiazane-z-projektem>).

6.2 Współpraca gmin a działania na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego

Po 25 latach funkcjonowania samorządności terytorialnej i ustawowego przyzwolenia na tworzenie związków gmin decydenci skupiają się na tym, jak ma wyglądać współpraca gmin i jakie korzyści społeczne, ekonomiczne i gospodarcze niesie to dla rozwoju zrównoważonego. Wiele dotychczasowych badań wykazało, że świadomy wybór współpracy międzygminnej spośród różnych alternatywnych decyzji władz lokalnych, zapewnia gminie określone korzyści (Bel i Warner 2014). Dostępne opracowania dotyczące współpracy gmin wskazują ważność czynników ekonomiczno-finansowych (Bel i Costas 2006; Bel, Fageda i Mur 2013).

Współpraca gmin jest potrzebna i staje się korzystna przy świadomości konieczności realizacji zadań (inwestycji) prośrodowiskowych i z tego wynikającej po-

trzeby zebrania uruchomienia środków finansowych. Takie współdziałanie jest najczęściej konieczne w Polsce w zakresie realizacji zadań z zakresu gospodarki wodno-ściekowej czy gospodarki odpadami komunalnymi (Hausner i in. 2013). W Polsce gminy posiadają dość dużą swobodę w zakresie współdziałania. Zainteresowanie problematyką współdziałania międzygminnego miało swój początek w latach 90-tych XX wieku. Cztery grupy motywów podejmowania współdziałania: ekonomiczne, sprawnościowe, przestrzenne oraz formalnoprawne zdaniem Rafa (Rafa 2012) dążą do minimalizacji nakładów finansowych dla osiągnięcia założonych celów lub też do maksymalizacji wyników przy założonym koszcie. Zdaniem Tuszyńskiej (Tuszyńska 2013) ostatnich dziesięciu lat umocniła się pozycja samorządu lokalnego oraz intensywność oddolnych inicjatyw mieszkańców na rzecz środowiska naturalnego. To z kolei przekłada się na związek między stanem środowiska i szansą rozwoju lokalnego. Bennett (Bennett 2016) zaznacza, że podejmowane inicjatywy mogą informować o kierunkach działania w celu poprawy ochrony środowiska i właściwego zarządzania zarówno w skali lokalnej, krajowej jak i międzynarodowej. Efektywność realizacji zadań o najwyższych standardach oraz czerpanie wiedzy i wymiana doświadczeń jest ważnym motywem przy podejmowaniu decyzji o współpracy. Jak z niniejszych badań wynika potwierdza to wypowiedź jednego z respondentów: *„(...) jeśli się współpracuje razem to (...) łatwiej jest sięgać do niektórych środków, pojedyncze gminy nie sięgnęłyby do olbrzymiego projektu (...) nie każda mała gmina ma u siebie potencjał w postaci pracowników, którzy byliby w stanie później to doglądać i prowadzić te projekty, (...) , taniej jest, jeśli wspólnie opracowuje się inwestycje, (...), wreszcie efekty dla środowiska (...) są niewspółmierne, bo dla gmin projekt, który zrealizowaliśmy to był skok cywilizacyjny(...)”* (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki). Aspekt przestrzenny związany jest z obszarem zajmowanym przez gminy i zasięgiem realizowanych zadań. Za przykład może posłużyć gospodarka wodna, a zwłaszcza projekty ochrony wód dorzeczy, które winny być realizowane wspólnie przez gminy położone w dorzeczu rzeki. Do poprawy jakości środowiska naturalnego wskazana jest współpraca na poziomie lokalnym (Europejska Agencja Środowiska 2015; Wilson i in. 2012). Samodzielne, często chaotyczne działania gmin mogą przynieść negatywne skutki, co w przypadku gospodarowania zasobami naturalnymi jest szczególnie dużym zagrożeniem (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2016c).

Konieczność podejmowania współpracy przez jednostki samorządu terytorialnego pojawiła się nie tylko w Polsce. W Hiszpanii spowodowana była dużym rozdrobieniem municypiów. Najmniejsze municypia mają trudności z samodzielnym wykonywaniem zadań nałożonych przez ustawodawcę. Z tego powodu małe jednostki łączą się i decydują się na współdziałanie z innymi municypiami tworząc *mancomunidades* (Rachwał 2012). Wyniki analizy empirycznej badań przeprowadzonych w małych hiszpańskich municypiach wskazują, że wzrosła częstotliwość odbioru odpadów w stosunku do stanu zanim municypia połączyły się i poprawiła się jakość tych usług (Bel i Mur 2009). Okazuje się, że koszt odbioru odpadów w hiszpańskich gminach, które współpracują w tej dziedzinie jest blisko o 20% niższy niż w przypadku gmin realizujących to zadanie samodzielnie (Bel i Costas 2006; Bel i Mur 2009). Zatem czynniki ekonomiczno-finansowe mogą wpływać na świadomy wybór władz lokalnych, które decydują się na współpracę międzygminną zapewniając w ten sposób gminie określone korzyści finansowe i środowiskowe (Bel i Warner 2014). Większość analizowanych prac dowodzi, że małe samorzady współpracują częściej, aby obniżyć koszty świadczenia usług jak to ma miejsce w przypadku wspólnego gospodarowania odpadami (Warner i Hefetz 2003; Bel i Costas 2006; Warner 2006; Bel, Fageda i Mur 2013). Powyższy przegląd literatury pozwala stwierdzić, że doświadczenia państw Europy Zachodniej wynikające z funkcjonowania samorządu terytorialnego zastosowano w polskich warunkach (Ofiarska 2008). Łączenie się gmin i realizacja wspólnych celów korzystnie wpływa na wzrost świadomości ekologicznej społeczności lokalnych, które w uporządkowany i dostępny sposób realizują zadania nałożone przez ustawodawcę. Taka sytuacja miała miejsce w przypadku gospodarki odpadami komunalnymi czy gospodarki wodno-ściekowej (Grodzińska-Jurczak, Żakowska i Read 2004). Stale rosnąca popularność OZE, przy wsparciu finansowym ze strony gmin realizujących projekty sprawia, że mieszkańcy tych gmin będą żyli w czystszej środowisku, a efekty będą widoczne w perspektywie mijającego czasu. Przeprowadzone badania sugerują, że zarówno gminy długo przynależące do związków jak i te o krótszym stażu realizują zadania skutecznie.

Rozwój gospodarki oraz wzrost jakości życia, eksploatacja zasobów otaczającego nas środowiska oraz przyrody sprawiają, że środowisko przyrodnicze wymaga dużej uwagi na szczeblu lokalnym. Jako konsumenci zużywamy coraz więcej zasobów, dlatego powinniśmy gospodarować zasobami w sposób zrównoważony i eksploatować

środowisko tak, aby następne pokolenia mogły również z niego korzystać (Klaassen i J. B. Opschoor 1991). Członkostwo w Unii Europejskiej pozwala na korzystanie z funduszy, dzięki którym w Polsce powstają inwestycje proekologiczne takie jak w Szwecji, Niemczech czy Francji. Jedną z wielu korzyści przystąpienia Polski do Unii Europejskiej oprócz funduszy jest dostęp do wiedzy i technologii. Brakuje natomiast zintegrowanego i kompleksowego podejścia, które powinno opierać się na stabilnym systemie prawnym. Pozyskanie środków na rozwój infrastruktury, budowanie nowej lub rozbudowę już istniejącej oraz dążenia do zmiany istniejącego prawa to powody, dla których powstawały związki „(...)wiedzieliśmy, że musimy zmienić dwie rzeczy, że musimy postawić na instalacje regionalne obejmujące swoim zasięgiem minimum 150000 mieszkańców i z drugiej strony dbać o to żeby doprowadzić do tego, żeby nasze prawodawstwo było nastawione na właśnie tego typu rozwiązania” (Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin).

Z uwagi na stosunkowo niski poziom (11,8%) udziału energii ze źródeł odnawialnych (Główny Urząd Statystyczny (GUS) 2015b) wciąż daleko nam do naszych zachodnich sąsiadów. Deklarują oni, że w przyszłości niemiecki system dostaw energii OZE będzie odgrywać dominującą rolę. Jednak nawet tam przedmiotem wielu dyskusji jest rozwój nowszych technologii (Palzer i Henning 2014).

Światowa uwaga koncentrująca się na zmianach klimatu prowadzi do działań zgodnych ze zrównoważonym rozwojem i do wykorzystania OZE. Ważna jest kompleksowa ocena społeczno-ekonomiczna i efekty ekologiczne wykorzystania OZE. W zależności od położenia geograficznego określa się, który system OZE jest najbardziej odpowiedni dla danego obszaru geograficznego i klimatycznego oraz szacuje się okres zwrotu zainwestowanych środków (Hong i in. 2014). Działania takie zostały podjęte przez wykonawców projektu w Związku Gmin Dorzecza Wisłoki i już dzisiaj można mówić o sukcesie projektu (Nieszporek 2013). Władze Związku Gmin postanowiły zwiększyć udział energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych. W tym celu opracowany został program edukacyjno-informacyjny, który zyskał aprobatę i uzyskał finansowanie. Jest to przykład rozwoju regionalnego opartego na czynnikach gospodarczych, społecznych i środowiskowych z dobrą infrastrukturą techniczną, zgodnego z zasadą zrównoważonego rozwoju i jej wymiarem środowiskowym (Nowak 2012).

Związki gmin, jako inwestorzy chcąc podjąć działania innowacyjne mające na

celu oszczędność energii stają przed problemem pozyskania źródeł finansowania dla swoich pomysłów (Frydel 2016). Z dniem ogłoszenia statutu, związek gmin staje się osobowością prawną, która może zaciągać kredyty i pożyczki na realizację zadań (Drewniak 2008). W Polsce pozyskanie środków na działania inwestycyjne jest trudne, dlatego łączenie się gmin w związki gmin powoduje łatwiejszy dostęp do środków finansowych, które pozwalają na efektywniejszą działalność gmin (odniesienie do wywiadu z Przewodniczącym Komunalnego Związku Gmin „Dolina Redy i Chylonki”).

6.3 Współrzędzenie lokalnym środowiskiem przyrodniczym

Organizacje ochrony środowiska, organizacje pozarządowe i społeczeństwo zobligowane są do dbania o kwestie środowiskowe obejmujące swoim zasięgiem zarówno aspekty społeczne, geograficzne, polityczne jak i gospodarcze poprzez interakcje i zobowiązanie do zadbania o odpowiednią alokację środków finansowych (Schneider i in. 2003). W skali lokalnej i regionalnej często istnieje silny nacisk na opracowanie strategii zrównoważonego rozwoju jako kluczowego lokalnego i regionalnego elementu rozwoju gospodarczego (D. Gibbs, Deutz i Proctor 2005). Proces przemian z lat dziewięćdziesiątych XX wieku, jak i brakująca lub niesprawna infrastruktura spowodowały poszukiwanie wspólnych idących w dobrym kierunku rozwiązań. Wówczas prawodawca dał możliwość tworzenia stowarzyszeń i związków międzygminnych. W tym czasie powstało kilka różnych stowarzyszeń zrzeszających gminy, które miały bądź nadal mają wspólny cel działania. Dotyczą one obszarów społecznych, gospodarczych i środowiskowych. Pod patronatem prezydentów Havla, Wałęsy i von Weizsäckera pod koniec 1991 roku powstało Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Nysa, którego nadrzędnym celem była działalność na rzecz rozwoju społecznego, gospodarczego i stałej poprawy warunków życia mieszkańców euroregionu z uwzględnieniem specyfiki położenia regionu w obszarze styku granic Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Czeskiej oraz Republiki Federalnej Niemiec (w tym również działanie na rzecz ekologicznego rozwoju regionu oraz poprawa świadomości ekologicznej społeczeństwa) (Brzozowski 2015).

Większość tych stowarzyszeń powstała, aby między innymi pomóc gminom w pozyskiwaniu wewnętrznych i zewnętrznych źródeł finansowania w celu poprawy istniejącej bądź zbudowania nowej infrastruktury służącej społeczności lokalnej, którą

stowarzyszenie obejmuje. Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin (OSKZG) powstało, aby wspólnie koordynować działania mające na celu wdrażanie i realizację polskiego prawa wewnętrznego i prawa wspólnotowego w zakresie gospodarki komunalnej i ochrony środowiska. Celem było działanie na rzecz rozwoju samorządności terytorialnej przez wspieranie działalności komunalnych związków międzygminnych, a w szczególności: tworzenie struktur wymiany informacji o wzorcowych rozwiązaniach organizacyjnych, prawnych, technologicznych i finansowych dla tworzących tę strukturę związków gmin.

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają, że związki międzygminne jednoczą sąsiednie gminy, honorują zasady współpracy „dużych i małych”, prowadzą do obniżenia kosztów gospodarki odpadami, pozwalają osiągnąć podobny standard ochrony środowiska w sąsiednich gminach. Związki gmin to również szansa na sprawniejszy przepływ środków dotacyjnych do lokalnych struktur. Ponad to oszczędniejsza i wydajniejsza administracja funduszy unijnych – większe projekty, mniej partnerów, sprecyzowany beneficjent.

Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin (OSKZG) jest płaszczyzną wymiany doświadczeń i informacji, rozwiązywania lokalnych problemów. Nowym członkom OSKZG oferowane były i są gotowe rozwiązania techniczne, ekonomiczne i prawne głównie w zakresie efektywnego gospodarowania odpadami. Raport Najwyższej Izby Kontroli podaje, że system gospodarowania nie działa tak, jak powinien i że cele ustawy nie zostały w pełni zrealizowane (Krawczyk 2015), ale są jednak gminy gdzie działający tam system zapewnia efektywną gospodarkę odpadami komunalnymi. Gminy należące do Związku Gmin Dorzecza Wisłoki, Komunalnego Związku Gmin „Dolina Redy i Chylonki”, Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”, czy Ekologicznego Związku Gospodarki Odpadami Komunalnymi „EKOGOK” we wzajemnej współpracy udźwignęły ciężar odpowiedzialności narzucony przez ustawodawcę i mogą mówić o wspólnym sukcesie.

Zaangażowanie społeczności lokalnych w realizowane projekty było najwyższe w przypadku działań realizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie, na które sami mogą mieć widoczny wpływ. Głównie były to obszary związane z gospodarką odpadami komunalnymi i gospodarką wodno-ściekową. Najmniejsze zaangażowanie wykazywały społeczności lokalne w działania na obszarach znajdujących się w sieci ogólnoeuropej-

skiej Natura 2000. Wśród nich wciąż tkwi przekonanie, że niewiele mogą tam robić na rzecz środowiska (Grodzińska-Jurczak, M i in. 2012).

Przez 30 lat funkcjonowania pojęcia *zrównoważony rozwój* rozumie się wzajemny, uzupełniający rozwój trzech płaszczyzn: gospodarczej, społecznej i środowiskowej, aby rozwój gospodarczy wspierał rozwój społeczny i respektował konieczność ochrony środowiska (Stanny 2011). Istotne jest uświadomienie roli zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. Przedstawiciele związków gmin biorący udział w badaniach jakościowych wskazywali, że już na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku wychodzili z propozycją działań uwzględniających aspekty ochrony środowiska „(...) z programem bogatym w aspekty środowiskowym weszliśmy do rady miasta i już wtedy można tak powiedzieć zaczęły się pojawiać myśli o tym, że nie można się zamknąć w granicach miasta, bo cóż z tego, że poprawimy to środowisko jak tu będą płynęły do nas ścieki z gmin leżących powyżej i wtedy powstał pomysł, żeby utworzyć międzygminny związek (...)” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki). Takie rzeczowe i dalekowzroczne podejście przedstawicieli związków gmin wpłynęło konstruktywnie na efekty tamtejszych działań lokalnych. Widoczne efekty tych działań w postaci kilometrów utworzonej kanalizacji, przykładowo funkcjonujących oczyszczalni ścieków i sprawnie działającej gospodarce odpadów komunalnych sprawiają, że współdecydowanie o zakresie podejmowanych działań jest wciąż podejmowane. Podczas prowadzonych badań respondenci podkreślali rolę współpracy związków gmin z placówkami oświatowymi, jak i przedsiębiorstwami komunalnymi, która prowadziła do efektywnej poprawy stanu rzek, gleby, powietrza i wzrostu poziomu świadomości społeczności lokalnych „*Współpraca z firmami komunalnymi, czyli w ramach działań wypełniamy nie tylko naszą, ale ich misję edukacyjną w zakresie ochrony środowiska*” (Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki).

6.4 Udział społeczności lokalnych w działaniach środowiskowych

Sukces wprowadzonych różnorodnych rozwiązań uwzględniających zasady zrównoważonego rozwoju zależy głównie od stopnia zaangażowania władz oraz społeczności lokalnych (Mazur-Wierzbicka 2005; Nowak 2012). Badania zrealizowane równoległe do badań w niniejszej pracy wskazują, że współpraca ze społecznościami lokalnymi jest często konieczna w celu realizacji założeń ochrony przyrody (Gutowska 2015). Po-

nadto potrzeba poszukiwania rozwiązań prawnych takich jak związki gminne jest tym bardziej wskazana, że służy to rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego. Wzorem krajów zachodnioeuropejskich wspólne wypełnianie zadań leżących po stronie gmin miało stało się po transformacji ustrojowej powszechne (Drewniak 2008).

Działania realizowane przez badane związki gmin były oparte na współpracy ze społecznością lokalną. Zwykle współpraca władz lokalnych z mieszkańcami ogranicza się do informowania, konsultowania i wyjaśniania podjętych decyzji. Diagnoza stanu partycypacji w Polsce, opracowana na podstawie badań Instytutu Spraw Publicznych, mówi, że władze lokalne preferują samodzielne podejmowanie decyzji. Rzadkością są formy, choć rekomendowane legislacyjnie, które wymagają aktywnego włączenia mieszkańców. Można tu mówić o biernym udziale mieszkańców w życiu publicznym (Olech i Sobiesiak-Penszko 2013). Przeprowadzone w ramach niniejszej pracy badania wskazują inaczej. W działaniach władz badanych gmin widoczna jest zdecydowana aprobata społeczności lokalnych i aktywny udział mieszkańców w działaniach proponowane przez związki gmin. Wzorowym przykładem jest aktywny udział społeczności lokalnej w działaniach Związku Gmin Dorzecza Wisłoki z siedzibą w Jaśle, którego celem jest poprawa stanu środowiska naturalnego oraz promowanie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Służą temu liczne projekty realizowane przez Związek, dotyczące poprawy czystości wód, poprzez uporządkowanie gospodarki ściekowej i gospodarki odpadami, rozwój turystyki i edukacji ekologicznej. Istotną pozycję wśród statutowych zadań związków gmin ma nieformalna edukacja środowiskowa, która przynosi niebagatelne efekty, przyczynia się do sprawniejszej ochrony środowiska przyrodniczego na poziomie lokalnym i popularyzacji wiedzy (Potyrała i Tuszyńska 2016 za Raichvarg, Potyrała i Di Scala 2015). Przybiera ona różne formy, a do najczęstszych należą warsztaty. Alternatywą do warsztatów są liczne konkursy i festyny organizowane dla społeczności lokalnej przy współpracy z lokalnymi szkołami (Grodzińska-Jurczak, Nieszporek i in. 2010). Związek Gmin Dorzecza Wisłoki w Jaśle, który brytyjską metodę informowania i zachęcania mieszkańców do segregacji odpadów komunalnych za pośrednictwem tzw. doradców domowych (*home advisors*, ang.), wyszkolonych uczniów lokalnych szkół, wdrożył w gminach należących do związku (Grodzińska-Jurczak, Tomal i in. 2006). Efektem tych działań był wzrost tonażu segregowanych odpadów komunalnych dzięki wzrostowi świadomości mieszkańców gmin należących do związku. Wyniki przepro-

wadzonych badań wskazują na istotne wypowiedzi respondentów dotyczące działań edukacyjnych i współpracy z lokalnymi szkołami. Świadczy to o zaangażowaniu komunalnych związków gmin w realizację nieformalnej edukacji na rzecz poprawy stanu środowiska przyrodniczego (Nieszporek i Grodzińska-Jurczak 2014).

W ciągu 20 lat funkcjonowania Związku Gmin Dorzecza Wisłoki w ramach kampanii informacyjno-edukacyjnych zostały przeprowadzone szkolenia młodzieży (tzw. *doradców domowych*), nauczycieli z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi, ochrony środowiska, ochrony przyrody, odnawialnych źródeł energii i zasad komunikowania się z mieszkańcami oraz szkolenia dla przedstawicieli gmin partnerskich i pracowników Związku. Zwykle to związki gmin są inicjatorami pomysłów. Dużo zależy też od zarządu związku, czyli osób, które reprezentują gminy wchodzące w skład związku. Prężny zarząd ma znaczący wpływ na nowe działania. Równoległe ze strony mieszkańców napływają sygnały o potrzebach realizacji środowiskowych zadań. Tak było w przypadku tematu energii odnawialnej w Związku Gmin Dorzecza Wisłoki w Jaśle, gdzie mieszkańcy *„dzwonili do nas, bo już nas postrzegają jako tę instytucję, która się zajmuje tymi zagadnieniami (...) te sygnały i sygnały od wójtów zainspirowały do szukania takich środków. Raczej tkwiliśmy w zagadnieniach wodnościekowych, ale zaczęliśmy się obracać ku słońcu no i chyba to nie jest zły kierunek.”* (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki), *„Świadomość społeczna dotycząca środowiska przyrodniczego mieszkańców w gminach należących do związków gmin jest wyższa, bo przecież te działania są adresowane do społeczności lokalnych w sposób pełniejszy przez związek(...)”* (Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin).

Najczęściej komunalne związki gmin podejmują działania związane z problematyką związaną z prawidłową gospodarką odpadami komunalnymi (Ekologiczny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi „EKOGOK”, Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina”, Związek Gmin Dorzecza Wisłoki). Znakomita większość związków zajmuje się towarzyszącymi problematyce środowiskowej, działaniami z zakresu edukacji ekologicznej *„od dzieci do dorosłych, (...) oraz nawiązywaniem współpracy z nauczycielami”* Komunalny Związek Gmin „Dolina Redy i Chylonki”. Podejście do zadań edukacyjnych dla zrównoważonego rozwoju w zgodzie z edukacją ekologiczną, ekonomiczną i społeczną (Borys 2010a) obejmuje działania prezentowane przez badane związki gmin. Edukacja społeczeństwa ma istotne znaczenie w kształtowaniu (1) sku-

tecznej i efektywnej gospodarki odpadami (B. Poskrobko i T. Poskrobko 2012), (2) scentralizowanego systemu gospodarki wodno-ściekowej złożonego z sieci kanalizacyjnych odprowadzających ścieki z gospodarstw domowych do oczyszczalni ścieków (Bergier i Kronenberg 2010) oraz (3) promowania energii ze źródeł odnawialnych i wzrostu poparcia społecznego dekarbonizacji energetyki (Fan, Sun i Ren 2005; Gan, Eskeland i Kolshus 2007).

Prestiżowe nagrody otrzymują związki gmin za działalność edukacyjną, co oznacza, że ich działania przynoszą efekty i coraz bardziej zbliżają nas do standardów europejskich. Istnienie tych związków gmin jest zatem uzasadnione pod kątem ekonomicznym, prawnym i społecznym (Drewniak 2008).

Wyjazdy studyjne organizowane przy współpracy ze związkowymi gminami partnerskimi, przykładowo w Niemczech, Holandii, Danii, przynoszą korzyści i stanowią podstawę do nawiązania kontaktów i współpracy pomiędzy związkami, szkołami, instytucjami kultury, kościołami, przedsiębiorcami oraz mieszkańcami. Zwiedzanie obiektów zasilanych energią odnawialną, spełniającą zasadę zrównoważonego rozwoju, pozwala przyjrzeć się jak takie budynki spełniają swoją rolę, jakie są korzyści zużycia energii z odnawialnych źródeł i jakie jest bezpośrednie zadowolenie ich użytkowników. Przykładowo wizyta w Neuerburg, jednej z gmin związkowych w Niemczech, umożliwiła zapoznanie się z tym jak wykorzystywane są mieszane źródła energii takie jak słońce, wiatr, biomasa i siła wody (BIIS 2011). Gmina ta produkuje o 30% więcej energii aniżeli sama zużywa w ciągu roku. W sumie do produkcji energii ze źródeł odnawialnych zainstalowanych tam jest 35 wiatraków, 4 biogazownie, które oprócz prądu produkują ciepło, 59 paneli fotowoltaicznych oraz jedna elektrownia wodna. Ścieżki dydaktyczne, znajdujące się przy obiektach odnawialnych źródeł energii, promują je i umożliwiają zapoznanie się z koncepcją wykorzystania wielu odnawialnych źródeł energii.

W Polsce najbardziej popularna jest energia słoneczna. Z badań przeprowadzonych, na losowej grupie 1000 mieszkańców, przez TNS w 2014 roku wynika, że respondenci wiedzą jakie działania stosować w celu poprawy powietrza w Polsce, coraz więcej obywateli (81%) wie co to są odnawialne źródła energii, a 64% z nich jest zainteresowanych wsparciem finansowym inwestycji związanych z domowymi instalacjami korzystającymi z energii odnawialnych (TNS 2014). Wśród badanych związków gmin najczęściej wspominanym i chętnie finansowanym ze źródeł zewnętrznych jest

energia słoneczna. Duże poparcie dla energii słonecznej występuje też w innych krajach europejskich takich jak Dania, Szwecja, Niemcy (Eurobarometer 2007). Efekty współpracy są szczególnie widoczne w przypadkach realizacji projektów dotyczących wdrażania innowacyjnych rozwiązań (Kentnowska 2012). Rozwiązania, które wdrożył Związek Gmin Dorzecza Wisłoki spotkały się z ogólną akceptacją społeczności lokalnych. Mieszkańcy chętnie przystępowali do projektów. Choć były to innowacyjne rozwiązania i mieszkańcy nie byli do końca przekonani co do ich słuszności, to zaufali pomysłodawcom, zaryzykowali i do tej pory widzą korzyści środowiskowe, społeczne i przede wszystkim ekonomiczne. Zdaniem przedstawicieli Związku Gmin Dorzecza Wisłoki informacja przekazana wyczerpująco wywołuje skutek determinacji mieszkańców do instalacji urządzeń promujących odnawialne źródła energii.

Metody i sposoby działań na rzecz zrównoważonego rozwoju dla komunalnych związków gmin zaangażowanych w działania środowiskowe prowadzą do wdrożenia innowacyjnych rozwiązań i osiągnięcia postawionych przez prawodawców celów. Badania potwierdzają, że mieszkańcy widzą potrzebę organizowania konsultacji społecznych odnośnie podejmowanych działań ochroniarskich dotyczących zarówno ochrony przyrody, jak i środowiska w kontekście zasad zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym (Grodzińska-Jurczak i Cent 2011). Badani respondenci uważają konsultacje za niezbędne, a spotkania konsultacyjne jako dobry pomysł przy podejmowaniu decyzji ważnych i często bezpośrednio dotyczących społeczności lokalnych (Grodzińska-Jurczak, Tarabuła-Fiortak i in. 2010). W przeprowadzonych badaniach wynika, że mieszkańcy są zachęceni przez związek gmin do angażowania się w projekty, które są realizowane przez związek. Związek nie tylko pyta (przyp. mieszkańców), *„ale i konsultuje i robi wydawnictwa, broszury i popularyzuje te zagadnienia które się dobrze sprzedają, które są wdzięczne szczególnie dla dzieci. To jest najbardziej podatny grunt, bo przy tym mają jeszcze i zabawę i frajdę a jednocześnie mają świadomość, że sprzyjają dobrej ochronie ziemi.”* (Ogólnopolskie Stowarzyszenie Komunalnych Związków Gmin).

Kampanie informacyjno-edukacyjne związane na przykład z gospodarowaniem odpadami prowadzone cyklicznie przynoszą efekty, *„bo to się dzieje cały czas w gminach i to idzie w dobrym kierunku. Zauważyliśmy, że po tej akcji w gminach, w których jeszcze sceptycznie podchodzili, bo mieliśmy takie pojedyncze gminy, to wprowadzono to w sposób oficjalny, no a teraz to sprzyja temu ustawa, bo ustawa to jednak narzuca.*

Jednak to przyczyniło się, że to przyszło troszeczkę łagodniej, było bardziej przemysłane” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki). Zaangażowanie gmin ma na celu poprawę stanu środowiska naturalnego oraz promowanie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego tego obszaru (Nieszporek i Grodzińska-Jurczak 2013).

Część propozycji dotyczących działań związków gmin takich jak: współpraca i nasilenie kontaktów z mieszkańcami, wprowadzenie różnych form edukacji środowiskowej poprzez realizację kolejnych kampanii informacyjno-edukacyjnych, w miarę możliwości tworzenie miejsc pracy, które mogą powstawać przy realizacji nowych, większych projektów, powinna zostać uwzględniona w planach działań tych związków. Rozwiązania kompromisowe z jednej strony chronią środowisko przyrodnicze poprzez działania zgodne z założeniami zrównoważonego rozwoju, a z drugiej umożliwiają rozwój społeczności lokalnych, zwiększają świadomość ekologiczną społeczności lokalnych poprzez współdziałanie władz samorządowych, lokalnych szkół w zakresie wspólnych inwestycji proekologicznych (Prałat 2002). Szczególną formą kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa jest edukacja realizowana przez związki gmin (B. Poskrobko i T. Poskrobko 2012).

Przyłączanie się do związków gmin jest ważne „(...)oczywiście, bo jeszcze trochę środków jest, które można pozyskać, bo to na pewno dobry cel, a nawet bez tych środków realizacja wspólnych przedsięwzięć czy wspieranie się wzajemne, jest niezwykle ważne z punktu widzenia też zagadnień środowiskowych (...) ważne jest to, że (...) nie patrzymy tylko w granicach danej gminy to widzimy, że ta oczyszczalnia wystarczy jak stanie na granicy trzech gmin i wspólnie ją dociążyć, a nie budować trzech, spojrzenie ekonomiczne” (Związek Gmin Dorzecza Wisłoki). Wielokrotnie w prowadzonych wywiadach w ramach tych badań dostrzegano aprobatywną opinię o związku gmin, jako tworu wspomagającego realizację wspólnych celów poszczególnych gmin tworzących dany związek „zawsze jest tak, że jak jest wspólny cel - tak samo wspólny dla wszystkich - to wtedy związek jest na pewno bardzo pożądaną jednostką” (Związek Gmin Wyspy Wolin). Przeprowadzanie tego typu badań pozwala na diagnozowanie pojawiających się nowych problemów, wyciąganie wniosków z dotychczasowych prac związków gmin, daje wskazówki do dalszych działań dla przedstawicieli gmin oraz pomaga skutecznie rozwiązywać problemy związane z prawidłowym funkcjonowaniem gmin.

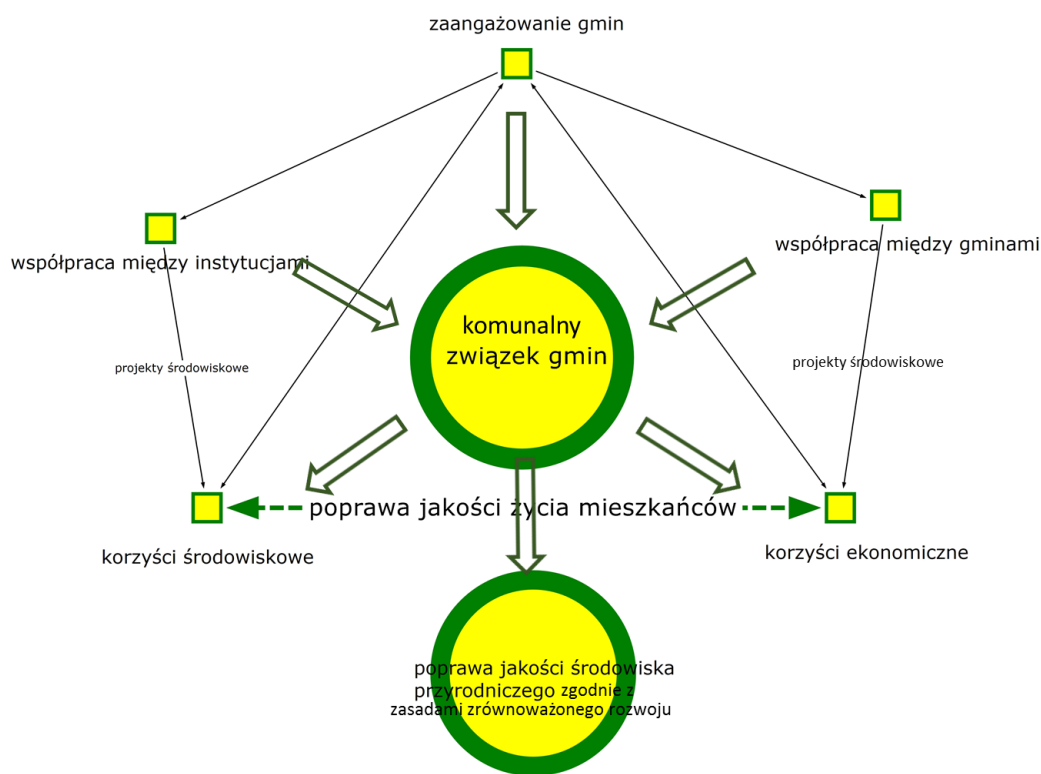
Rozdział 7

Wnioski i rekomendacje

Niniejsza praca opisuje działania polskich gmin na rzecz środowiska naturalnego oraz stanowi wkład w dyskusję na temat społecznego odbioru realizowanych zadań na poziomie lokalnym. Zarówno zadania te, jak i działania społeczne realizowane były w gminach zrzeszonych w związki gmin, przy odpowiednim wsparciu ekonomicznym, a więc ich wpływie na środowisko przyrodnicze przy uwzględnieniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Materiał pracy zawiera wskazówki i zachęty dla indywidualnych gmin do zrzeszania się w komunalne związki gmin, głównie ze względu na fakt, iż posiadają one większe możliwości realizacji postawionych zadań środowiskowych, jak też większe szanse na powodzenie ich realizacji. Zamieszczone w niniejszej pracy opisy dobrych praktyk mogą stanowić wzór do prowadzenia sprawniejszej ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce realizowanej przez włodarzy gmin.

Współpraca między prężnie działającymi gminami przyczynia się do realizacji wspólnych celów. Schemat przedstawiony na Ryc. 7.1 ilustruje zależności funkcjonowania komunalnego związku gmin. Gminy dążące do poprawy stanu jakości środowiska przyrodniczego oraz poprawy jakości życia społeczności lokalnych tworzą komunalny związek gmin. Posiada on osobowość prawną, ubiega się o fundusze zewnętrzne, koordynuje projekty środowiskowe i w ten sposób przyczynia się do sprawnej realizacji działań na rzecz środowiska naturalnego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Rycina 7.1: Mapa pojęcia komunalny związek gmin (opracowanie własne)

Przeprowadzone badania pozwalają na wysunięcie wymienionych poniżej wniosków.

1. Działania komunalnych związków gmin sprzyjają poprawie stanu środowiska naturalnego, w tym najistotniej powietrza atmosferycznego.
2. Komunalne związki gmin realizują projekty środowiskowe głównie z zakresu racjonalnej gospodarki odpadami, gospodarki wodno-ściekowej, jak i instalacji systemów energii odnawialnej, które bezpośrednio istotnie wpływają na lokalny rozwój gospodarczy i społeczny. Działania te korzystnie wpływają na życie mieszkańców gmin należących do związku gmin. Celem tych przedsięwzięć jest osiągnięcie norm środowiskowych zgodnych z przepisami obowiązującymi w Unii Europejskiej przy uwzględnieniu Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju.
3. Związki, poprzez nieformalne działania edukacyjne angażują społeczności lokalne do postępowania zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.
4. Efektywna współpraca z lokalnymi szkołami ułatwia wdrażanie i realizację programów na rzecz środowiska przyrodniczego.

5. Przynależność lokalnych samorządów do związków gmin sprawia, że społeczności lokalne mają świadomość, do kogo mogą się zwracać z inicjatywą na nowe projekty środowiskowe.
6. Udział w komunalnym związku gmin respondenci postrzegają jako korzyść dla dobra wspólnego jakim jest środowisko przyrodnicze. Określają, że jest taniej, efektywniej i łatwiej sięgać razem po środki na dofinansowania działań prośrodowiskowych, niż jako pojedyncza gmina.

Bibliografia

- Acikgoz, C. (2011). „Renewable energy education in Turkey”. W: *Renewable Energy* 36, s. 608–611.
- Agenda21, red. (2016). *Agenda21*. URL: sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf.
- Apanowicz, J. (2000). *Metodologiczne elementy procesu poznania naukowego w teorii organizacji i zarządzania*. WSAiB.
- Babbie, E. (2003). *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Banas, P. A. (2010). „International ideal and local practice – access to environmental information and local government in Poland”. W: *Environmental Policy and Governance* 20, s. 44–56.
- Banat, M. (2012). „Cele współdziałania jednostek samorządu terytorialnego w formie stowarzyszeń”. W: *Przegląd Prawa Publicznego* 6.
- Bednarowska, Z. (2015). „Desk research – wykorzystanie potencjału danych zastanych w prowadzeniu badań marketingowych i społecznych”. W: *Marketing i rynek* 7, s. 18–26.
- Bel, G. i A. Costas (2006). „Do public sector reforms get rusty?: Local privatization in Spain”. W: *Journal of Policy Reform* 9, s. 1–24.
- Bel, G., X. Fageda i M. Mur (2013). „Why Do Municipalities Cooperate to Provide Local Public Services? An Empirical Analysis”. W: *Local Government Studies* 39.3, s. 435–454.
- Bel, G. i M. Mur (2009). „Intermunicipal cooperation, privatization and waste management costs: Evidence from rural municipalities”. W: *Waste Management* 29, s. 2772–2778.

- Bel, G. i M. E. Warner (2014). „Inter-municipal cooperation and costs: Expectations and evidence”. W: *Public Administration* 93.1, s. 52–67.
- Bennett, N. J. (2016). „Using perceptions as evidence to improve conservation and environmental management”. W: *Conservation Biology* 30.3, s. 582–592.
- Bennett, N. J. i in. (2017). „Conservation social science: Understanding and integrating human dimensions to improve conservation”. W: *Biological Conservation* 205, s. 93–108.
- Bergier, T. i J. Kronenberg (2010). „Zrównoważony rozwój – zastosowania. Rozwój lokalny”. W: *Fundacja Sendzimira*.
- Bernard, H. R. (1994). *Research methods in anthropology, Qualitative and quantitative approaches*. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Biegańska, J. i J. Ciuła (2011). „Zintegrowana gospodarka odpadami komunalnymi w Polsce jako element zrównoważonego rozwoju”. W: *Archiwum Gospodarki Odpadami i Ochrony Środowiska* 13.1, s. 51–60.
- BIIS (2011). „Biuletyn Informacyjny Wydziału Inżynierii Środowiska”. W: *Archiwum Gospodarki Odpadami i Ochrony Środowiska* 4, s. 3–4.
- Blicharska, M. i in. (2016). „Contribution of social science to large scale biodiversity conservation: A review of research about the Natura 2000 network”. W: *Biological Conservation* 199, s. 110–122.
- Boć, J. (1996). „Współpraca międzygminna w Szwajcarii”. W: *Przegląd Prawa i Administracji XXXV - Związki komunalne w Polsce i w państwach Europy Zachodniej* 35, s. 119–123.
- Borys, T. (2003). „W stronę zrównoważonego rozwoju gmin i powiatów”. W: *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem. Agenda 21 w Polsce – 10 lat po Rio*, s. 40–55.
- (2010a). „Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – polskie wyzwania”. W: *Problemy Ekorozwoju* 5.1, s. 59–70.
- (2010b). „Strategie i wskaźniki zrównoważonego rozwoju”. W: *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, s. 217–234.
- (2011). „Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany”. W: *Problemy Ekorozwoju* 6.2, s. 75–81.
- Bridger, J. C. i A. E. Luloff (1999). „Toward an interactional approach to sustainable community development”. W: *Journal of Rural Studies* 15, s. 377–387.

- Brzozowski, T. T. (2015). „Idea powstania i rozwoju Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa. Aktualności i perspektywy. Kultura Polityka. Pamięć Instytucjonalna”. W: *Kultura i Polityka: zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie* 15, s. 203–215.
- Buławajewski, S. (2013). „Problemy konstytucyjnej regulacji ustroju samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej”. W: *Aktualne problemy reform konstytucyjnych*, s. 199–220.
- Charnley, S. i in. (2017). „Evaluating the best available social science for natural resource management decision-making”. W: *Environmental Science and Policy*, s. 80–88.
- Choraży, K. (2013). „Wybrane problemy kształtowania ustroju podstawowego szczebla administracji lokalnej we Francji”. W: *Zeszyty Naukowe WSEI seria: Administracja* 3, s. 169–176.
- Cichy, D. (2014). „Edukacja środowiskowa i zdrowotna wobec przemian cywilizacyjnych”. W: *Edukacja Biologiczna i Środowiskowa* 5, s. 139–144.
- Cox, M. (2015). „A basic guide for empirical environmental social science”. W: *Ecology and Society* 20.1.
- Czajkowski, J. M. i in. (2013). *Projekt: Budowanie kompetencji do współpracy między-samorządowej i międzysektorowej jako narzędzi rozwoju lokalnego i regionalnego. Współpraca JST w Polsce - stan i potrzeby*. Poznań. DOI: http://wartowiedziec.org/attachments/article/18953/Wspolpraca_JST_w_Polsce_-_stan_i_potrzeby_Raport_ZMP_listopad_2013.pdf.
- Degórski, M. (2009). „Krajobraz jako odbicie przyrodniczych i antropogenicznych procesów zachodzących w megasystemie środowiska geograficznego”. W: *Problemy Ekologii Krajobrazu XXIII*, s. 53–60.
- Delcamp, A. (1997). „La coopération intercommunale en Europe”. W: *Presses Universitaires de France L'intercommunalité Bilan et perspectives*, s. 91–112.
- Dovi, V. G i in. (2009). „Cleaner energy for sustainable future”. W: *Journal of Cleaner Production* 17.10, s. 889–895.
- Drewniak, A. (2008). „Związki gminne w Wielkopolsce na rzecz ochrony środowiska”. W: *Dodatek specjalny* 3.

- Eckerberg, K. i E. Mineur (2003). „The use of local sustainability indicators: case studies in two Swedish municipalities”. W: *Local Environment* 6.8, s. 591–614.
- Eriksson, O. i in. (2005). „Municipal solid waste management from a systems perspective”. W: *Journal of Cleaner Production* 13.3, s. 241–252.
- Eurobarometer (2007). „Energy technologies, knowledge, perceptions, measures”. W: *Eurobarometer*.
- European Commission, red. (2016a). *Environment Action Programme to 2020*. URL: ec.europa.eu/environment/action-programme/.
- red. (2016b). *Sustainable Development*. URL: ec.europa.eu/environment/eussd/.
- Europejska Agencja Środowiska (2015). „Środowisko Europy 2015 – Stan i prognozy: Synteza”. W: *Europejska Agencja Środowiska*.
- Eurostat, red. (2016). *Waste statistics*. URL: ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Waste_statistics.
- Fan, J., W. Sun i D. M. Ren (2005). „Renewables portfolio standard and regional Energy structure optimisation in China”. W: *Energy Policy* 33.3, s. 279–287.
- Folmer, H., L. Gabel i H. Opschoor (1996). *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*. Krupski i S-ka, Warszawa.
- Frankfort-Nachmias, C. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. Zysk i S-ka, Poznań.
- Frydel, Ł., red. (2016). *Finansowanie ekoinnowacji przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach. Materiały pokonferencyjne: Ekoinnowacje w Polsce. Stan obecny. Bariery rozwoju. Możliwości wsparcia*.
- Furmankiewicz, M. (2002). „Funkcjonalno-przestrzenne sieci współpracy samorządów lokalnych”. W: *Studia Regionalne i Lokalne* 1.
- Gabryś, G., L. Jerzak i B. Gabryś (2013). „Lubuska przyroda – warta zachodu?” W: *Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska* 150, s. 54–62.
- Galli, A. i in. (2012). „Integrating Ecological, Carbon and Water footprint into a “Footprint Family” of Indicators: Definition and role in tracking human pressure on the planet”. W: *Ecological Indicators* 16, s. 100–112.
- Gan, L., G. S. Eskeland i H. H. Kolshus (2007). „Green electricity market development. Lessons from Europe and the US”. W: *Energy Policy* 35, s. 144–155.

- Gibbs, D., P. Deutz i A. Proctor (2005). „Industrial Ecology and Eco-industrial Development: Potential Paradigm for Local and Regional Development?” W: *Regional Studie* 39.2, s. 171–183.
- Gibbs, G. (2011). *Analizowanie danych jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny (GUS) (2015a). „Energia ze źródeł odnawialnych w 2014r.” W: *Informacje i Opracowania Statystyczne*.
- (2015b). „Ochrona Środowiska 2015”. W: *Informacje i Opracowania Statystyczne*.
- (2016a). „Energia ze źródeł odnawialnych w 2015r.” W: *Informacje i Opracowania Statystyczne*.
- (2016b). „Infrastruktura komunalna w 2015r.” W: *Informacje i Opracowania Statystyczne*.
- (2016c). „Wskaźniki zielonej gospodarki w Polsce”. W: *Informacje i Opracowania Statystyczne*.
- Goodstein, E. S. (2011). *Economics and the Environment*. Hoboken: Wiley.
- Goodstein, E. S. i S. Polasky (2014). *Economics and the Environment. 7th Edition*. Hoboken: Wiley.
- Góral, A., red. (2010). *Samorząd terytorialny - historia, funkcje, przestrzeń dla aktywnych obywateli*. Małopolskie Regionalne Centrum Informacji Europejskiej. URL: https://www.academia.edu/6253597/samorz%C4%85d_terytorialny_i_jego_historia?auto=download.
- Gorlach, K., T. Adamski i M. Klekotko (2008). „Współrzędzenie i rozwój zrównoważony społeczności lokalnych: przypadki w społeczności wiejskiej”. W: *Przegląd socjologiczny* LVII, s. 135–158.
- Goudie, A. (1981). *The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present and Future*. Blackwell Publishing, USA.
- Griggs, D. i in. (2013). „Sustainable development goals for people and planet”. W: *Nature* 495, s. 305–307.
- Grodzińska-Jurczak, M. i J. Cent (2011). „Expansion of Nature Conservation Areas: Problems with Natura 2000 Implementation in Poland?” W: *Environmental Management* 47.1, s. 11–27.

- Grodzińska-Jurczak, M., M. Strzelecka M i in. (2012). „Effectiveness of Nature Conservation – a case of Natura 2000 sites in Poland”. W: *Protected Area Management (red. Barbara Sladonja), InTech, Rijeka* 7.68, s. 183–202.
- Grodzińska-Jurczak, M., K. Nieszporek i in. (2009). „Jak zwiększyć i poprawić efektywność selektywnej zbiórki w gminach?” W: *Ekonatura* 7.68, s. 26–28.
- (2010). „Udział społeczeństwa w ochronie przyrody – konsultacje społeczne w Małopolsce”. W: *Konsultacje społeczne wokół inwestycji infrastrukturalnych*, s. 91–100.
- Grodzińska-Jurczak, M., M. Tarabuła-Fiertak i in. (2010). „Realizacja programu informacyjno-edukacyjnego”. W: *Jak projektować i prowadzić działania informacyjno-konsultacyjne na obszarach Natura 2000 (red. M. Grodzińska-Jurczak M., M. Tarabuła-Fiertak), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków*, s. 65–72.
- Grodzińska-Jurczak, M., P. Tomal i in. (2006). „Effects of an educational campaign on public environmental attitudes and behaviour in Poland”. W: *Resources, Conservation and Recycling* 46, s. 182–197.
- Grodzińska-Jurczak, M., H. Żakowska i A. Read (2004). „The Management of Packaging Waste in Poland – The Development Agenda and Accession to the EU”. W: *Waste Management and Research* 22.2, s. 108–114.
- Gutowska, J. (2015). „Nature conservation in local communities’ development – case of natura 2000 in Polish Municipalities”. W: *Instytut Nauk o Środowisku, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi. Uniwersytet Jagielloński, Kraków*.
- Gutowska, J. i J. Śleszyński (2011). „Wskaźniki zrównoważonego rozwoju dla społeczności lokalnych – od teorii do praktyki na przykładzie Milanówka, W: W kierunku zrównoważonej gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. Monografia naukowa pod redakcją Piotra Sochaczewskiego”. W: *Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok*, s. 31–51.
- Hardin, G. (1968). „The tragedy of the commons”. W: *Science* 162.3859, s. 1243–1248. DOI: <http://science.sciencemag.org/content/162/3859/1243>.
- Hausner, J. i in. (2013). „Narastające dysfunkcje, zasadnicze dylematy, konieczne działania. Raport o stanie samorządności terytorialnej w Polsce”. W: *Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie*.

- Hong, T. i in. (2014). „An economic and environmental assessment for selecting the optimum new renewable energy system for educational facility”. W: *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 29, s. 286–300.
- Huijts, N. M. A., E. J. E. Molin i L. Steg (2012). „Psychological factors influencing sustainable energy technology acceptance: A review-based comprehensive framework”. W: *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 16.1, s. 525–531.
- Hulst, R. i A. van Montfort (2007). *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Springer, Dor-drecht.
- IBM, red. (2003). *IBM SPSS Statistics 2013. User's Guide*. URL: ftp://public.dhe.ibm.com/software/analytics/spss/documentation/statistics/22.0/en/client/Manuals/IBM_SPSS_Statistics_Core_System_User_Guide.pdf.
- Jacobsson, S. i V. Lauber (2006). „The politics and policy of energy system transformation—explaining the German diffusion of renewable energy technology”. W: *Energy Policy* 34.3, s. 253–276.
- Jansky, L. i in. (2004). „Challenges in strengthening of capacities for forest policy development in countries with economies in transition”. W: *United Nations University, New York*.
- Kaczmarek, T. (2005). *Struktury terytorialno-administracyjne i ich reformy w krajach europejskich*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kaplowitz, M. D. i J. P. Hoehn (2001). „Do focus groups and individual interviews reveal the same information for natural resource valuation?” W: *Ecological Economics* 36, s. 237–247.
- Karankowski, P. (1996). „Związki komunalne i ich rozmieszczenie w układzie wojewódzkim”. W: *Finanse Komunalne* 6, s. 57–62.
- Kardos, M. (2012). „The reflection of good governance in sustainable development strategies. 8th International Strategic Management Conference”. W: *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 58, s. 1166–1173.
- Kareiva, P. i M. Marvier (2012). „What is conservation science?” W: *Bioscience* 62, s. 962–969.
- Karna, W. (2011). *Zmiany w zarządzaniu zasobami ludzkimi w administracji samorządowej*. Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

- Kentnowska, K. (2012). „Rozwój form współpracy samorządów na poziomie międzynarodowym”. W: *Formy współdziałania jednostek samorządu terytorialnego* (red. B. Dolnicki), s. 234–251.
- Kerkhoff, L. van i L. Lebel (2006). „Linking knowledge and action for sustainable development”. W: *Annual Review of Environment and Resources* 31, s. 445–477.
- Kiełczewski, W. (2009). „Rozwój zrównoważony w skali regionalnej. Środowisko przyrodnicze – czynnik czy bariera rozwoju?” W: *Zrównoważony rozwój – aspekty rozwoju społeczności lokalnych* (red. M. Skup), s. 29–37.
- Klaassen, G. A. J. i J. B. Opschoor (1991). „Economics of sustainability or the sustainability of economics: Different paradigms”. W: *Ecological Economics* 4.2, s. 93–115.
- Kłyś, M. (2012). „An influence of herbs on the sex structure in populations of insect pests of stored product”. W: *Journal of Plant Protection Research* 52.4, s. 463–466.
- Kołsut, B. (2012). *Chojnicko-człuchowski zespół miejski. Poziom rozwoju i wzajemne powiązania*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Komisja Europejska (2005). „Rozporządzenie Rady nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)”. W: *Komisja Europejska*. — red. (2010). *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. URL: ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.
- red. (2016). *Europa efektywnie korzystająca z zasobów – inicjatywa przewodnia strategii “Europa 2020”*. URL: http://ec.europa.eu/resource-efficient-europe/pdf/resource-efficient_europe_pl.pdf.
- Konecki, K. (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kozłowski, S. (1983). „Ocena gospodarki zasobami naturalnymi”. W: *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN* 123.
- (1985). „Ekorozwój. Koncepcje ekorozwoju”. W: *Człowiek i Światopogląd* 5, s. 232.
- (1997). *W drodze do ekorozwoju*. Warszawa: PWN.
- (2002). *Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku*. PWN, Warszawa.

- Krawczyk, B. (2015). „Tak mało i aż tak dużo do zrobienia”. W: *Journal of Cleaner Production* 7.
- Kvale, S. (2010). *Prowadzenie wywiadów*. PWN, Warszawa.
- Leopold, A. (1966). *A Sand County Almanac: With Other Essays on Conservation from Round River*. Oxford University Press, New York, NY.
- Lindlof, T. R. (1995). *Qualitative Communication Research Methods*. Sage, Thousand Oaks, California.
- Liu, J. i in. (2015). „Sustainability. Systems integration for global sustainability”. W: *Przegląd Komunalny Science*.347.
- Łobocki, M. (2010). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- Łucki, Z. i W. Misiak (2001). *Zogniskowane wywiady grupowe*. PWN, Warszawa.
- (2011). *Energetyka a społeczeństwo. Aspekty socjologiczne*. PWN, Warszawa.
- Małarska, M. (2010). „Przyczynek do metodycznego drogowskazu analityka”. W: *POsiągnięcia i perspektywy nauk o zarządzaniu* Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa.
- Manfredo, M. i in. (2014). „Considerations in representing human individuals in social-ecological models”. W: *Understanding Society and Natural Resources: Forging New Strands of Integration Across the Social Sciences*, s. 137–158.
- Mascarenhas, A. i in. (2010). „The role of common local indicators in regional sustainability assessment”. W: *Ecological Indicators* 10, s. 646–656.
- Maxwell, J. i D. Loomis (2003). „Mixed Method Design: An Alternative Approach”. W: *Handbook of Mixed Methods in the Social and Behavioral Sciences*, s. 241–271.
- Mazur-Wierzbicka, E. (2005). „Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako podstawa gospodarowania środowiskiem przyrodniczym”. W: *Funkcjonowanie gospodarki polskiej w warunkach integracji i globalizacji*, s. 33–44.
- McAlpine, C. A. i in. (2009). „Increasing world consumption of beef as a driver of regional and global change: A call for policy action based on evidence from Queensland (Australia), Colombia and Brazil”. W: *Global Environmental Change* 19, s. 21–33.
- Meadows, D. i in. (1972). *Granice wzrostu*. Klub Rzymski.
- Meppem, T. i R. Gill (1998). „Planning for sustainability as a learning concept”. W: *Ecological Economics* 26, s. 121–137.

- Metzger, M. J. i in. (2008). „A spatially explicit and quantitative vulnerability assessment of ecosystem service change in Europe”. W: *Regional Environmental Change* 8.3, s. 91–107.
- Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji (MAiC) (2013). „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju”. W:
- Ministerstwo Gospodarki (MG) (2009). „Polityka energetyczna Polski do 2030 roku. Załącznik do uchwały nr 202/2009 Rady Ministrów z dnia 10 listopada 2009 r.” W:
- Ministerstwo Środowiska, red. (2008). *Polityka Ekologiczna Państwa na lata 2009-2012 z perspektywa do roku 2016*. URL: mos.gov.pl/g2/big/2009_11/8183a2c86f4d7e2cdf8c3572bdb.pdf.
- (2012). „Raport końcowy z badania: Komplementarność przedsięwzięć dotyczących ochrony Środowiska w POIiŚ (Priorytety I-V) z projektami środowiskowymi realizowanymi w ramach innych osi POIiŚ, 16 RPO, PROW oraz WPRYB”. W:
- Misztal, W. i A. Zybała (2008). *Partnerstwo społeczne – model rozwoju Polski*. Centrum Partnerstwa Społecznego Dialog. Warszawa.
- Mitchell, G., A. May i A. McDonald (1995). „PICABUE: A methodological framework for the development of indicators of sustainable development”. W: *International Journal of Sustainable Development and World Ecology* 2.2, s. 104–123.
- Muro, M. i P. Jeffrey (2008). „A critical review of the theory and application of social learning in participatory natural resource management processes”. W: *Journal of Environmental Planning and Management* 51.3, s. 325–344.
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (2011). „Gospodarka wodno-ściekowa”. W:
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW (2015). „Wspólna Strategia Działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013-2016 z perspektywą do 2020 r. – AKTUALIZACJA”. W:
- Nieszporek, K. (2013). „Municipal Waste Management and Life Quality - Sustainable Development of Local Communities in Malopolska and Podkarpacie”. W: *BIOLOGY INTERNATIONAL The Official Journal of the International Union of Biological Sciences* 54, s. 42–48.

- Nieszporek, K. i M. Grodzińska-Jurczak (2013). „A role of local governments in non-formal education”. W: *Science-Society-Didactics*. Wyed. K. Potyrała i E. Rozej-Pabijan. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny, s. 162–167.
- (2014). „The Role of Associations of Municipalities in Non-formal Education”. W: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Biologiae Pertinentia* IV.174, s. 84–89.
- Nowak, M. (2012). „“Green Corridors” concept as an inspiration for spatial management in Poland”. W: *Współczesne Zarządzanie* 2, s. 23–31.
- OECD, red. (2010). *Environmental Performance Reviews: Luxembourg*. OECD. URL: books.google.pl/books?id=mC3WAgAAQBAJ&pg=PA75&lpg=PA75&dq=syndicate+in+France+waste+environmental&source=bl&ots=l3wuomFO_g&sig=4a17eQsfND0oJ08rAsXFS&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwj44ojkqv3PAhXH2CwKHezdC30Q6AEITjAI#v=onepage&q=syndicate%20in%20France%20waste%20environmental&f=false.
- Ofiarska, M. (2000). „Związki komunalne w Polsce – demokratyczną instytucją samorządu terytorialnego”. W: Muszyński, J. *Funkcjonowanie instytucji demokratycznych w Polsce. Zarządzanie w samorządach terytorialnych*. Warszawa: Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, s. 132–139.
- (2008). *Formy publicznoprawne współdziałania jednostek samorządu terytorialnego*.
- (2012). „Statuty związków międzygminnych – uwarunkowania prawne a praktyka”. W: Dolnicki, B. *Formy współdziałania jednostek samorządu terytorialnego*. Warszawa, s. 298–337.
- Olech, A. i P. Sobiesiak-Penszko (2013). „Idea powstania i rozwoju Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa. Aktualności i perspektywy. Kultura Polityka. Pamięć Instytucjonalna”. W: *Partycypacja publiczna w Polsce. Diagnoza i rekomendacje. Analizy i opinie* Numer specjalny 3.
- ONZ (1991). *Report of the United Nations conference on environment and development*. report. ONZ. DOI: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1.htm>.
- Otto-Zimmermann, K. (2012). *Embarking on Global Governance: Thoughts on the inclusion of local*. ICLEI Paper. SDG. DOI: http://www.stakeholderforum.org/fileadmin/files/ICLEI_Global_Governance_Local_Govt_Zimmerman.pdf.

- Paavola, J., A. Gouldson i T. Kluvánková-Oravská (2009). „Interplay of actors, scales, frameworks and regimes in the governance of biodiversity”. W: *Environmental Policy and Governance* 19, s. 148–158.
- Palmisano, G. O. i in. (2016). „Local Action Groups and Rural Sustainable Development. A spatial multiple criteria approach for efficient territorial planning”. W: *Land Use Policy* 59.31, s. 12–26.
- Palzer, A. i H. M. Henning (2014). „A comprehensive model for the German electricity and heat sector in a future energy system with a dominant contribution from renewable energy technologies – PartII: Results”. W: *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 30, s. 1019–1034.
- Pašakarnis, G., D. Morley i V. Malienė (2013). „Rural development and challenges establishing sustainable land Eastern European countries use in Eastern European Countries”. W: *Land Use Policy* 30, s. 703–710.
- Pawłowski, A. (2007). „Bariery we wdrażaniu rozwoju zrównoważonego – spojrzenie ekofilozofa”. W: *Problemy ekorozwoju – Problems of Sustainable Development* 2.1, s. 59–65.
- Pawłowski, A. i L. Pawłowski (2008). „Zrównoważony rozwój we współczesnej cywilizacji. Część 1: Środowisko a zrównoważony rozwój”. W: *Problemy Ekorozwoju* 3.1, s. 53–65.
- Pezzey, J. (1989). *Economic analysis of sustainable growth and sustainable development*. Environment Department Working Paper 15. The World Bank. Washington.
- Pieter, J. (1975). *Zarys metodologii pracy naukowej*. PWN, Warszawa.
- Pilch, T. i T. Bauman (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Płachciak, A. (2011). „Geneza idei rozwoju zrównoważonego”. W: *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ekonomia* 17.214, s. 231–248.
- Pope, J., D. Annandale i A. A. Morrison-Saunders (2004). „Conceptualising sustainability assessment”. W: *Environmental Impact Assessment Review* 24, s. 595–616.
- Poskrobko, B. (1998). *Zarządzanie środowiskiem*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Poskrobko, B. i T. Poskrobko (2012). *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

- Potyrała, K., K. Czerwiec i in. (2016). „Owady i ich rola w przyrodzie - kształtowanie wiedzy i postaw uczniów”. W: *Aura Ochrona Środowiska, Dodatek Ekologiczny dla szkół* 264 10, s. 8.
- Potyrała, K. i L. Tuszyńska (2016). „Animatory lokalni jako nowa ścieżka rozwoju zawodowego nauczycieli przyrodników”. W: *Czasopisma UKSW Forum Pedagogiczne* 2.2, s. 107–119.
- Potyrała, K. i A. Walosik (2011). *Edukacja przyrodnicza wobec wyzwań współczesności*. Krzeszowice: Kubajak.
- Prałat, H. (2002). „Organizacje i związki lokalne jako katalizatory rozwiązywania problemów na styku park narodowy – społeczność lokalna”. W: *Samorzady i ich stowarzyszenia w ochronie parków narodowych*. Mosina.
- Provalis Research, red. (2009). *QDA Miner 2009. User's Guide*. URL: <https://www.provalisresearch.com/Documents/QDAMiner32.pdf>.
- Rachwał, M. (2012). „Formy współdziałania jednostek samorządu terytorialnego na przykładzie Hiszpanii – analiza obowiązujących regulacji prawnych”. W: Dolnicki, B. *Formy współdziałania jednostek samorządu terytorialnego*. Warszawa, s. 375–389.
- Rafa, K. (2012). „Współdziałanie jednostek samorządu terytorialnego wobec wyzwań otoczenia”. W: *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu* 3, s. 87–103. DOI: http://www.wydawnictwo.wsb.pl/sites/www.wydawnictwo.wsb.pl/files/czasopisma-tresc/szif_nr3_druk.pdf#page=87.
- Raichvarg, D., K. Potyrała i E. Di Scala (2015). *Teatr naukowy, czyli publiczny dyskurs z nauką i popularyzacja wiedzy*. Kraków: Libron.
- Roseland, M. (2000). „Increasing world consumption of beef as a driver of regional and global change: A call for policy action based on evidence from Queensland (Australia), Colombia and Brazil”. W: *Progress in Planning* 54, s. 73–132.
- Schneider, M. i in. (2003). „Building consensual institutions: networks and the National Estuary Program”. W: *American Journal of Political Science* 47.1, s. 143–158.
- Schwartz, M. i Ch. Schwartz (1955). „Problems in Participant Observation”. W: *American Journal of Sociology* 4.
- Shaw, P. J. i S. J. Maynard (2008). „The potential of financial incentives to enhance householders kerbside recycling behavior”. W: *Waste Management* 28.10, s. 1732–1741.

- Silverman, D. (2007). *Interpretacja danych jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- (2008). *Prowadzenie badań jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Skowroński, A. (2006). „Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego”. W: *Problemy Ekorozwoju* 1.2, 47–57].
- Stanny, M. (2011). „Zróżnicowanie przestrzenne poziomu komponentów zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich Zielonych Płuc Polski”. W: Bałtomiuk, A. *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, s. 41–59.
- Stec-Rusiecka, J. i A. Sobkowiak (2013). „Good practices in the field of eco-innovation in the podkarpackie province”. W: *Humanities and Social Sciences* 20.4, s. 169–183.
- Strange, T. i A. Bayley (2008). *Sustainable Development: Linking economy, society, environment*. Insight. OECD. DOI: <https://www.oecd.org/insights/41773991.pdf>.
- Theiss, M. (2012). „Różne światy lokalnego obywatelstwa społecznego? O zróżnicowaniach gminnej polityki społecznej w Polsce”. W: *Studia Polityczne* 30, s. 1–30.
- TNS (2014). *Raport TNS Polska dla Ministerstwa Środowiska. Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*. Badanie trackingowe - pomiar: październik 2014 15. The World Bank, s. 1–94.
- Tuszyńska, L. (2006). „Programy edukacji środowiskowej w kształtowaniu poglądów i postaw społeczności lokalnych”. W: *Edukacja środowiskowa dla społeczności lokalnej*. Wyed. D. Cichy. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Instytut Badań Edukacyjnych, Komitet Naukowy „Człowiek i Środowisko” PAN, s. 197–206.
- (2010). „Strategia Edukacji dla Zrównoważonego rozwoju i jej realizacja w polskiej szkole”. W: *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy, Wydział Biologii*. Wyed. L. Tuszyńska. Warszawa: Pracownia Dydaktyki Biologii, Uniwersytet Warszawski, s. 30–42.
- (2013). „Environmental protection in the awareness of residents of local communities in Poland”. W: *Journal of Ecology and Health* 17.1, s. 3–10.
- (2015). „Nauki o środowisku przyrodniczym”. W: A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska i L. Tuszyńska. *Edukacja środowiskowa w kształceniu nauczycieli perspektywie praktycznej*.

- Tuziak, A. (2008). „Aktywność innowacyjna władz lokalnych jako warunek zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich”. W: H. Podedworna, P. Ruszkowski. *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce*.
- Ustawa z dnia 11 lipca 2011 roku o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2011 Nr 152, poz. 897). (2015).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 Nr 80 poz. 717). (2015).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o zmianie ustawy utrzymani czystości i porządku w gminach oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r. poz. 87). (2015).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 1998 Nr 162 poz. 1126). (2015).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. 2015 poz. 1515, z dnia 1 października 2015 roku). (2015).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dz.U. 1990 Nr 16 poz. 95, z późn. zm.). (2015).
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o zmianie ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015 poz. 1936). (2015).
- Waniewska-Bobin, M. (2013). *Europejskie modele samorządu terytorialnego*. Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 63–84.
- Warner, M. E. (2006). „Market-Based Governance and the Challenge for Rural Governments: U.S. Trends. Social Policy and Administration”. W: *An International Journal of Policy and Research* 40.6, s. 612–631.
- Warner, M. E. i A. Hefetz (2003). „Rural-Urban Differences in Privatization: Limits to the Competitive State”. W: *Environment and Planning C: Government and Policy* 21.5, s. 703–718.
- Wibeck, V. i in. (2006). „Communicative Aspects of Environmental Management by Objectives: Examples from the Swedish Context”. W: *Environmental Management* 37.4, s. 461–469.
- Wikipedia, red. (2016). *Alain Delcamp*. Wikipedia. URL: fr.wikipedia.org/wiki/Alain_Delcamp.

- Wilson, D. C. i in. (2012). „Comparative analysis of solid waste management in 20 cities”. W: *Waste Management and Research* 30.3, s. 237–254.
- Wüstenhagen, R., M. Wolsink i M. J. Bürer (2007). „Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept”. W: *Energy Polic* 25.6, s. 2683–2691.
- Zacharko, L. (2012). „Nowe formy współdziałania międzygminnego w modelu francuskim”. W: Dolnicki, B. *Formy współdziałania jednostek samorządu terytorialnego*. Warszawa, s. 264–26.
- Zaufal, T. (1987). „O potrzebach kodeksu ekorozwoju”. W: *Aura* 12, s. 27.
- Zelditch, M. (1962). „Some methodological problems of the field studies”. W: *American Journal of Sociology* 67.5, s. 566–576.

Spis rycin

3.1	Wykaz 35 komunalnych związków gmin zrzeszonych w Ogólnopolskim Stowarzyszeniu Komunalnych Związków Gmin (OSKZG), (https://www.worldmap.pl/polska/).	30
5.1	Liczba komunalnych związków gmin zarejestrowanych w latach 1990-2015 (opracowanie własne na podstawie danych z dnia 30.06.2017 r. ze strony: https://bip.mswia.gov.pl/download/4/29304/WYKAZZWIAZKOWMIEDZYGMINNYCH.pdf).	40
5.2	Okres przynależności badanej gminy do związku gmin.	44
5.3	Źródła wsparcia projektów środowiskowych na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych	45
5.4	Zależność wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE) w budynkach mieszkalnych w gminie (P5.5) od przyznanych funduszy zagranicznych i krajowych (P9.6) ($\chi^2 = 6,857$; $p < 0,05$)	46
5.5	Zależność rozwoju infrastruktury środowiskowej (P5.1) od przyznanych środków z funduszy zagranicznych i krajowych w ramach projektów dotyczących gospodarki odpadami komunalnymi (P9.1) ($\chi^2 = 6,393$; $p < 0,05$)	47
5.6	Zależność rozwoju infrastruktury środowiskowej (P5.1) od przyznanych środków z funduszy zagranicznych i krajowych w ramach projektów edukacyjnych na rzecz środowiska przyrodniczego (P9.10) ($\chi^2 = 10,364$; $p < 0,05$)	47
5.7	Działania związku gmin a czas przynależności gminy do związku	51

5.8	Skuteczność działań w związku gmin na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego a czas przynależności gminy do związku . . .	52
5.9	Potrzeby działań w celu poprawy stanu środowiska przyrodniczego w gminach	53
5.10	Tematy projektów, które angażowały mieszkańców gminy a dotyczyły wybranych działań prośrodowiskowych	59
5.11	Zależność pomiędzy zaangażowaniem mieszkańców badanych gmin w projekty dotyczące wykorzystania OZE (P11.3) a poprawą jakości powietrza (P5.6) ($\chi^2 = 8,591, p < 0.05$)	60
6.1	Kombinacja liniowa indeksów zrównoważonego rozwoju środowiskowych, gospodarczych i społecznych na terenie 13 gmin włoskich (Palmisano i in. 2016 http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.08.002) .	62
7.1	Mapa pojęcia komunalny związek gmin (opracowanie własne)	79

Spis tabel

2.1	Hipotezy szczegółowe	20
3.1	Zakres czasowy i praktyczny danych zebranych różnymi metodami	22
3.2	Wykaz związków, które wybrano do badań (opracowanie własne na podstawie https://bip.mswia.gov.pl/download/4/29304/WYKAZZWIAZKOWMIEDZYGMINNYCH.pdf)	26
4.1	Pole semantyczne pojęcia <i>związek gmin</i> (opracowanie własne)	35
4.2	Wyniki analizy wywiadów pogłębionych (opracowanie własne)	37
4.3	Wybrane cytaty respondentów dwóch związków gmin w kontekście postawionych celów badawczych (opracowanie własne)	38
5.1	Źródła finansowania projektów realizowanych w ramach związków gmin	45
5.2	Ocena sytuacji i działań realizowanych przez badane gminy na podstawie badań ilościowych (%)	49
5.3	Obszary działań gmin (%)	50
5.4	Bezpośrednie cytaty respondentów na temat korzyści w funkcjonowaniu związków gmin	56

Załącznik 1 – Wykaz działających związków gmin z uwzględnieniem badanych działań na rzecz środowiska (opracowanie własne na podstawie danych z dnia 30.06.2017r. (<https://bip.mswia.gov.pl/download/4/29304/WYKAZZWIĄZKOWMIĘDZYGMINNYCH.pdf>))

Lp.	Nazwa związku i jego siedziba	l. gmin w związku	rok rejestracji	gospodarka odpadami	gospodarka wodno-ściekowa	ochrona powietrza, niska emisja, OZE	edukacja środowiska w/wa
1	Związek Komunalny Gmin z siedzibą w Kleszczowie (woj. łódzkie)	5	1991	x	x		x
2	Związek Gmin Bieszczadzkich z siedzibą w Lesku (woj. podkarpackie)	7	1991			x	
3*	Związek Międzygminny ds. Ekologii z siedzibą w Żywcu (woj. śląskie)	11	1991		x		
4	Związek Gmin Krajny z siedzibą w Złotowie (woj. wielkopolskie)	6	1991	x	x		
5	Wałbrzyski Związek Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Wałbrzychu (woj. dolnośląskie)	9	1991		x		
6	Związek Gmin Ziemi Nowomiejskiej z siedzibą w Nowym Mieście Lubawskim (woj. warmińsko-mazurskie)	6	1991	x			
7	Międzygminny Związek Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim (woj. śląskie)	7	1991		x		
8*	Związek Międzygminny „Gospodarka Komunalna” z siedzibą w Chrzanowie (woj. małopolskie)	3	1991	x	x		x
9	Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji Wiejskich z siedzibą we Wschowie (woj. lubuskie)	9	1991		x		
10	Związek Komunalny z siedzibą w Brwinowie (woj. mazowieckie)	6	1991	x			
11*	Związek Gmin Wyspy Wolin z siedzibą w Międzyzdrojach (woj. zachodniopomorskie)	3	1991		x	x	

12	Związek Gmin Ziemi Zgorzeleckiej z siedzibą w Zgorzelcu (woj. dolnośląskie)	9	1991	x	x	x	
13	Związek Międzygminny Zatoki Puckiej z siedzibą w Pucku (woj. pomorskie)	4	1991	x			
14	Komunalny Związek Ciepłownictwa „Ponidzie” w Busku-Zdroju (woj. świętokrzyskie)	2	1991			x	
15*	Komunalny Związek „Dolina Redy i Chylonki” z siedzibą w Gdyni (woj. pomorskie)	8	1991	x	x		x
16*	Związek Gmin Ziemi Kujawskiej z siedzibą w Aleksandrowie Kujawskim (woj. kujawsko-pomorskie)	9	1991	x			
17*	Związek Międzygminny „UTRATA” z siedzibą w Pruszkowie (woj. mazowieckie)	5	1991	x	x		x
18	Międzygminny Związek Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Strzelcach Wielkich (woj. wielkopolskie)	4	1991		x		
19	Związek Komunalny Gmin d/s Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Częstochowie (woj. śląskie)	10	1991		x		
20	Związek Gmin „Kwisa” z siedzibą w Lubaniu (woj. dolnośląskie)	14	1992		x	x	x
21	Międzygminny Związek Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Kielcach (woj. świętokrzyskie)	4	1992		x		
22*	Związek Gmin Karkonoskich z siedzibą w Bukowcu (woj. dolnośląskie)	6	1992	x	x		x
23	Związek Komunalny do Eksploatacji Sieci Centralnego Wodociągu Żuławskiego z siedzibą w Nowym Stawie (woj. pomorskie)	9	1992		x		
24	Związek Międzygminny Do Spraw Gazyfikacji, Rozwoju Terenów Wiejskich i Ochrony Środowiska z siedzibą w Proszowicach (woj. świętokrzyskie)	23	1992	x	x	x	x
25	Związek Komunalny „Wodociąg Lisowice” z siedzibą w Proszowicach (woj. dolnośląskie)	3	1992		x		x
26*	Związek Miast i Gmin Dorzecza Parsęty z siedzibą w Karlinie (woj. zachodniopomorskie)	22	1992		x	x	x
27	Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji Wiejskich z siedzibą w Węgrowie (woj. mazowieckie)	11	1992		x		

28*	Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Koninie (woj. wielkopolskie)	12	1992	x	x		x
29	Samorządowy Chorzowsko-Świętochowski Związek Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Chorzowie (woj. śląskie)	2	1992		x		
30	Związek Gmin Mazurskich „JURAND” z siedzibą w Szczytnie (woj. warmińsko-mazurskie)	8	1993	x	x		
31	Związek Gmin Regionu Poddębickiego z siedzibą w Poddębicach (woj. łódzkie)	5	1993	x	x	x	
32	Związek Gmin Północno-Wschodnich „Szelment” z siedzibą w Suwałkach (woj. podlaskie)	5	1993	x	x		
33	Komunalny Związek Wodno-Ściekowy z siedzibą w Brzegu (woj. opolskie)	3	1993		x		
34	Związek Gmin Jeziora Rożnowskiego z siedzibą w Gródku n/Dunajcem (woj. małopolskie)	4	1993		x	x	
35	Związek Gmin Regionu Kutnowskiego z siedzibą w Kutnie (woj. łódzkie)	15	1993	x	x		x
36	Związek Gmin Gorzowskich z siedzibą w Dąbroszynie (woj. lubuskie)	8	1993	x		x	
37	Związek Gmin Miasteczkich z siedzibą w Miastku (woj. pomorskie)	2	1993	x		x	
38	Związek Gmin Aqua Silesia z siedzibą w Głogówku (woj. opolskie)	5	1993		x		
39	Związek Międzygminny „Nida 2000” z siedzibą w Starym Korczynie (woj. świętokrzyskie)	6	1993		x		
40	Związek Gmin „Barcja” z siedzibą w Kętrzynie (woj. warmińsko-mazurskie)	6	1993	x			
41	Komunalny Związek Celowy Gmin Pomorza Zachodniego „POMERANIA” z siedzibą w Szczecinie (woj. zachodniopomorskie)	9	1993	x			
42	Związek Gmin Nadnerzańskich z siedzibą w Poddębicach (woj. łódzkie)	8	1993		x		
43	Związek Gmin „PROKADO” z siedzibą w Prószkowie (woj. opolskie)	4	1993		x		

44	Związek Gmin „Bychowo” z siedzibą w Prusicach (woj. dolnośląskie)	7	1994			x		
45	Związek Komunalny z siedzibą w Konstantynowie Łódzkim (woj. łódzkie)	6	1994			x		
46	Związek Gmin Regionu Płockiego z siedzibą w Płocku (woj. mazowieckie)	18	1994		x	x		
47	Międzywojewódzki Komunalny Związek Gmin d/s Gazyfikacji z siedzibą w Strykowie (woj. łódzkie)	5	1994				x	
48*	Ekologiczny Związek Gmin Dorzecza Koprzywianki z siedzibą w Baćkowicach (woj. świętokrzyskie)	14	1994		x	x		
49	Związek Gmin Dorzecza Brdy z siedzibą w Bydgoszcy (woj. kujawsko-pomorskie)	16	1994			x	x	
50*	Związek Gmin Zagłębia Miedziowego z siedzibą w Polkowicach (woj. dolnośląskie)	8	1994		x			x
51	Związek Gmin Ziemi Gorlickiej z siedzibą w Gorlicach (woj. małopolskie)	8	1994				x	
52	Związek Gmin Dolnego Dorzecza Rzeki Raby z siedzibą w Gdowie (woj. małopolskie)	8	1994		x	x		
53*	Związek Gmin Dorzecza Górnej Raby i Krakowa z siedzibą w Mszanie Dolnej (woj. małopolskie)	10	1994		x	x		x
54	Związek Gmin Ziemi Ostrzeszowskiej z siedzibą w Ostrzeszowie (woj. wielkopolskie)	7	1995		x			
55	Związek Komunalny Paprotnia w Paprotni (woj. mazowieckie)	3	1995			x		
56	Związek Gmin Dolna Mała Panew z siedzibą w Turawie (woj. opolskie)	7	1995		x			
57	Związek Komunalny Gmin Wieprz, Zator i Babice ds. Budowy Oczyszczalni Ścieków i Kolektorów z siedzibą w Zatorze (woj. świętokrzyskie)	3	1995		x	x	x	
58	Związek Gmin Nad Iłżanką z siedzibą w Iłży (woj. mazowieckie)	4	1995			x		
59	Związek Komunalny Gmin z siedzibą w Bełżycach (woj. lubelskie)	6	1995			x		

60	Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji Wiejskich z siedzibą w Woli Rzędzyńskiej (woj. małopolskie)	5	1995			x		
61*	Związek Gmin Regionu Ostródzko-Iławskiego „Czyste Środowisko” z siedzibą w Ostródzie (woj. warmińsko-mazurskie)	19	1995	x				
62	Międzygminny Związek Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Łomży (woj. podlaskie)	19	1996			x		
63	Związek Międzygminny Gmin Żabno i Lisia Góra ds. zaopatrzenia wsi w wodę z siedzibą w Lisiej Górze (woj. małopolskie)	2	1996			x		
64	Związek Gmin „Kumiałka – Biebrza” z siedzibą w Korycinie (woj. podlaskie)	2	1996	x				x
65	Związek Gmin Zlewni Jeziora Gopło z siedzibą w Kruszwicy (woj. kujawsko-pomorskie)	8	1996			x		x
66	Związek Gmin „Jeziorak” z siedzibą w Iławie (woj. warmińsko-mazurskie)	5	1996			x		
67*	Związek Gmin Ziemi Makowskiej z siedzibą w Makowie Mazowieckim (woj. mazowieckie)	10	1996				x	x
68*	Ekologiczny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi „EKOGOK” z siedzibą we wsi Gać (woj. dolnośląskie)	5	1996	x		x		x
69	Związek Komunalny Gmin Do Spraw Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Brzesku (woj. małopolskie)	4	1997			x		
70	Związek Komunalny „Nieskażone Środowisko” z siedzibą w Łosicach (woj. mazowieckie)	6	1997	x				
71	Związek Gmin Radomka z siedzibą w Przytyku (woj. mazowieckie)	6	1997			x		
72	Warmiński Związek Gmin z siedzibą w Olsztynie (woj. warmińsko-mazurskie)	9	1997	x			x	
73	Związek Gmin Bolesław i Mędrzechów z siedzibą z siedzibą w Mędrzechowie (woj. małopolskie)	2	1997			x		
74	Związek Gmin EKOWOD” z siedzibą w Bartoszycach (woj. warmińsko-mazurskie)	4	1997			x		
75*	Celowy Związek Gmin CZG-12 z siedzibą w Długoszynie (woj. lubuskie)	15	1997	x				

76*	Związek Gmin Dorzecza Wisłoki z siedzibą w Jaśle (woj. podkarpackie)	17	1997	x	x	x	x	x
77*	Związek Gmin Kcynia, Nakło, Szubin z siedzibą w Nakle nad Notecią (woj. kujawsko-pomorskie)	3	1998	x				
78*	Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina” z siedzibą w Kaliszu (woj. wielkopolskie)	22	1998	x				x
79	Ekologiczny Związek Gmin „Działdowszczyzna” z siedzibą w Działdowie (woj. warmińsko-mazurskie)	12	1998	x			x	x
80	Związek Miast i Gmin Zlewni Wdy z siedzibą w Czarnej Wodzie (woj. pomorskie)	10	1998			x		
81	Związek Gmin „Izta” z siedzibą w Tarnowie Opolskim (woj. opolskie)	2	1998			x		
82	Związek Gmin Dorzecza Górnej Skawy - Świnna Poręba z siedzibą w Suchej Beskidzkiej (woj. małopolskie)	4	1998	x				x
83	Międzygminny Związek Komunalny z siedzibą w Parczewie (woj. lubelskie)	12	1998			x		x
84*	Związek Międzygminny „Strefa usług komunalnych” w m. Kraśniku (woj. lubelskie)	8	1999	x				
85	Międzygminny Związek Komunalny z siedzibą w Trzebiezowie (woj. lubelskie)	5	1999	x				
86*	Związek Międzygminny Odra-Warta z siedzibą w Słubicach (woj. lubuskie)	8	1999	x		x		x
87	Związek Międzygminny Inwestkom z siedzibą w Skarbmierzu Osiedle (woj. opolskie)	2	1999	x		x		
88*	Związek Celowy Gmin MG – 6 z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim (woj. lubuskie)	6	1999	x		x		x
89	Związek Gmin Ińskiego Parku Krajobrazowego z siedzibą w Węgorzynie (woj. zachodniopomorskie)	4	2000				x	
90	Związek Międzygminny „Ekologia” z siedzibą w Jędrzejowie (woj. świętokrzyskie)	9	2000	x				
91*	Związek Komunalny Gmin Ziemi Chełmskiej z siedzibą w m. Chełmie (woj. lubelskie)	23	2000	x				

92	Związek Gmin Powiatu Radomszczańskiego z siedzibą w Gidlach (woj. łódzkie)	12	2000			x	x	x
93	Związek Gmin Dorzecz Widel Rzek Dunajec i Poprad z siedzibą w Rytrze (woj. małopolskie)	3	2000	x		x	x	
94	Związek Międzygminny Gmin Dorzecz Rzeki Raduni z siedzibą w Kartuzach (woj. pomorskie)	7	2000	x		x		
95	Zamojsko-Roztoczański Związek Gmin z siedzibą w Zamościu (woj. lubelskie)	10	2000	x		x	x	
96	Ekologiczny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi z siedzibą w Rzędowie (woj. świętokrzyskie)	7	2000	x				
97	Związek Międzygminny „Warszawski Związek Wodociągów i Kanalizacji” z siedzibą w Warszawie (woj. mazowieckie)	15	2000			x		
98*	Związek Międzygminny „Obra” z siedzibą w Berzynie (woj. wielkopolskie)	3	2000	x				x
99	Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka” z siedzibą w Murowanej Goślinie (woj. wielkopolskie)	6	2000			x		
100	Związek Gmin Wód Granicznych Rzeki Czarna Orawa z siedzibą w Jablonce (woj. małopolskie)	4	2001	x		x		
101	Związek Gmin Zlewni Rzeki Biała z siedzibą w Gromniku (woj. małopolskie)	3	2001	x		x		
102	Związek Gmin Rypińskich z siedzibą w Rypinie (woj. kujawsko-pomorskie)	6	2001	x				
103	Związek Międzygminny Panki-Przystajń ds. ochrony wód z siedzibą w Pankach (woj. śląskie)	2	2001			x		
104	Związek Gmin Ziemi Hrubieszowskiej z siedzibą w Hrubieszowie (woj. lubelskie)	8	2001	x		x		
105	Związek Komunalny Gmin Powiatu Radzyńskiego z siedzibą w Radzyniu Podlaskim (woj. lubelskie)	16	2001	x				
106*	Związek Komunalny Biebrza z siedzibą w Zabelu, Gmina Jaświły (woj. podlaskie)	17	2001	x			x	
107	Związek Międzygminny „Kampinos” z siedzibą w Kampinosie (woj. mazowieckie)	6	2001	x		x	x	

108	Związek Gmin Zlewni Jeziora Miedwie z siedzibą w Stargardzie Szczecińskim (woj. zachodniopomorskie)	6	2001			x		
109	Związek Gmin Trzebiatów – Rewal z siedzibą w Trzebiatowie (woj. zachodniopomorskie)	2	2001	x				
110	Związek Gmin Ziemi Przeworskiej z siedzibą w Zarzeczcu (woj. podkarpackie)	11	2001	x		x		
111	Związek Gmin Ziemi Kozienickiej z siedzibą w Kozienicach (woj. mazowieckie)	7	2001	x				
112	Związek Gmin „Czyste Środowisko” z siedzibą w Wasilkowie (woj. podlaskie)	4	2001	x				x
113*	Związek Gmin Dolnego Sanu z siedzibą w Stalowej Woli (woj. podkarpackie)	11	2002			x		
114	Związek Gmin Powiatu Dzierżoniowskiego „ZGPD-7” z siedzibą w Dzierżoniowie (woj. dolnośląskie)	3	2002	x				x
115	Związek Gmin Powidzkiego Parku Krajobrazowego z siedzibą w Powidzu (woj. wielkopolskie)	7	2002			x	x	x
116	Związek Międzygminny Gospodarka Odpadami Stałymi – Czysta Gmina z siedzibą w Szamotułach (woj. wielkopolskie)	6	2002	x				
117*	Łużycki Związek Gmin z siedzibą w Żarach (woj. lubuskie)	15	2002	x		x		
118	Związek Gmin Powiatu Kieleckiego w Zlewni Górnej Nidy z siedzibą w Morawicy (woj. świętokrzyskie)	8	2002	x		x		
119	Związek Gmin Ziemi Lubaczowskiej z siedzibą w m. Lubaczów (woj. podkarpackie)	8	2002	x		x		
120*	Celowy Związek Gmin R-XXI z siedzibą w Nowogardzie (woj. zachodniopomorskie)	27	2002	x				
121	Związek Gmin Dolnej Odry z siedzibą w Chojnie (woj. zachodniopomorskie)	18	2003	x		x	x	
122	Międzygminny Związek Zaopatrzenia w Wodę Gmin Radomyśl Wielki i Wadowice Górne z siedzibą w Woli Wadowskiej (woj. lubuskie)	2	2003			x		
123	Związek Gmin Zlewni Jeziora Drużno i Zalewu Wiślanego z siedzibą w Elblągu (woj. warmińsko-mazurskie)	7	2003			x		

124	Związek Gmin Dorzecza Łęgu z siedzibą w Gorzycach (woj. podkarpackie)	6	2003			x		
125	Turystyczny Związek Gmin z siedzibą w Lubniewicach (woj. lubuskie)	6	2003				x	
126	Związek Międzygminny „Gospodarka komunalna” z siedzibą w Etku (woj. warmińsko-mazurskie)	12	2004	x				x
127	Związek Gmin Nadobrzeńskich z siedzibą w Borku Wielkopolskim (woj. wielkopolskie)	28	2004			x		
128*	Związek Gmin Zlewni Górnej Baryczy z siedzibą w Krotoszynie (woj. wielkopolskie)	17	2004	x				
129	Związek Gmin Zalewu Zegrzyńskiego z siedzibą w Legionowie (woj. mazowieckie)	7	2004			x		
130	Związek Komunalny Gmin Ziemi Lubartowskiej z siedzibą w m. Lubartów (woj. lubelskie)	6	2004	x				
131	Związek Międzygminny „Centrum Zagospodarowania Odpadów – SELEKT” z siedzibą w Czempiniu (woj. wielkopolskie)	20	2004	x				
132	Mazurski Związek Międzygminny – Gospodarka Odpadami z siedzibą w m. Giżycko (woj. warmińsko-mazurskie)	12	2004	x				
133	Związek Międzygminny Ślęza-Oława z siedzibą w Świętej Katarzynie (woj. dolnośląskie)	8	2004	x		x		x
134	Międzygminny Związek Celowy z siedzibą we Włodawie (woj. lubelskie)	7	2004	x			x	
135*	Celowy Związek Gmin „PROEKOB” z siedzibą w Bełżcach (woj. lubelskie)	15	2004	x				
136	Związek Gmin „Czyste Mazury” z siedzibą w m. Mrągowo (woj. warmińsko-mazurskie)	8	2004	x				
137	Związek Międzygminny „Ziemia Leżajska” z siedzibą w m. Leżajsk (woj. podkarpackie)	5	2005	x		x		
138	Międzygminny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi „ODRA-NYSA-BÓBR” z siedzibą w Krośnie Odrzańskim (woj. kujawsko-pomorskie)	5	2005	x				
139	Kujawsko-Patucki Związek Miast i Gmin z siedzibą w Inowrocławiu (woj. kujawsko-pomorskie)	11	2005	x		x		

140	Związek Gmin Zlewni Rzeki Bystrzycy z siedzibą w Świdnicy (woj. dolnośląskie)	8	2005	x	x		
141	Związek Gmin Dorzecza Troi z siedzibą w Kietrzcu (woj. opolskie)	3	2006	x	x		
142	Związek Gmin Doliny Wielopolki i Tuszynki z siedzibą w Ropczycach (woj. podkarpackie)	5	2006	x	x		
143	Związek Gmin Regionu Puszczy Białowieskiej z siedzibą w m. Bielsk Podlaski (woj. podlaskie)	26	2007	x	x		
144	Związek Międzygminny „Czysty Region” z siedzibą w Kędzierzynie-Koźlu (woj. opolskie)	15	2008	x			x
145	Związek Międzygminny „Bóbr” z siedzibą w m. Bolestawiec (woj. dolnośląskie)	2	2008		x		
146	Związek Miast i Gmin Pojezierza Drawskiego z siedzibą w Złotocięcu (woj. zachodniopomorskie)	10	2009	x	x		
147	Związek Międzygminny „Bzura” z siedzibą w Łowiczu (woj. łódzkie)	20	2009	x			
148	Międzygminny Związek Regionu Ciechanowskiego z siedzibą w Ciechanowie (woj. mazowieckie)	27	2009	X			
149	Związek Gmin do spraw Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Dąbrowie Tarnowskiej (woj. małopolskie)	3	2010		x		
150	Gospodarka Odpadami Aglomeracji Poznańskiej z siedzibą w Poznaniu (woj. wielkopolskie)	10	2010	X			
151	Związek Międzygminny „EKO-PRZYSZŁOŚĆ” z siedzibą w Nowej Soli (m.)(woj. lubuskie)	13	2012	X			x
152	Związek Gmin Wierzyca z siedzibą w Starogardzie Gdańskim (woj. pomorskie)	20	2012	X			x
153	Związek Międzygminny „Piłski Region Gospodarki Odpadami Komunalnymi” z siedzibą w Pile (woj. wielkopolskie)	14	2012	X			
154	Komunalny Związek Gmin Regionu Leszczyńskiego z siedzibą w Lesznie (woj. wielkopolskie)	18	2012	X			
155	Związek Komunalny Gmin Powiatu Chełmińskiego z siedzibą w Stolinie (woj. kujawsko-pomorskie)	6	2012	X			

156	Celowy Związek Gmin SGO5 z siedzibą w Starym Kurowie (woj. lubuskie)	5	2012	X			X
157	Kętrzyński Związek Międzygminny – Gospodarka Odpadami z siedzibą w Kętrzynie (woj. warmińsko-mazurskie)	5	2012	X			
158	„EKO SIÓDEMKA” z siedzibą w Krotoszynie (woj. wielkopolskie)	7	2013	X			
159	„Natura” z siedzibą w Grójcu (woj. mazowieckie)	11	2013	X			
160	Komunalny Związek Gmin CONGREGATOR z siedzibą w Lwówku (woj. wielkopolskie)	4	2013	X			
161	Związek Komunalny Gmin - Oczyszczalnia Ścieków Ożarówice z siedzibą w Ożarówicach (woj. śląskie)	2	2014			X	

*- związki, które należą do Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Komunalnych Związków Gmin (OSKZG)

Załącznik 2 – Wykaz 35 związków należących do Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Komunalnych Związków Gmin (OSKZG)

Lp.	Nazwa związku i jego siedziba	I. gmin w związku	rok rejestracji związku
1	Związek Międzygminny ds. Ekologii z siedzibą w Żywcu (woj. śląskie)	11	1991
2	Związek Międzygminny „Gospodarka Komunalna” z siedzibą w Chrzanowie (woj. małopolskie)	3	1991
3	Związek Gmin Wyspy Wolin z siedzibą w Międzyzdrojach (woj. zachodniopomorskie)	3 (powtórki)**	1991
4	Komunalny Związek „Dolina Redy i Chylonki” z siedzibą w Gdyni (woj. pomorskie)	8	1991
5	Związek Gmin Ziemi Kujawskiej z siedzibą w Aleksandrowie Kujawskim (woj. kujawsko-pomorskie)	9	1991
6	Związek Gmin Karkonoskich z siedzibą w Bukowcu (woj. dolnośląskie)	6	1992
7	Związek Miast i Gmin Dorzecza Parsęty z siedzibą w Karlinie (woj. zachodniopomorskie)	22	1992
8	Ekologiczny Związek Gmin Dorzecza Koprzywianki z siedzibą w Baćkowicach (woj. świętokrzyskie)	14	1994
9	Związek Gmin Zagłębia Miedziowego z siedzibą w Polkowicach (woj. dolnośląskie)	8	1994
10	Związek Gmin Dorzecza Górnej Raby i Krakowa z siedzibą w Mszanie Dolnej (woj. małopolskie)	13	1994
11	Związek Gmin Regionu Ostródzko-Iławskiego „Czyste Środowisko” z siedzibą w Ostródzie (woj. warmińsko-mazurskie)	19	1995
12	Ekologiczny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi „EKOGOK” z siedzibą we wsi Gać (woj. dolnośląskie)	4	1996
13	Celowy Związek Gmin CZG-12 z siedzibą w Długoszynie (woj. lubuskie)	15	1997

14	Związek Gmin Dorzecza Wisłoki z siedzibą w Jaśle (woj. podkarpackie)	22	1997
15	Związek Gmin Kcynia, Nakło, Szubin z siedzibą w Nakle nad Notecią (woj. kujawsko-pomorskie)	3	1998
16	Związek Komunalny Gmin „Czyste Miasto, Czysta Gmina” z siedzibą w Kaliszu (woj. wielkopolskie)	22 (4 powtórzenia)**	1998
17	Związek Międzygminny „Strefa usług komunalnych” w m. Kraśniku (woj. lubelskie)	7	1999
18	Związek Międzygminny Odra-Warta z siedzibą w Słubicach (woj. lubuskie)	8	1999
19	Związek Celowy Gmin MG – 6 z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim (woj. lubuskie)	6	1999
20	Związek Komunalny Gmin Ziemi Chełmskiej z siedzibą w m. Chełmie (woj. lubelskie)	23	2000
21	Związek Międzygminny „Obra” z siedzibą w Berzynie (woj. wielkopolskie)	3	2000
22	Związek Gmin Dolnego Sanu z siedzibą w Stalowej Woli (woj. podkarpackie)	11	2002
23	Łużycki Związek Gmin z siedzibą w Żarach (woj. lubuskie)	15	2002
24	Celowy Związek Gmin R-XXI z siedzibą w Nowogardzie (woj. zachodniopomorskie)	27	2002
25	Związek Gmin Zlewni Górnej Baryczy z siedzibą w Krotoszynie (woj. wielkopolskie)	17	2004
26	Celowy Związek Gmin „PROEKOB” z siedzibą w Bełżcach (woj. lubelskie)	15	2004
27	Związek Gmin Ziemi Makowskiej (woj. mazowieckie)	10	1996
28	Związek Międzygminny „UTRATA” z siedzibą w Pruszkowie (woj. mazowieckie)	6	1991

29	Związek Komunalny Biebrza z siedzibą w Zabielu, Gmina Jaświły (woj. podlaskie)	17	2001
30	Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji z siedzibą w Koninie (woj. wielkopolskie)	10	1992
31	Związek Dorzecza Rzeki Łososina, data likwidacji: 14.05.2010r.***	7	2000
32	Związek Gmin Ziemi Golubsko-Dobrzańskiej, data likwidacji: 13.08.2010r.***	2	2003
33	Związek Gmin Dorzecza Rudawy, Rudna i Sanki, data likwidacji: 28.02.2012r.***	7 (3 powtórki)**	2000
34	Związek Międzygminny "Wisłok" (woj. podkarpackie), data likwidacji 5.08.2014r.***	8	1994
35	Związek Międzygminny "Kolski Region Komunalny" data likwidacji: 3.02.2015r.***	9 (wszystkie powtórki)**	2000

** - w nawiasach podano liczbę gmin należących do więcej niż jednego związku

*** - związki, które uległy likwidacji i nie zostały uwzględnione w Załączniku 1

Załącznik 3 – Zestawienie przeprowadzonych obserwacji uczestniczących

Lp.	Miejsce obserwacji	Ilość obserwacji	Rok obserwacji	Działania prośrodowiskowe	Sposób realizacji działań	Źródła finansowania projektów	Wysokość dofinansowania
1.	Związek Gmin Dorzeczna Wisłoki - Jasto	3	2013	energia odnawialna (OZE)	<p>montaż instalacji instalację kolektorów słonecznych na 117 obiektach użyteczności publicznej,</p> <p>- instalację kolektorów słonecznych na 4 266 domach prywatnych,</p> <p>- instalację układów fotowoltaicznych na 4 obiektach sportowych,</p> <p>- kampanie informacyjno-educacyjne;</p> <p>- warsztaty dla przedstawicieli samorządów, nauczycieli i uczniów</p>	Szwajcarsko-Polski Program Współpracy	82,8 mln zł
			2009	poprawa czystości zlewni rzeki Wisłoki; gospodarowanie odpadami	<p>rozbudowa systemu kanalizacji sanitarnej, wodociągowej, budowa oczyszczalni ścieków; 600 km kanalizacji, 90 km wodociągu, 10 oczyszczalni ścieków oraz zmodernizowano 4 oczyszczalnie ścieków oraz 2 stacje uzdatniania wody; przebudowa infrastruktury wodno-kanalizacyjnej; kampanie informacyjno-educacyjne; warsztaty dla przedstawicieli samorządów, nauczycieli i uczniów</p>	Fundusz Spójności; Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko; Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie	47,8 mln euro; 54,8 mln zł
			2009	rozwój turystyki w okolicach Jasta	budowa kanalizacji sanitarnej o długości 64,7 km i 16 przepompowni	Fundusz Unii Europejskiej – Program Phare 2001	ok. 3 mln zł

2.	Związek Gmin Dorzecza Górnej Raby i Krakowa - Jordanów i Niedźwiedź	2	2009	gospodarki ściekowej w zlewni rzeki Raby, gospodarka odpadami komunalnymi; budowa kanalizacji sanitarnej w Kasince Małej, w gminie Mszana Dolna.	budowa systemu kanalizacji sanitarnej dla poszczególnych miejscowości wraz z niezbędnymi pompowniami ścieków oraz oczyszczalniami; wybudowano 177 przydomowych oczyszczalni ścieków kampanie informacyjno-edukacyjne	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Małopolski Fundusz Ochrony Środowiska, EkoFundusz; Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego; środki własne (wpłaty gmin - uczestników Związku)	402 mln zł
3.	Związek Gmin Dorzecza Redy i Chylonki - Reda	1	2013	gospodarowanie odpadami komunalnymi, edukacja ekologiczna	gospodarka wodami opadowymi, rekultywacja skarp wyeksploatowanego składowiska odpadów, unieszkodliwianie odpadów niebezpiecznych, kampanie informacyjno-edukacyjne, konkursy ekologiczne, 48 warsztatów terenowych, wydawnictwa informacyjno-edukacyjne o łącznej liczbie 46 tys sztuk.	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku, środki własne (wpłaty gmin - uczestników Związku)	1,2 mln zł

Załącznik 4 – Kategoryzacja wywiadów pogłębionych

Nr	Kategoria	Nr kodu	Kod	Opis kodu
1	motywacje gmin do tworzenia związków	1	motywacja przestrzenna	położenie geograficzne
		2	motywacja finansowa	minimalizacja kosztów
		3	motywacja formalno-prawna	możliwości i wymogi nałożone przez ustawodawcę
		4	motywacja organizacyjna	efektywna realizacja działań
		5	motywacja ideologiczna	realizacja wspólnych celów
2	utworzenie związku	6	cel utworzenia	powody powołania związku
		7	zaangażowane osoby	osoby zaangażowane w tworzenie związku
		8	zalety	plusy współpracy w ramach związku
		9	wady	minusy współpracy w ramach związku
3	rekomendacje	10	pozytywna	pozytywna rekomendacja do współpracy w ramach związku
		11	negatywna	negatywna rekomendacja do współpracy w ramach związku
4	realizowane zadania	12	gospodarka odpadami	zadania dotyczą gospodarki odpadami
		13	gospodarka wodno-ściekowa	zadania dotyczą budowy kanalizacji, oczyszczalni ścieków, stacji uzdatniania wody
		14	ochrona powietrza	zadania dotyczą niskiej emisji, termomodernizacji budynków, odnawialnych źródeł energii (OZE)
		15	edukacja środowiskowa	kampanie informacyjno-edukacyjne
		16	turystyka	zadania dotyczą infrastruktury turystycznej
		17	opieka nad bezdomnymi zwierzętami	zadania dotyczą budowy schronisk
		18	transport	zadania dotyczą doskonalenia transportu zbiorowego i modernizacji dróg

		19	ochrona wód podziemnych	zadania dotyczą ochrony wód podziemnych
		20	zagospodarowanie, rekultywacja rzek i jezior	zadania dotyczą zagospodarowania bądź rekultywacji wód powierzchniowych
		21	telekomunikacja	zadania dotyczą telekomunikacji
		22	plany zagospodarowania przestrzennego	zadania dotyczą planów zagospodarowania przestrzennego
5	źródła finansowania	23	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	informacje o uzyskaniu dotacji z NFOŚiGW bądź WFOŚiGW
		24	Fundusz Spójności	wykorzystanie środków pochodzących z Funduszu Spójności
		25	Fundusze Szwajcarskie	wykorzystanie środków pochodzących z Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy
		26	Program Kapitał Ludzki	wykorzystanie środków pochodzących z Programu Kapitał Ludzki
		27	NFOŚiGW	informacje o uzyskaniu dotacji z NFOŚiGW
		28	WFOŚiGW	informacje o uzyskaniu dotacji z WFOŚiGW
		29	środki własne	informacja o środkach własnych przekazanych przez gminy na realizację zadań
6	znaczenie funduszy unijnych	30	opinia respondenta	opinia respondenta na temat znaczenia funduszy unijnych
7	ocena poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców	31	wysoka ocena	pozytywna ocena respondenta nt. poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców gmin należących do ZG
		32	niska ocena	negatywna ocena respondenta nt. poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców gmin należących do ZG
		33	neutralna ocena	umiarkowana ocena respondenta nt. poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców gmin należących do ZG
8	edukacja środowiskowa	34	projekty	realizowane projekty z zakresu edukacji ekologicznej

		35	adresaci	adresaci realizowanych przez związek projektów z zakresu edukacji ekologicznej
		36	działania edukacyjne	informacja dotycząca rodzajów działań edukacyjnych
		37	efekty realizacji projektów edukacyjnych	ocena respondenta dotycząca efektów podejmowanych działań edukacyjnych
9	sposoby edukacji mieszkańców	38	pośrednie i bezpośrednie metody	wykorzystanie metod pośrednich i bezpośrednich w celu przekazania wiedzy mieszkańcom
		39	najskuteczniejsze metody	opinia respondenta dotycząca najskuteczniejszych metod przekazania wiedzy mieszkańcom
10	współpraca ze szkołami	40	współpraca ze szkołami	opinia respondenta na temat współpracy związku ze szkołami
		42	efekty współpracy	efekty nawiązania współpracy ze szkołami w celu realizacji zadań z zakresu edukacji ekologicznej
		43	zaangażowanie szkół	informacja dotycząca zaangażowania szkół we współpracę ze szkołami
11	współpraca z innymi jednostkami	44	współpraca z innymi jednostkami	informacja dotycząca podjęcia współpracy

Załącznik 5 – List intencyjny przekazywany respondentom przed przystąpieniem do indywidualnych wywiadów pogłębionych.

Kraków, 02.07.2014 r.

Sz. P.

Instytut Nauk o Środowisku
Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków
tel. (12) 664-51-21, (12) 664-51-22
fax: (12) 664-69-12

Instytut Nauk o Środowisku Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadzi badania dotyczące poprawy stanu środowiska przyrodniczego wśród pracowników wybranych komunalnych związków gmin, ekspertów i decydentów. Badania składają się z dwóch części jakościowej (wywiady pogłębione) i ilościowej (kwestionariusze ankiet).

Został Pan wybrany do udziału w pierwszej części badań ze względu na zaangażowanie w działania jak też realizację projektów finansowanych ze środków krajowych i zagranicznych na rzecz poprawy środowiska lokalnego. Samorzady lokalne posiadają najlepszą wiedzę o specyfice danego obszaru, mają większe możliwości na realizację postawionych sobie zadań środowiskowych. Naszym celem jest pokazanie, że większe szanse na powodzenie przeprowadzenia tych zadań mają gminy zrzeszone w związkach gmin.

Zwracamy się z uprzejmą prośbą o wzięcie udziału w naszych badaniach i prosimy o udział w rozmowie, która zostanie przeprowadzona na podstawie specjalnie do tego przygotowanego scenariusza wywiadu.

Pana opinie i doświadczenia będą bardzo cennym wkładem w prowadzone przez nas badania. Zebrane dane są poufne i będą wykorzystane tylko do celów naukowo-badawczych. Pana odpowiedzi będą prezentowane wyłącznie w zestawieniu z odpowiedziami innych respondentów, w sposób zapewniający anonimowość.

W razie pytań, prosimy o kontakt z mgr Katarzyną Nieszporek, tel. (12) 664 51 98, e-mail: katarzyna.nieszporek@uj.edu.pl.

UNIwersytet JAGIELLOŃSKI
Instytut Nauk o Środowisku
30-387 Kraków, ul. Gronostajowa 7
tel. (12) 664-51-21, (12) 664-51-22
fax: (12) 664-69-12

Z poważaniem

Dr hab. Małgorzata Grodzińska-Jurczak

Załącznik 6 – List intencyjny dołączany do kwestionariusza ankiety wysyłanych pocztą elektroniczną

WBINŚ-061/8/2014

Kraków, dn. 21.10.2014 r.

UNIwersytet
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

Szanowni Państwo,

Instytut Nauk o Środowisku Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie prowadzi badania dotyczące działań na rzecz środowiska przyrodniczego gmin należących do komunalnych związków gmin wszystkich województw w Polsce. Państwa gmina została wybrana do naszych badań ze względu na zaangażowanie w działania w ramach związku gmin, jak też realizację projektów finansowanych ze środków krajowych i zagranicznych na rzecz poprawy środowiska lokalnego.

Samorządy lokalne posiadają najlepszą wiedzę o specyfice danego obszaru, mają także większe możliwości na realizację postawionych sobie zadań środowiskowych. Celem naszych badań jest określenie czy gminy zrzeszone w związku mają większe szanse na powodzenie przeprowadzenia tych zadań. Kluczowym efektem tych badań będzie uzyskanie materiału badawczego pomocnego do opracowania rekomendacji dla już działających w naszym kraju komunalnych związków gmin na temat jakie podejmować działania prośrodowiskowe na poziomie lokalnym. Materiał ten będzie także stanowił wskazówki i zachęty dla indywidualnych gmin do zrzeszania się w związki gmin.

Dlatego zwracamy się z uprzejmą prośbą do Państwa o wzięcie udziału w naszych badaniach i udzielenie odpowiedzi na pytania załączonej ankiety. Zebrane dane są poufne i będą wykorzystane tylko do celów naukowo-badawczych. Państwa odpowiedzi będą prezentowane wyłącznie w zestawieniu z odpowiedziami innych respondentów, w sposób zapewniający anonimowość. Po zakończeniu badań, prześlemy Państwu ich rezultaty.

Prosimy, aby ankietę wypełniał pracownik Państwa urzędu, który/-a dobrze orientuje się w działaniach Państwa gminy w ramach związku oraz realizowanych tam projektach.

W razie pytań, prosimy o kontakt z mgr Katarzyną Nieszporek tel. (12) 664 51 98, e-mail: katarzyna.nieszporek@uj.edu.pl.

Po wypełnieniu ankiety prosimy o jej zapisanie na swoim komputerze i odesłanie jako załącznik na adres e-mail: katarzyna.nieszporek@uj.edu.pl lub wydrukować i wysłać wersję papierową faxem na numer (12) 664 69 12 lub na adres:

Katarzyna Nieszporek
Instytut Nauk o Środowisku UJ
ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków

Serdecznie dziękujemy za poświęcony czas i zainteresowanie badaniami,

Dr hab. Małgorzata Grodzińska-Jurczak

Wydział Biologii
i Nauk o Ziemi

Instytut Nauk
o Środowisku

Centrum Doskonałości
Unii Europejskiej

PL 30-387 Kraków

ul. Gronostajowa 7

tel. +48(12) 664 51 21

+48(12) 664 51 22

fax +48(12) 664 69 12

sekretariat.inos@uj.edu.pl

www.eko.uj.edu.pl

Załącznik 7 – Przewodnik wywiadu pogłębionego

Przewodnik wywiadu – władze Związku Gmin/Gminy/Powiatu

Należy pamiętać, aby tak formułować pytania, aby były skierowane do osoby, z której przeprowadzany jest wywiad: przewodniczący związku gmin, wójt gminy, starosta powiatu.

Merytoryczne cele działań mających wpływ na poprawę stanu środowiska lokalnego

Pytania wprowadzające

1. Jak długo pana/Pani praca zawodowa związana jest ze Związkiem Gmin/ Urzędem miasta/Starostwem Powiatowym?
2. Jak generalnie ocenia Pan/pani działania Związku Gmin (ZG)?
Na czym opiera się współpraca w ramach ZG? Czego dotyczy (tematyka)?
3. Komu zależało na powstaniu ZG? Czyja to była inicjatywa? Czy było wsparcie mieszkańców/ NGO?

I Część dotycząca finansowania

4. Z jakiego wsparcia finansowego korzysta związek gmin/gmina/powiat?
Dlaczego korzystacie Państwo z finansowania działań ze źródeł zewnętrznych? Czy dysponujecie wyłącznie środkami otrzymanymi z poszczególnych gmin?
5. Czy Pani/Pana zdaniem związek gmin (ZG) ma większe szanse na zdobycie funduszy niż pojedyncza gmina?
Dlaczego ZG mają większą szansę na zdobycie funduszy niż pojedyncza gmina?
6. Jak często staracie się Państwo o zdobycie funduszy ze źródeł zewnętrznych?
7. Kto najczęściej występuje o takie fundusze? Czy przedstawiciele związku gmin, powiatu, czy pojedyncza gmina należąca do związku?
8. Czy przeważają fundusze krajowe?
Czy korzystacie z konkursów zagranicznych? Jeśli nie, przejdź do pyt. 7
Jakiego rodzaju są to programy: programy norweskie, szwajcarskie KL, programy ramowe UE, inne, jakie?
9. Jaki jest Pani/Pana zdaniem wpływ funduszy unijnych na poziom rozwoju społecznego?
Czy istnieje Pani/Pana zdaniem zależność między alokacją środków na tworzenie infrastruktury a poziomem rozwoju społecznego danego regionu?
Czy zgadza się Pani/Pan z stwierdzeniem, że im większy udział inwestycji w budżecie tym szanse rozwojowe regionu się zwiększają?

10. Czy projekty, którymi jesteście zainteresowani dotyczą również gospodarki odpadami?

Jakie projekty o tematyce odpadowej zostały zrealizowane we współpracy z innymi gminami? Ile takich projektów było?

11. Ile zostało podjętych prób napisania wniosków o sfinansowanie działań dotyczących tematów innych jak odpadowe?

12. Jakich tematów one dotyczyły?

Czy są lub było realizowane projekty dotyczące gospodarki wodno-ściekowej?

Czy są lub było realizowane projekty dotyczące farmy wiatrowych?

Czy są lub było realizowane projekty dotyczące kolektorów słonecznych?

Inne, jakie

13. Na jaka liczbę projektów wysłanych w ciągu ostatnich lat otrzymujecie Państwo dofinansowanie?

II Część dotycząca współpracy i partycypacji społecznej

14. Czy współpracujecie Państwo z instytucjami/organizacją zewnętrznymi?

Jeśli tak, to jakie są to instytucje? Na jakiej współpracy Wam zależy najbardziej?

Czy współpracujecie Państwo z lokalnymi szkołami?

Czy współpraca ze szkołami jest z Państwa punktu widzenia ważna lub nie ważna?

Dlaczego szkoły chętnie się angażują?

15. Na czym ta współpraca polega?

16. Kto podejmuje działania edukacyjne, komunikuje cele projektów ZG?

17. Kto inicjuje nowe projekty ZG?

Jakie są pana/pani zadaniem zainteresowania ludzi/obywateli/NGOs/stowarzyszeń?

Czy pytacie opinie publiczną o zdanie nt. projektów?

Jak mieszkańcy odbierają nowe projekty czy chętnie się w nie angażują? Jak Pan/Pani to ocenia?

18. Czy są przeprowadzane konsultacje społeczne przed podjęciem nowych tematów, czy potrzeb społeczności lokalnej?

Jeśli nie, to dlaczego nie pytacie opinii publicznej o zdanie?

Jak mieszkańcy odbierają nowe projekty czy chętnie się w nie angażują? Jak Pan to ocenia?

19. Jak wygląda współpraca pomiędzy gminami?, czy są organizowane wspólne spotkania, narady z przedstawicielami gmin?, jeśli tak, to jak często?

20. Czy rekomendowałby Pan/Pani innym gminom przystąpienie do ZG?
21. Czy Pana/Pani zdaniem dzięki temu, że jest ZG powstało więcej miejsc pracy? Czy dzięki realizowanym projektom powstały nowe miejsca pracy?

III Część dotycząca świadomości społeczności lokalnych w zakresie stanu środowiska przyrodniczego

22. Czy dzięki rozbudowanej sieci kanalizacyjnej wszyscy mieszkańcy są włączeni do sieci? Czy zdarzały się przypadki nie podłączenia do sieci?
23. Czy zdarzają się przypadki nieprawidłowej eksploatacji sieci kanalizacyjnej?
24. Czy były organizowane spotkania, warsztaty dotyczące zasad korzystania z sieci?
25. Jakie formy działań są wg Państwa najskuteczniejsze w celu przekazywania wiedzy mieszkańcom? (*lokalna gazeta, Internet, lokalna TV, radio, plakaty, festyny, pikniki*).
26. Po sukcesie projektu dot. oczyszczania ścieków czy planujecie jako ZG/gmina/powiat dalsze działania w celu poprawy stanu środowiska i poprawy jakości życia mieszkańców? *Na czym one miałyby polegać? czy będziecie się starać o nowe projekty? czy będą to projekty krajowe, czy unijne?*
27. Czy byłibycie zainteresowani projektem w ramach odnawialnych źródeł energii, gdzie wykorzystywane byłyby tzw. ogniwa paliwowe¹, gdzie możliwe byłoby czerpanie energii ze ścieków?
28. Czy istnieje na terenie związku/powiatu zorganizowany system gospodarki odpadami komunalnymi? *Od jak dawna? Czy jest prowadzony monitoring zbieranych selektywnie odpadów? Jeśli nie jest to dlaczego? Czy zwiększyła się w ostatnim roku w stosunku do poprzedniego ilość zbieranych selektywnie odpadów w ZG? Jeśli nie, to jak może być tego przyczyna?*
29. Dlaczego Pana/Pani zdaniem tak trudno przekonać mieszkańców do prawidłowej segregacji odpadów?
30. Czy nowe regulacje prawne dot. utrzymania i porządku w gminach są realizowane?
31. Jak są zagospodarowywane odpady trafiające do sortowni odpadów komunalnych?
32. Czy mieszkańcy stosują się do lokalnych regulacji prawnych?

¹Naukowcy chcą stworzyć także ogniwa paliwowe, które umożliwiają czerpanie energii ze ścieków. „Dzięki takim ogniwom, zamiast zużywać energię na oczyszczanie ścieków, otrzymywalibyśmy jednocześnie oczyszczone ścieki i energię elektryczną - opowiada prof. Krzysztof Szewczyk z Laboratorium Bioprocusów PW, kierownik badań. - Prace nad takimi ogniwami prowadzimy w naszym laboratorium od kilku lat”
<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,360436,naukowcy-z-pw-buduja-nowy-typ-mikrobiologicznego-ogniwa-paliwowego.html>

33. Dlaczego wśród tematów spotkań, konferencji pojawia się problem spalania odpadów? Czy *problem ten pojawia się w gminach powiatu(nazwa powiatu)? Czy spotykany jest w gminach należących do Związku Gmin(nazwa związku)? Czy istnieje problem dzikich wysypisk?*
34. Dlaczego Pana/Pani zdaniem problem spalania odpadów i dzikich wysypisk dotyczy dużej liczby gmin?
35. Jak ocenia Pan/Pani świadomość społeczną dotyczącą środowiska przyrodniczego w gminach należących do ZG?
36. Jak ocenia Pan/Pani ogólnie czystość na terenach gmin należących do związku?
- Czy zdarza się śmieci są wyrzucane np. w parkach / przy ulicy itp.?*
- Czy zdarza się, że w miejscach użyteczności publicznej (przystanki, ciągi komunikacyjne, trawniki) są pety papierosów, czy papierki np. z cukierków?*
- Czy widuje się psie odchody na chodnikach?*
- Czy psie odchody na trawnikach publicznych są problemem dla mieszkańców?*
- Czy w każdej gminie jest jednakowo?*
37. Co Pana/Pani zdaniem należałoby zmienić?
38. Czy Pana/Pani zdaniem nowa ustawa pozwoli uregulować sprawę spalania odpadów i nielegalnego pozbywania się ich?

Załącznik 8 – Kwestionariusz ankiety

Działania lokalne na rzecz poprawy stanu środowiska przyrodniczego

Ankieta do wypełnienia przez wójta/burmistrza/prezydenta lub wyznaczoną przez niego osobę zorientowaną w działaniach na rzecz środowiska przyrodniczego realizowanych przez gminę i w ramach związku gmin oraz w realizowanych projektach środowiskowych.

Szanowni Państwo,

Niniejsza ankieta jest rozsyłana do wszystkich polskich gmin, należących do komunalnych związków gmin wszystkich województw w naszym kraju. Badanie realizowane jest w ramach projektu badawczego w Instytucie Nauk o Środowisku Uniwersytetu Jagiellońskiego i stanowi materiał do mojej pracy doktorskiej. Zebrane dane są poufne i będą wykorzystane tylko do celów naukowo-badawczych. Państwa odpowiedzi będą prezentowane wyłącznie w zestawieniu z odpowiedziami innych respondentów, w sposób zapewniający anonimowość. Z góry bardzo dziękuję za poświęcenie czasu na solidne zastanowienie się nad pytaniami i rzetelne wypełnienie ankiety.

Katarzyna Nieszporek

Przed wypełnieniem ankiety prosimy o jej zapisanie na swoim komputerze, wypełnienie ankiety, ponowne zapisanie i odesłanie jako załącznik na adres e-mail: katarzyna.nieszporek@uj.edu.pl.

1. Od ilu lat Pana/Pani gmina należy do związku gmin?

- 0-2 lat
- 3-5 lat
- 6-10 lat
- 11-15 lat
- powyżej 15 lat

2. Jak ocenia Pan/Pani działania związku gmin na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego? *(Proszę zaznaczyć odpowiednią liczbę na skali)*

pozostaje wiele do zrobienia 1 2 3 4 5 ważne działania są realizowane

3. Jak ocenia Pan/Pani skuteczność działań związku gmin na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska przyrodniczego? *(Proszę zaznaczyć odpowiednią liczbę na skali)*

niska skuteczność 1 2 3 4 5 wysoka skuteczność

4. Jak ocenia Pan/Pani współpracę Pana/Pani gminy z innymi gminami w ramach związku gmin w sprawach środowiskowych?

bardzo zła 1 2 3 4 5 bardzo dobra

5. Które, Pana/Pani zdaniem, z poniżej opisanych sytuacji, mają miejsce w Pana/Pani gminie?
(Proszę zaznaczyć odpowiednią kolumnę w każdym wierszu)

		zdecydowanie tak	raczej tak	raczej nie	zdecydowanie nie
A	Rozwój infrastruktury środowiskowej jest w dużej mierze oparty na funduszach zewnętrznych	☐	☐	☐	☐
B	W gminie system selektywnej zbiórki odpadów działa dobrze	☐	☐	☐	☐
C	W okolicy często zdarzają się przypadki spalania odpadów w domowych piecach	☐	☐	☐	☐
D	W wielu miejscach w gminie występują nielegalne wysypiska odpadów	☐	☐	☐	☐
E	W ostatnich dwóch latach nastąpił duży wzrost wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE) w budynkach w gminie	☐	☐	☐	☐
F	W ostatnich dwóch latach nastąpiła znaczna poprawa jakości powietrza	☐	☐	☐	☐
G	Gmina prowadzi skuteczną ochronę walorów przyrodniczych	☐	☐	☐	☐
H	Gmina dobrze promuje walory turystyczne regionu	☐	☐	☐	☐
I	Udział gminy w realizowanych projektach ma przełożenie na lokalny spadek bezrobocia	☐	☐	☐	☐
J	Mieszkańcy są zainteresowani problemami środowiska lokalnego	☐	☐	☐	☐
K	Mieszkańcy aktywnie działają na rzecz środowiska lokalnego	☐	☐	☐	☐
L	Lokalne organizacje pozarządowe pomagają realizować działania na rzecz poprawy stanu środowiska lokalnego	☐	☐	☐	☐

6. Ze wsparcia jakich funduszy Państwo korzystaliście/korzystacie przy realizacji projektów środowiskowych w ramach związku gmin (ZG) oraz jako samodzielna gmina w ciągu ostatnich 10 lat? Proszę zaznaczyć najbardziej odpowiednią kolumnę w każdym wierszu oraz wypisać w punkcie 6B liczbę projektów wykonanych z poszczególnych źródeł wsparcia.

Fundusze zagraniczne i krajowe	W ramach ZG	Współpraca z inną/-ymi gminą/-ami, ale nie w ramach ZG	Samodzielne działania gminy
Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego			
Fundusz Spójności			
Fundusze Szwajcarskie			
Program Kapitał Ludzki			
NFOŚiGW			
WFOŚiGW			
środki własne			
inne			

- 6A. Ze wsparcia jakich funduszy Państwo korzystaliście/korzystacie przy realizacji projektów środowiskowych w ramach związku gmin (ZG) oraz jako samodzielna gmina w ciągu ostatnich 10 lat?

--

- 6B. Proszę wpisać liczbę projektów wykonanych z poszczególnych źródeł wsparcia.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	Fundusz Spójności	Fundusze Szwajcarskie	Program Kapitał Ludzki
NFOŚiGW	WFOŚiGW	środki własne	inne

7. O jakiej najwyższej wartości finansowej projekt realizowaliście Państwo dotychczas w ramach związku gmin?

- do 50 tys zł
 50 tys - 200 tys zł
 200 tys - 500 tys zł
 500 tys - 1 mln zł
 powyżej 1 mln zł

8. W których z wymienionych dziedzin Państwa gmina współpracowała jak do tej pory z innymi gminami, a w których realizowała samodzielne działania? (proszę zaznaczyć odpowiednią kolumnę w każdym wierszu)

Dziedzina	Działania w związku gmin	Współpraca z inną/-ymi gminą/-ami, ale nie w ramach związku gmin	Samodzielne działania gminy	Gmina nie realizuje działań w tej dziedzinie
gospodarka odpadami komunalnymi	☐	☐	☐	☐
gospodarka wodno-ściekowa	☐	☐	☐	☐
odnawialne źródła energii	☐	☐	☐	☐
ochrona przyrody	☐	☐	☐	☐
ochrona powietrza	☐	☐	☐	☐
ochrona wód	☐	☐	☐	☐
ochrona gleb	☐	☐	☐	☐
program Natura 2000	☐	☐	☐	☐
edukacja ekologiczna	☐	☐	☐	☐
promocja walorów turystycznych regionu	☐	☐	☐	☐
inna	☐	☐	☐	☐

- 8A. W jakich innych dziedzinach nie wymienionych powyżej Państwa gmina współpracowała jak do tej pory z innymi gminami?

- 8B. W jakich innych dziedzinach nie wymienionych powyżej Państwa gmina jak do tej pory realizowała samodzielne działania?

9. Które z poniżej wymienionych tematów projektów były realizowane w związku gmin w ramach funduszy zagranicznych i/lub funduszy krajowych w ciągu ostatnich 10 lat? (Proszę zaznaczyć wszystkie prawdziwe odpowiedzi)

Tematy projektów	Fundusze zagraniczne	Fundusze krajowe
gospodarka odpadami komunalnymi	☐	☐
budowa oczyszczalni	☐	☐
modernizacja oczyszczalni	☐	☐
budowa kanalizacji	☐	☐
modernizacja kanalizacji	☐	☐
wykorzystanie OZE	☐	☐
projekty związane z ochroną przyrody	☐	☐

projekty dla obszarów Natura 2000	☐	☐
promocja walorów turystycznych regionu	☐	☐
projekty edukacyjne na rzecz środowiska przyrodniczego	☐	☐
inne projekty środowiskowe	☐	☐

9A. Jakie inne projekty środowiskowe były realizowane w związku gmin w ramach funduszy zagranicznych?

9B. Jakie inne projekty środowiskowe były realizowane w związku gmin w ramach funduszy krajowych?

10. Czy w ostatnich pięciu latach prowadzone były w gminie w ramach projektów związku gmin i projektów realizowanych samodzielnie kampanie edukacyjno-informacyjne dotyczące poniższych tematów (*proszę zaznaczyć najbardziej odpowiednią kolumnę w każdym wierszu*):

Tematy projektów	Kampanie realizowane w ramach projektów ZG	Kampanie realizowane w ramach projektów wykonywanych samodzielnie, jako pojedyncza gmina
gospodarki odpadami komunalnymi	☐	☐
gospodarki wodno-ściekowej	☐	☐
wykorzystanie OZE	☐	☐
ochrona przyrody	☐	☐
programu Natura 2000	☐	☐
promocja walorów turystycznych regionu	☐	☐
innych projektów środowiskowych	☐	☐

10A. Jakich innych tematów projektów środowiskowych, nie wymienionych powyżej, dotyczyły kampanie realizowane w ramach ZG?

10B. Jakich innych tematów projektów środowiskowych, nie wymienionych powyżej, dotyczyły kampanie realizowane w ramach projektów wykonywanych samodzielnie, jako pojedyncza gmina?

11. Czy realizowane były projekty dotyczące poniższych tematów, które angażowały w nie mieszkańców gminy (proszę zaznaczyć wszystkie prawdziwe odpowiedzi):

Tematy projektów	Projekty realizowane w ramach ZG dotyczące	Projekty realizowane samodzielnie jako pojedyncza gmina
gospodarki odpadami komunalnymi	☐	☐
gospodarki wodno-ściekowej	☐	☐
wykorzystanie OZE	☐	☐
ochrona przyrody	☐	☐
programu Natura 2000	☐	☐
promocja walorów turystycznych regionu	☐	☐
innych projektów środowiskowych	☐	☐

11A. W jakie inne tematy projektów środowiskowych realizowane w ramach ZG, nie wymienione powyżej, angażowały mieszkańców gminy?

11B. W jakie inne tematy projektów środowiskowych realizowane samodzielnie jako pojedyncza gmina, nie wymienione powyżej, angażowały mieszkańców gminy?

12. Które, Pana/Pani zdaniem, tematy projektów powinny być pilnie zrealizowane w przyszłości w Pana/Pani gminie, w celu poprawy stanu środowiska przyrodniczego? (Proszę zaznaczyć odpowiednią kolumnę w każdym wierszu)

Tematy projektów	zdecydowanie tak	raczej tak	ani tak, ani nie	raczej nie	zdecydowanie nie
gospodarka odpadami komunalnymi					
gospodarka wodno-ściekowa					
odnawialne źródła energii (OZE)					
ochrona przyrody					
ochrona powietrza					
program Natura 2000					
promocja walorów turystycznych regionu					
inny problem środowiskowy					

12A. Jakie inne projekty środowiskowe, nie wymienione powyżej, powinny być pilnie realizowane w przyszłości w Pana/Pani gminie, w celu poprawy stanu środowiska przyrodniczego?

13. Na ile wymienione tematy projektów mogą być skutecznie realizowane przez samorządy gmin bez udziału w związku gmin? (Proszę zaznaczyć odpowiednią kolumnę w każdym wierszu)

Tematy projektów	zdecydowanie tak	raczej tak	ani tak, ani nie	raczej nie	zdecydowanie nie
gospodarka odpadami komunalnymi					
gospodarka wodno-ściekowa					
odnawialne źródła energii					
ochrona przyrody					
ochrona powietrza					
program Natura 2000					
promocja walorów turystycznych regionu					
inny projekt środowiskowy, jaki?.....					

13A. Jakie inne projekty środowiskowe, nie wymienione powyżej, mogą być skutecznie realizowane przez samorządy gmin bez udziału w związku gmin?

Dziękujemy za wypełnienie ankiety

Prosimy o jej zapisanie na swoim komputerze, a następnie wysłanie **e-mailem** jako załącznik, na adres: katarzyna.nieszporek@uj.edu.pl